

Arkeologikonsult AB
[Redacted] @arkeologikonsult.se

Förfrågan om undersökningsplan och kostnadsberäkning för arkeologisk förundersökning vid Järle, Nora kommun

Länsstyrelsen inbjuder er att lämna förslag till undersökningsplan och kostnadsberäkning för arkeologisk förundersökning enligt 2 kap. 13 § KML av fornlämning L1980:2481 och L1980:3038. Den arkeologiska förundersökningen omfattar ett område inom fastigheten Järle 1:25, 1:24, 1:20 och Bondbyn S:1 i Nora kommun (bilaga 1).

Naturvårdsverket planerar att genomföra en partiell utrivning av Järle kvarndamm genom att ta bort de dämmande delarna av dammen som löper över Järleån. Bropelarna och bron över ån kommer att bibehållas. Vid utrivningen kommer även biotopvårdande åtgärder ske i ån. Syftet är att skapa fria vandringsvägar för den vattenlevande faunan så att gynnsam bevarandestatus kan uppnås.

För att kunna genomföra åtgärderna krävs tillstånd enligt miljöbalken och efter många års förstudier söktes under början av 2020 tillstånd till utrivning av del av vattenanläggning. Ärendet avgjordes i mark- och miljödomstolen 210318 och domen överklagades till Mark- och miljööverdomstolen där överklagandena avslogs 230614. Även detta beslut överklagades till Högsta domstolen men 241216 meddelades att prövningstillstånd inte ges.

Under slutet av 2020 ansökte Naturvårdsverket om tillstånd till ingrepp i fornlämning för att påbörja KML-processen parallellt med miljöbalksprocessen. Länsstyrelsen beställde och beslutade om en arkeologisk förundersökning inom ärende 7471-2020. Även detta beslut överklagades men Förvaltningsrätten avslog överklagandet. Efter diskussioner om arbetsområde, dispens inom naturreservatet osv har Naturvårdsverket kommit in med en reviderad ansökan, se bilaga 5. Länsstyrelsen beställer nu en förundersökning inom det ändrade området med nytt ärendenummer.

Länsstyrelsen avser att utse undersökare genom direktval då totalbeloppet för de arkeologiska insatserna inte förväntas överstiga 5 prisbasbelopp (pbb).

Förfrågningsunderlaget innehåller förutsättningar och krav för den arkeologiska förundersökningen. Använd den digitalt översända mallen för undersökningsplan och kostnadsberäkning, bilaga 2. Om ni ser att kostnaden för förundersökningen överstiger 5 pbb ska ni genast avbryta arbetet med undersökningsplanen och kontakta Länsstyrelsen.

Beslut om arkeologisk förundersökning kommer att fattas med stöd av 2 kap 13 och 14 §§ kulturmiljölagen (1988:950) och Riksantikvarieämbetets föreskrifter och allmänna råd om uppdragsarkeologi (KRFS 2017:1 och 2018:6). Val av undersökare sker i enlighet med 10–11 §§ i Riksantikvarieämbetets föreskrifter och allmänna råd om uppdragsarkeologi (KRFS 2018:6) samt 7 § kulturmiljöförordningen (1988:1188).

Undersökningens förutsättningar

Kontakter

Uppdragsgivare: Naturvårdsverket

Kontaktperson: Anders Bussqvist

E-post: anders.bussqvist@naturvardsverket.se

Telefon: 010-698 10 20

Länsstyrelsens handläggare: Maria Waldebrink

E-post: maria.waldebrink@lansstyrelsen.se

Telefon: 010-224 84 76

Tidplan

Sista dag för inlämnande av undersökningsplan: 2025-06-09

Den arkeologiska förundersökningen ska utföras: Under hösten 2025

Tidpunkt då fältarbetet ska vara avslutat: -

Planerat datum för Länsstyrelsens beslut: Så snart undersökningsplanen och kostnadsberäkningen har godkänts av Länsstyrelsen och sökande informerats om kostnaden.

Preliminär redovisning ska vara Länsstyrelsen tillhanda senast: 2 veckor efter avslutat fältarbete.

Manus för basrapport ska vara Länsstyrelsen tillhanda senast: 4 månader efter avslutat fältarbete.

Länsstyrelsen ska ha granskat manus senast: 1 månad efter manuset inkommit till Länsstyrelsen.

Rapport ska vara Länsstyrelsen tillhanda senast: 1 månad efter Länsstyrelsen godkänt manus.

Ekonomisk uppföljning ska ha kommit in till Länsstyrelsen senast: 1 månad efter inlämnad basrapport.

Undersökningsområdet

Järle kvarndamm ligger inom området för Järle stad, L1980:2910. Järle stad fick stadsprivilegier år 1642 och riksrådet Karl Bonde planerade att låta bygga en kanal för att förbinda Järleån med Västerhavet. Kanalen blev aldrig av och även stadsutbyggnaden stannade av. Under denna tid fanns även Järleby hytta med två hamrar, senare nämns platsen som Järle bruk. Platsen är dock känd sedan 1500-tal med Yxehyttan som senare kallades Bondebyns hytta. Det är sannolikt att hyttan varit i drift sedan medeltiden.

Lämning L1980:3038, är området för Järle bruk där stångjärnssmide och manufaktursmide bedrevs. De äldre hyttorna har förmodligen legat på samma plats men finns inte att se på några historiska kartor.

På motsatt sida av vattnet finns Järle kvarn, L1979:1538. När den första kvarnen uppfördes finns det olika källor kring men den nuvarande kvarnen byggdes 1804. Därefter har den byggts på och det nuvarande utseende kan ses på foton från slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Nedströms kvarnbyggnaden fanns sågverksamheten och idag ses lämningarna av denna i form av en grund och kallmurade rännor och hjulgravar, L1980:2481.

Området är utpekad som riksintresse för kulturmiljövården Bondebyn – Järle – Yxe, T35. Motivering och uttryck för riksintresset finns att läsa mer om på Länsstyrelsens webb, se även nedan.

Järle kvarn är belägen vid Järleån som avvattnar Norasjön och som sedan fortsätter till Dyltaån och därefter Väringen. Den del av Järleån där Järle kvarn är belägen är utpekad som riksintresse för naturvården och ingår i naturreservatet Järleån. Samma miljö som är skyddad som naturreservat utgör även ett Natura 2000-område.

Tidigare arbeten

Det har tidigare utförts inventeringar och utredningar vid Järle och nedanstående rapporter är ett urval.

Järle kvarn. Kulturmiljöanalys av föreslagna förändringar vid Järle kvarn, Nora kommun. Hans Hellman, Forsvik Bruk/Västarvet Uppdragsverksamheten 2014:8. (Bilaga 5)

[Riksintressen KNÖL-kommunerna. Länsstyrelsen publikation 2012:27.](#)

[Dammar i Örebro län. Arbogaåns avrinningsområde. Damm 265, Järle kvarn. Anna Ulfhielm och Roger Wikell, 2017.](#)

[Arkeologisk kontroll, Arkeologgruppen AB. Rapport 2021:56.](#)

[Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning. Arkeologgruppen AB. Rapport 2023:10.](#)

Syfte

Förundersökningens syfte är ge Länsstyrelsen ett beslutsunderlag inför prövning om tillstånd till ingrepp i fornlämning.

Förundersökningen ska fastställa och dokumentera fornlämningens karaktär, datering, utbredning och komplexitet. I uppdraget ingår även att klargöra i vad mån en arkeologisk undersökning måste utföras av aktuella delar av fornlämningen innan bygg- och anläggningsverksamhet får ske inom området för fornlämningarna.

Resultaten ska kunna användas av undersökare för att bedöma och beräkna omfattningen av en arkeologisk undersökning. Resultaten ska också kunna användas i Naturvårdsverkets planering.

Målgrupper

Målgrupper för förundersökningen är främst Länsstyrelsen och Naturvårdsverket. Det arkeologiska underlaget ska användas av Naturvårdsverket för den kommande detaljprojekteringen inför den planerade utrivningen. En nära dialog mellan Arkeologikonsult och Naturvårdsverket, eller av Naturvårdsverket utsedd konsult, krävs för att få det bästa underlaget inför kommande arbeten.

Resultaten kan även komma att användas av undersökare när en undersökningsplan för en arkeologisk undersökning ska upprättas.

Ambitionsnivå

Undersökningsplanens ambitionsnivå ska anpassas så att resultatet kan användas som ett fullgott underlag inför Länsstyrelsens tillståndsprövning, detaljprojektering samt eventuella kommande arkeologiska åtgärder.

Genomförande

För att uppnå förundersökningens syfte och ambitionsnivå ska arbetet bestå av:

Arkiv- och litteraturstudier samt kartanalyser. Arbetet ska omfatta genomgång av relevant material i den omfattning som är nödvändig för att kunna uppfylla det ovan givna syftet. Det finns ett stort antal arkivhandlingar som tagits fram på uppdrag av Länsstyrelsen samt lämnats in till Länsstyrelsen. Se bilaga 3.

Fältinventering i form av en mer detaljerad *kartering* av synliga lämningar både på land och i vatten. Området som är inritat på bifogad karta är ungefärligt och inventeringen ska ta med de ytor/fornlämningar som krävs för att få en bra bild över området i sin helhet. Se bilaga 1.

Bedömning om en marinarkeologisk förundersökning/undersökning bör utföras, uppströms och nedströms dammen, som ett komplement till denna förundersökning.

Förundersökningen innebär inga markingrepp i form av schaktning av yta som normalt brukar förekomma. Den tillfartsväg som ska användas har sedan tidigare förstärkts i samband med reparation av södra dammen under hösten 2021. För detaljer, se Norconsult AB komplettering till ärendet, bilaga 4.

Praktiska förutsättningar

Flera delar av arbetet berör lämningar i och nära vatten. Arbetet bör utföras vid lågvatten, dels för att kunna se konstruktioner som annars är dolda av vatten, dels med tanke på säkerhet. Däremot är det vid den tidpunkten mycket löv som kan skymma delar av fornlämningen. Det finns möjlighet att dela upp fältarbetet om besök vid flera tillfällen krävs.

Användande av drönare kräver dispens från naturreservatsföreskrifterna då den kan störa fågellivet. *Ange i undersökningsplan om ni avser att använda drönare.*

Eftersom förundersökningen inte inbegriper några direkta markingrepp anser Länsstyrelsen att det inte krävs någon dispens för fältarbetet. Om ni under författandet av undersökningsplanen ändå tror att någon åtgärd kan komma att på något sätt påverka naturreservatet behöver ni lyfta detta i undersökningsplanen.

Fynd

Undersökaren har i årets "Intresseanmälan" redovisat rutiner för hantering, förvaring och konservering av fornfynd (11 § punkt 7 KRFS 2018:6).

Fynd ska hanteras och förvaras så att de skyddas från förlust och stöld samt mekanisk och kemisk nedbrytning. För fyndmaterialet gäller Riksantikvarieämbetets anvisningar i "Fysiskt omhändertagande av arkeologiskt fyndmaterial" och "Vägledning för tillämpning av kulturmiljölagen Uppdragsarkeologi".

Fynden ska samlas in med utgångspunkt i undersökningens syfte och ambitionsnivå. Fynden ska efter eventuell selektion och konservering lämnas till det museum som Riksantikvarieämbetet anvisar. Fynden ska vid överlämnandet från undersökare till mottagande museum vara konserverade, beskrivna, ordnade och digitalt registrerade.

Det ska tydligt framgå i basrapporten vilka prioriteringar som gjorts vad gäller fynd som gallras/kasseras och i vilket skede detta sker. Av fyndlistan ska det framgå vilka fynd som har gallrats.

Analyser

Länsstyrelsen överlåter åt Arkeologikonsult att välja de typer av analyser som bedöms som nödvändiga för att uppnå förundersökningens syfte.

De naturvetenskapliga och laborativa analyser som planeras inom ramen för undersökningen ska redovisas i fråga om *typ och antal*. För att Länsstyrelsen lättare ska kunna bedöma hur pass ändamålsenligt valet av analyser är, bör ni inte bara namnge typen av analyser, utan även förklara hur analyserna kommer att göra det möjligt att uppnå syftet med förundersökningen.

Länsstyrelsen anser att passande specialistkompetens med fördel kan anlitas inom ramen för förundersökningen.

Rapportering

För rapporteringen gäller anvisningarna i Riksantikvarieämbetets *Vägledning för tillämpning av Kulturmiljölagen. Uppdragsarkeologi*.

Förundersökningens resultat ska redovisas i en basrapport. Basrapportens omfattning ska anpassas till förundersökningens resultat. Basrapporten ska omfatta:

- Sammanfattning
- Utvärdering av undersökningsplan
- Bakgrund och kulturmiljö
- Syfte och vetenskapliga frågeställningar
- Redovisning av metoder och genomförande
- Beskrivning av anläggningar och objekt
- Grundläggande arkeologiska tolkningar
- Skalenliga planer och beskrivningar
- Fotografier och illustrationer
- Eventuella fynd
- En värdering av måluppfyllelsen i relation till undersökningsplanen.
- Administrativa uppgifter
- Litteraturreferenser
- Listor eller tabeller för fynd, anläggningar, schakt, analyser mm.

Undersökaren ska registrera lämningsinformation som uppdraget genererar enligt Riksantikvarieämbetets anvisningar för kulturmiljöregistret/Fornreg. Länsstyrelsen ska meddelas när lämningsinformationen är klar för godkännande.

Den slutgiltiga basrapporten och andra bilagor laddas upp i högupplöst format (PDF A) via Länsstyrelsernas e-tjänst för komplettering eller yttrande.

Godkänd basrapport med bilagor levereras till Länsstyrelsen och motsvarande laddas upp i högupplöst format (PDF A) i Riksantikvarieämbetets kulturmiljöregister. Rapporten läggs då in i kulturmiljöregistret. Länsstyrelsen ska meddelas när rapporten lagts in.

Fyndlista ska levereras enligt Riksantikvarieämbetets instruktion.

Undersökta ytor ska laddas upp i Fornreg.

Övrigt dokumentationsmaterial laddas upp i Fornreg i den mån tekniska förutsättningar finns.

En digital basrapport ska skickas till företagaren.

Som villkor för tilldelning av förundersökningen gäller att dokumentationsmaterialet och all rapportering får publiceras och spridas av staten med en så kallad CC BY-licens (Creative Commons Attribution 4.0 International Public License som är översatt till svenska Creative Commons Erkännande 4.0 Internationella Publika Licens). Lantmäteriets kartor omfattas inte av licensen.

Undersökaren ansvarar för att avtal finns för eventuellt upphovsrättsligt skyddade bilder och texter så att publicering med CC BY licens är möjlig. Undersökaren ansvarar även för eventuella spridningstillstånd för användande av drönare samt publicering av drönarbilder.

Personal

Det är en förutsättning att ni har redovisat personalens kompetens i årets "Intresseanmälan". För ny personal ska "Intresseanmälan" kompletteras. Projektledningen ska aktivt delta i planerings-, fält-, och rapportarbetet. Byte av ansvarig personal ska godkännas av Länsstyrelsen.

Uppföljning

- Undersökaren skickar ett igångsättningsmeddelande för fältarbetet med e-post till Länsstyrelsen. Undersökaren kan påbörja uppdraget i Fornreg.
- Länsstyrelsen kan komma att göra fältbesök under pågående undersökning.
- När fältarbetet avslutats skickar undersökaren ett meddelande med e-post till Länsstyrelsen.
- Länsstyrelsen ska omgående underrättas om större avvikelser och förändringar i förhållande till förfrågningsunderlag, undersökningsplan eller beslut (s k avvikelseanmälan).
- Länsstyrelsen ska meddelas om man önskar byta ut personal i projektledningen.
- Omfördelningar inom budget ska godkännas av Länsstyrelsen
- Ekonomisk redovisning för undersökningen och den faktiska kostnaden ska redovisas till Länsstyrelsen i enlighet med tidsplan. Företagaren ska endast faktureras för de kostnader

som gått åt för undersökningen inklusive rapportering. Uppställningen av den ekonomiska redovisningen ska följa den ordning som är i bekräftelse med kostnadsberäkning.

- Slutfakturerings ska inte ske innan rapport godkänts av Länsstyrelsen.

Organisation och kvalitetssäkring

Undersökaren har redovisat sin organisation i årets "Intresseanmälan" (11 § punkt 1–2 KRFS 2018:6). Kompletteringar kan göras anpassade till den aktuella undersökningen.

Undersökaren har i årets "Intresseanmälan" redovisat internt kvalitetssäkringssystem och egenkontroll (ansvarsförhållanden inom organisationen, administrativa rutiner och ekonomisk redovisning) (11 § punkt 4 KRFS 2018:6).

Undersökaren har i årets "Intresseanmälan" redovisat rutiner för upprättande, lagring och kvalitetssäkring av dokumentationsmaterial (11 § punkt 6 KRFS 2018:6).

Övrigt

Miljöhänsyn

Ni ska i samband med transporter till och från undersökningsområdet samt vid grävningsarbetena beakta att belastningen på miljön ska bli så liten som möjligt. Vid särskild förfrågan från Länsstyrelsen ska ni kunna redovisa hur ni beaktar ovanstående.

Jämställdhet

Vid särskild förfrågan från Länsstyrelsen ska ni kunna redovisa en jämställdhetsplan avseende er verksamhet.

Bilagor

1. Karta
2. Mall för undersökningsplan och kostnadsberäkning
3. Arkivhandlingar: Arkivhandlingar beställda av Lst och Arkivhandlingar från Leif Nygård
4. Teknisk beskrivning. Biotopvårsgärder i Järleån vid Järle Kvarn

5. Komplettering till Naturvårdsverkets ansökan om tillstånd för ingrepp i fornlämning enligt 2 kap. 12 § KML.
6. Järle kvarn. Kulturmiljöanalys av föreslagna förändringar vid Järle kvarn, Nora kommun. Hans Hellman, Forsvik Bruk/Västarvet Uppdragsverksamheten 2014:8.

Kopia till:

Naturvårdsverket, Anders Bussqvist

[illegible]

Undersökarens bedömning inför arkeologisk förundersökning

Kunskapsläge

Kulturhistorisk bakgrund - områdets karaktär och fornlämningsbild

Järle kvarndamm ligger utmed en meandrande å som rinner från Norasjön i nordväst mot sjön Väringen i sydöst. Ån kallas i nordväst Hammarbyån och i sydöst Dyltaån, däremellan heter den Järleån. Utmed ån finns ett flertal hyttor, hammare, kvarnar, sågverk och liknande industrier. Järleån faller cirka 50 meter mellan Norasjön och Väringen, och en betydande del av detta fall är koncentrerat vid Järle, där terrängen är mer kuperad än i övriga delar av åns lopp. De aktuella lämningarna återfinns inom området för Järle stad, L1980:2910, som fick stadsprivilegier år 1642. Riksrådet Karl Bonde planerade att låta bygga en kanal för att förbinda Järle/Dyltaån med Hjälmarens för att underlätta järnfrakter. Kanalen blev aldrig av och stadsutbyggnaden stannade av.

Vid dammen ligger L1980:3038 och L1980:2481 (tidigare RAÄ 91:1 och 2), området för Järle bruk, som har en lång historia som omfattat en rad industrier: hytta med masugn, hammare, smedjor, sågverk och kvarn. Det äldsta omnämnandet för hyttverksamhet härrör från åren 1539 och 1550 då Bondebyn och Yxe hyttlag hade sin gemensamma hytta vid platsen (Rönngren 2021:7 anf.litt.). Järlehyttan omtalas i en arvstvist år 1592 (Gierlehytta, Riksarkivet) och kan enligt Nygård (2021) vara belagd redan 1487 (*gerla hitto*). Under sent 1600-tal och tidigt 1700-tal lades hyttverksamheten ned medan stångjärnshammarna fortsatte att vara i drift fram till år 1924 (Rönngren 2021:7).

Hyttorna antas ha legat inom fornlämningsområdet (KMR). Registrerade lämningar är dock yngre; L1980:3038 omfattar ett område där stångjärnssmede och manufaktursmede bedrivits och de synliga lämningarna består av grunden efter hammarsmedjan, spiksmedja, kolhus och kanal. Endast de södra delarna av fornlämningen närmast dammen berörs av förundersökningen. Övriga här nämnda lämningar omfattas i sin helhet: fornlämning L1980:2481 som består av lämningar efter sågverksamhet med sågverksgrund, två rännor och två hjulgravar, en ännu stående kvarnbyggnad från 1804 (övrig kulturhistorisk lämning, L1979:1538) och en stenvalvsbro (fornlämning, L1980:2480). Äldsta belägg för en kvarn i området är från 1733 (Balknäs 2023:6 anf. litt.). Den kvarnbyggnad som uppfördes 1804 lades på en ny plats efter att den äldre kvarnen blivit förstörd i en stor översvämning samma år (ibid:7).

Förväntat resultat av förundersökningen

Förundersökningen kommer leda till en förnyad och granskad sammanställning av kart- och arkivuppgifter som berör det aktuella förundersökningsområdet; vad som kan utläsas om områdets karaktär, datering, utbredning och komplexitet. Fältinventeringen kommer resultera i en uppdaterad beskrivning och kartering av synliga lämningar i området, och en bedömning av om en marinarkeologisk förundersökning eller undersökning bör utföras uppströms och nedströms dammen.

Referenser/litteratur: (ange relevanta referenser/litteraturhänvisningar)

Nygård, L.G. 2021/oppublicerad (Bilaga 3 i förfrågningsunderlaget). JÄRLE - en pärla i Bergslagen. Historisk genomgång 1538-sekelskiftet 1900.

Rönngren, J., 2022. *Läckande grunddamm vid Järle hytt- och hammarområde – arkeologisk kontroll i samband med åtgärdsarbete*. Rapport 2021:56. Arkeologgruppen AB.

Balknäs, N., 2024. *Schaktningsövervakning vid Granbergsdals hytta. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning*. Rapport 2023:46. Arkeologgruppen AB.

Genomförande

Metod

Vi har åtagit oss att utföra den arkeologiska förundersökningen i enlighet med syfte och ambitionsnivå i förfrågningsunderlaget.

Beskriv hur undersökningen ska genomföras för att kunna uppfylla undersökningens syfte.

Följande ska anges:

Metod och teknik.

Dokumentationsmetoder och omfattning.

Eventuellt differentierade metoder för olika delområden.

Beskrivningen ska innehålla en beräkning av den yta eller volym som ni avser att bana av angivet i m² eller m³ samt hur många rutor/kontexter som kommer att undersökas.

Om metod, teknik eller utrustning som inte anses väl känd och etablerad kommer att användas ska detta särskilt motiveras

Ange åtgärder/metoder/moment

Inledningsvis genomförs en kart-, arkiv- och litteraturstudie, som ska fungera som ett kunskapsunderlag, både för beslut om eventuella ytterligare arkeologiska åtgärder och som underlag för fältinventering och kartering.

Fältinventering sker därefter i form av eftersökning och kartering av synliga lämningar både på land och i vatten. Det angivna förundersökningsområdet motsvarar cirka 6650 kvadratmeter men är enligt länsstyrelsens förfrågningsunderlag ungefärligt, och karteringen kommer att omfatta de ytor/fornlämningar som krävs för att få en bra bild över området i sin helhet. Säkerhetsaspekter såväl som möjligheter att iaktta konstruktioner som kan döljas av vatten gör att arbetet i största möjliga utsträckning utförs vid lågvatten. Det kan innebära att fältarbetet delas upp på flera tillfällen. Jordsond medförs för att kontrollera markförhållanden och övertorvade anläggningar, förundersökningen innebär annars inga markingrepp. Av den anledningen bedöms inga fynd framkomma, däremot kan exempelvis slagg bedömas okulärt på plats.

Kartering och inmätning av synliga lämningar görs med RTK-GPS kopplat till Mergin Maps. Materialet lagras i en geodatabas som ger goda möjligheter att bearbeta, analysera och konvertera/vidarebefordra resultatet av inventering och kartering. Lämningarna beskrivs, och fotograferas med drönare (översikter, sned- och lodfoto) och/eller handhållen kamera. Eftersom området delvis omfattar naturreservat, är vi medvetna om att användning av drönare kan omfattas av särskilda föreskrifter. Vi kommer att ansöka om eventuell dispens från Länsstyrelsen om så krävs, och vi anpassar flygningen för att minimera påverkan på djur- och fågelliv, särskilt under häckningsperioder.

Fynd

Vi har åtagit oss att följa de kraven på rutiner för hantering, förvaring och konservering av fornfynd vid den arkeologiska förundersökningen i enlighet med förfrågningsunderlaget.

Undersökaren ska ta fram en fyndstrategi som innehåller en bedömning av förväntat fyndmaterial och hur insamling, dokumentation, hantering och eventuellt urval/selektion görs under och efter fältarbetet. Här ska framgå hur kostnader för konservering beräknats, dvs. antal och typ av fynd samt principer för urval/prioritering för konservering. Strategin ska även beskriva hur olika typer av fynd förvaras under tiden fram till dess att fynden förs över till fyndmottagande museum.

Ange åtgärder/moment

Fynd förväntas inte.

Analys

Vi har åtagit oss att utföra analyser i enlighet med förfrågningsunderlaget.

Ange och motivera vilka analyser som planeras. Redovisa principer för insamling och urval av prover. Det är av stor vikt att analyserna kan kopplas till undersökningens syfte. Ange också eventuella studier av t ex arkivmaterial

Ange analyser

Inga analyser planeras. Vid behov kan befintligt insamlat arkivmaterial kompletteras med ytterligare studier.

Rapportering

Vi har åtagit oss att genomföra rapportarbetet i enlighet med förfrågningsunderlaget.

Ange om ni vill föreslå andra moment än det Länsstyrelsen angett i förfrågningsunderlaget.

Ej aktuellt.

Vi medger att dokumentationsmaterialet och all rapportering får publiceras och spridas av staten med en så kallad CC BY-licens (Creative Commons Attribution 4.0 International Public License).

Tidplan

En tidplan ska upprättas som är uppdelad i förberedelsearbete, fältarbete och rapportering.

Kostnadsberäkning

Gällande timtaxa

Specificera om taxan varierar för olika personalkategorier.

Projektledare och arkeologer 865 kr/tim

Beräkning fältarbete

Ange antal dagsverken i fält och antal personer.:

6 st. dagsverken fördelat på 1 projektledare och 1 arkeolog

Kostnadsberäkningen ska upprättas i enlighet med nedanstående ordning. Tabellen får utökas med ytterligare rader för poster där specificering efterfrågas.

Kostnader ska anges exklusive moms. För varje moment ska tid och kostnader redovisas. På begäran ska ett mer detaljerat kostnadsunderlag tillställas länsstyrelsen.

Moment (specificera för olika personalkategorier vid differentierad taxa)	Tim	Antal	Taxa/å pris	Kostnad
Projektledning/administration	16 h		865	13 840
Kart och arkivstudier	40 h		865	34 600
Fältarbete	48 h		865	41 520
Manusarbete basrapport	48 h		865	41 520
Registrering i KMR	4 h		865	3 460
Layout mm	16 h		865	13 840
Resor och omkostnader		4 dag	3950	15 800
Hyreskostnader (totalstation m m)		4 dag	975	3 900
Etablering (antal dygn, summa)		4 dag	800	3 200
Övriga kostnader		1 st	2500	2 500
Summa (avrunda till hundratal kronor)				174 200

(Här är vad jag hittat om Järle bruk vad gäller brandförsäkringar. Jag har inte tagit med alla inredningsdetaljer, men annars alla byggnadsuppgifter jag hittat. En del mått i uppgifterna från 1822 är litet osäkra på grund av mycket "kluddig" text.)

Ur Brandförsäkringsverkets arkiv

Järle bruk, brandförsäkring, 1822.

År 1822 den 18 och följande dagar i juli månad har undertecknad bergsfogde, med tillkallat biträde häradsdomaren Anders Person från Ryda och i byggnadskonsten kunniga män, byggmästaren Olof Hellgren vid Järle samt muraren Olof Östberg från Östanbergshyttan, besett och värderat nedannämnda hus, byggnader och verkstäder med flera inrättningar, vilka tillhöra krigsrådet, välborne herr Adolf Hejkenskjölds fyra kronoskattehemman Yxe i Lindes socken, Lindes och Ramsbergs bergslagers härad av Nerikes län, med jämväl därunder lydande stångjärns- och manufakturverkssmidesbyggnader, Järle bruk kallat, beläget i Nora socken och härad samt förenämnda län, varå välbemälte ägare begär brandförsäkring; och har förrättningsmännen vid denna värdering, vilken ägaren personligen bevisat och övervarit, funnit samma byggnader och verkstäder av följande beskaffenhet, nämligen:

(- - -)

Järle bruk.

8). Därnäst förekommer Järle bruks stångjärns- och manufakturverksbyggnad och varest den förut omnämnda slangspruta ständigt är tillfinnandes. Denna stångjärns- och manufaktursmedjan med 2 stångjärnshammare, 2 härdar, knipp- samt spikverk, är med all sorgfällighet från och med grunden nybyggd år 1804, dels av gråsten, dels resvirke till väggarna, under tegeltak och anlagd vid Järle strömå (*står så*), innehåller 69 ½ alnars längd, 21 ¼ och allt efter läget från och med västra gaveln 7 ¼ alnar och vid östra gaveln 12 ½ alnar i höjden som till väggarna förhålla sig sålunda, västra gavelmuren 21 ¼ alnar lång, 7 ¼ alnar hög samt 2(?) alnar tjock, norra långsidans grundmur av enahanda tjocklek, första avsättningen 2 ½ alnar lång och 7 ¼ alnar hög, den andra dito 9 alnar lång 4 ½(?) alnar hög, den tredje dito 25 alnar lång och 1 ½ alnar hög, varpå 9 tums(?) fyrskurna stolpar med 2 järnringar och järndubb i nedre ändan är fästade, samt i övre ändan intappade uti dubbelt varv, fästbanden av furutimmer.

Östra gavelns grundmur är 21 ¾ alnar lång, 2 ¾ alnar hög av enahanda tjocklek; vidare befinns grundmurens höjd från botten av hjulhusbäcken vara högst 7 alnar varpå samma sorts stolpar har sitt fäste, fästbanden av 10 tums fyrskurna furutimmer, vilka åter vila på nämnda stolpar och stenmuren, där den befinns för hög samt i bredden sammanbundna med ??

ankarstänger av stångjärn i stället för bjälkar, varigenom styrkan fördubblas för yttre taket med 30 stolar under tegel, allt detta jämte rörliga verket i fullkomligt brukbart stånd,

(- - -)

Hjulhusbyggnaden, vilken tillhör nyss nämnda smidesbyggnad, har en vattenränna med sump, som tillsammans utgör i längden 78 alnar från inloppet och varav sumpen innehåller, utan tak, längden 8 ½ alnar, de bådas bredd 10 alnar, men sumpens djuphet endast 3 ½ alnar med 52 band av 7 fots fyrskurna furustockar, 2 tum tjocka plank till botten och sidorna...

(- - -)

Vattenhjulet till knippverket 6 alnar högt.

(- - -)

9). Kolhuset, beläget 30 alnar nära hammarsmedjan, innehåller 30 alnar i längd, 19 alnar brett samt 8 alnar högt mellan syllgången och fästbanden, av resvirke med brädväggar på ½ aln hög stenfot under fullrustat men brutet tegeltak, uppsatt för längre tid sedan såsom varande mycket gammalt och bristfälligt...

(- - -)

Uti förberörda kolhus inrymmes 700 stigar kol efter 24 tunnor per stig, men nu en del inneliggande 300 stigar...

(- - -)

10). Smedhusbyggnaden, uppsatt år 1804 av till det mesta obränt mur- eller sandtegel, belägen 132 alnar nära smedjan samt 65 alnar till närmast intill varande bonden Olof Anderssons i Järle by manhusbyggnad, innehåller 38 alnar i längden, 23 alnar bred samt 9 ½ alnar hög på en halv alns stenfot. Består av 2 våningar med 4 bonings- samt 4 köksrum på varje botten med plankgolv samt gipstak, en inbyggd förstuga, vartill är 3 ¼ alnar hög och 2 ½ alnar breda poster med ram, 16 dörröppningar, 3 alnar höga, 6 kvarter breda med halvfranska dörrar i ramar, samt 17 fönsterluffer 2 alnar höga, 1 ¾ alnar breda med ramar och karmar samt glas i bly. Under denna byggnad är 8 särskilda källare med gråstensido- och mellanväggar, vartill taket är av bjälkar. Byggnaden försedd med tegeltak på därtill särskilt gjorda stolar.

(- - -)

Stommen till yttre väggarna 1 aln tjock och mellanväggarna 21 tum tjocka.

(- - -)

Bakarstugemuren 3 ½ alnar och 4 alnar vidden av foten, med bakugn, de andra eldstäderna är 2 ½ alnar och 1 ½ alnar vida i foten, 5 järnkakelugnar samt 3 tegelkakelugnar med nischer...

(- - -)

Yttre taket med dess tillbehör jämte 416 st järnplåtar till fotning och kroppastäckning...

(- - -)

11). Mjölkvärnsbyggnaden, uppsatt år 1804 av bränt sandtegel, är belägen på södra sidan vattenån (*står så*), 31 alnar från smedjan eller byggnaden nr 10, innehåller 21 alnar i längden, $18 \frac{1}{3}$ alnar bred samt 5 alnar hög, med 1 aln tjocka yttre murar, försedd med 2 kamrar över hjulhuset med $\frac{1}{2}$ alns tjocka mellanväggar; däruti är en liten lång spisel samt en järnkakelugn på under husets varande gråstensmur av $4 \frac{1}{2}$ alnars höjd samt 2 alnar tjock med en dörröppning till varje våning utifrån av 2 och $2 \frac{1}{2}$ alnars bredd samt 3 och $3 \frac{1}{2}$ alnars höjd. Dörrarna till kamrarna är 3 alnar höga, $1 \frac{1}{4}$ alnar breda med karmar, plankgolv i kvarnhuset och kamrarna, utan mellantak i dito men gipstak i kamrarna, 5 fönsterluster av 2 alnars höjd och bredd med glas i kittbågar. Yttre taket av tegel, 166 st järnplåtar till fotning och täckning på kroppåsen.

Denna byggnad, med 2 par tullkvarnstenar, är uti fullkomligt brukbart stånd...

(- - -)

2 vattenhjul

2 par kvarnstenar

(- - -)

Kvarnsumpen 30 alnar lång, 3 alnar bred samt 2 alnar djup med dessutom reservoaren som är 10 alnar bred och 16 alnar lång från vatteninloppet.

(- - -)

12). Brukssågen i brukbart stånd, uppsatt år 1805 (*sommaren 1804 stod det i värderingsinstrumentet för Yxe gård*), öster om kvarnbyggnaden, 12 alnar därifrån samt $37 \frac{3}{4}$ alnar rak linje från hammarsmedjan på andra sidan ån, innehåller 24 alnar i längden, $7 \frac{1}{2}$ alnar bred och $4 \frac{1}{2}$ alnar hög, av resvirke på $3 \frac{1}{2}$ alnar hög under timringen av furu, varunder åter är 7 st gråstenspelare som allt efter läget är 1 till och med 3 alnar höga. Yttre taket av tegel med stolar...

(- - -)

Vattenhjulet $3 \frac{1}{2}$ alnar högt, $2 \frac{1}{2}$ alnar brett

(- - -)

Sumpen $18 \frac{1}{2}$ alnar lång, 3 alnar bred samt 2 alnar djup av 2 tum tjocka plank med fästband, på underlägg av furutimmer...

(- - -)

(11 september 1822).

(Ur en brandförsäkring 1836):

(- - -)

Sedan ägaren av Järle bruk numera alldeles låtit omändra det vid detta bruk förr varande och under nr 12,622 och däruti sub **nr 9** för 98 rd 16 sk brandförsäkrade **kolhus**, önskade han att detsamma nu även måtte för ny brandförsäkring antecknas.

Sagda **kolhus** av resvirke och bräder, som är beläget på samma plats som det gamla, befanns nu 46 alnar långt, 26 alnar brett och $3\frac{3}{4}$ alnar högt – **uppsatt år 1828** – täckt med läkter och tegel på hög resning, norra långsidan samt hälften av varje gavel stå, i anseende till backslutningen, på en 9 alnar hög och $3\frac{1}{2}$ tjock stenfot samt resten av gavlarna på en $3\frac{1}{2}$ alnar hög och $1\frac{3}{4}$ alnar tjock stenmur. Södra sidan däremot på 3 st 6 alnar långa, $3\frac{1}{2}$ alnar höga och $3\frac{1}{2}$ alnar tjocka stenpelare.

(- - -)

Jämväl skulle nu upptagas under **nr 10 ett kolhus** vid södra sidan av förestående – av resvirke och bräder – i gott stånd, med 3 egna väggar, **uppsatt år 1830**, $19\frac{1}{2}$ alnar långt, $10\frac{1}{2}$ alnar brett och 6 alnar högt, täckt med tegel. Står på $\frac{1}{2}$ aln hög stenfot.

(- - -)

Nr 11). En järnbod av furutimmer, i gott stånd, med egna väggar å alla sidor, på 15 alnars avstånd från hammarsmedjan. **Uppsatt år 1828**, 19 alnar lång, 11 alnar bred och $4\frac{1}{2}$ alnar hög, täckt med bräder och tegel, står på $\frac{3}{4}$ alnars hög stenfot.

(Ur en brandförsäkring för Yxe gård och Järle bruk 1886):

(- - -)

Vid Järle bruk.

Nr 9). Ett kolhus, 92 fot långt, 52 fot brett och $7\frac{1}{2}$ fot högt, av resvirke och bräder, under tegeltak, befanns oförändrat i gott stånd.

Nr 10). Ett kolhus på södra sidan av det förutnämnda, av resvirke och bräder, under tegeltak, 39 fot långt, 21 fot brett och 12 fot högt, var oförändrat och i gottskick.

Nr 11). En järnbod av furutimmer, 38 fot lång, 22 fot bred och 9 fot hög, under tak av bräder och tegel, oförändrat i gott skick.

(- - -)

Vid Järle bruk.

En stångjärns- och manufakturverksbyggnad av gråsten och resvirke, 139 fot lång, $43\frac{1}{2}$ fot bred och 20 fot hög, befanns oförändrad sedan förra besiktningen, såväl till byggnad som inre och lämnades nu utan anmärkning.

Förr nr 9). Ett kolhus, upptaget under nr 9 i värderingsinstrumentet den 23 juli 1836, försäkrat under W 16,753, befanns oförändrat i fullt försvarligt skick och ansågs ännu värt försäkringssumman.

Förr nr 10). En smedhusbyggnad av obränt tegel, 76 fot lång, 46 fot bred och 19 fot hög, har sedan förra besiktningen icke undergått någon förändring och befanns nu i värde fullt motsvarande försäkringssumman.

Förr nr 11. En mjölkvarnsbyggnad av tegel, 42 fot lång, 37 fot bred och 16 fot hög, var oförändrad sedan förra besiktningen och lämnades nu utan anmärkning.

Sågen har under 1878 blivit ombyggd på samma plats av stolpvirke och bräder med tak av spån, 91 fot lång, 16 ½ fot bred och 17 fot hög. Å vilken byggnad ägaren begärde uppskattning för försäkring, i följd varav följande beräkning uppgjordes:

Grundmurens uppläggning – 200 kr.

(- - -)

Angående Järle bruk.

Att gamla sågen därstädes nedtogs år 1878;

Att intill den nyuppförda inom 200 fots avstånd endast finnes kvarn på 11 ½ fots och smedja på 103 fots avstånd...

(Den 9 april 1886).

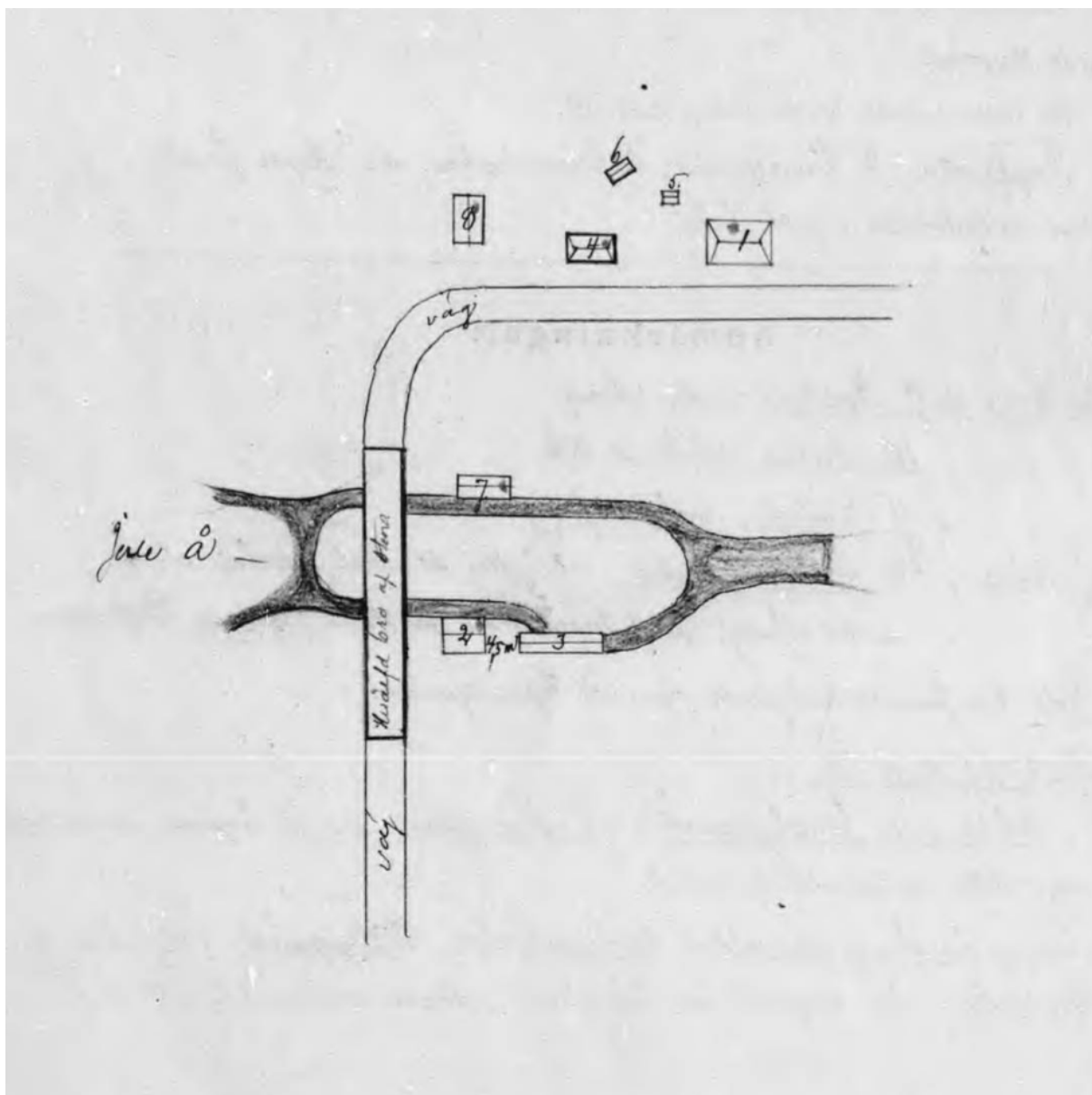
(Ur en brandförsäkring från 1897):

Nr 9). Kolhus, under rivning.

Nr 10). Kolhus, rivet år 1896.

Nr 11). Järnbod, under rivning.

Nr 8). Stångjärnssmedja, obetydlig del därav kvarstår och är under rivning. Allt maskineri borttaget, ävensom stenstommen.

Kartbeskrivning.

Nr 1). Arbetarebostad = nr 1 i denna värdering, med eldstad.

Nr 2). Mjölkvärn = nr 2 i denna värdering, med eldstad.

Nr 3). Sågverksbyggnad = nr 3 i denna värdering, 4,5 m från nr 2, utan eldstad.

Nr 4). Mjölknarebostad = nr 4 i denna värdering, med eldstad.

Nr 5). Visthusbod = nr 5 i denna värdering, utan eldstad.

Nr 6). Ladugård = nr 6 i denna värdering, utan eldstad.

Nr 7). Klensmedja = nr 7 i denna värdering, med eldstad.

Nr 8). Boningshus av trä med hårt tak, ej tillhörigt Järle; försäkrat i länsbolaget, med eldstad.

Beskrivning av byggnaderna:

Nr 1). Arbetarebostad, med 0,30 m hög stenfot. Huset av obränt tegel med tak av tegel på bräder med plåtskoningar. Två våningar och vind, innehållande i första våningen: förstuga med trappa till andra våningen, 4 boningsrum och 4 kök och i andra våningen 4 rum och 4 kök samt å vinden 8 kontor.

Inom stenfoten är 8 källare av gråsten, ej välvda och icke föremål för försäkring. Innanväggar i våningarna finputsade och innertaken gipsade. Golv av battens (*plankor av ca 6 cm:s tjocklek och 18 cm:s bredd*).

Nr 2). Mjöl kvarn, byggår 1804 och 1896 (*jag hade uppgiften 1894, men det blev tydligen inte klart förrän 1896*). Uppförd på 2,67 m hög stenfot, kalkrappad, i 2 våningar. Kvarnhuset till större delen nybyggt. Av bränt tegel, putsat. Taket, tegel på bräder med plåtbeklädnad å takåsen och vid yttre kanter.

Nedre våningen innehåller växlarna för kvarnverket, mjöltrummor, siktkista, tullkista och turbin.

Andra våningen innehåller kvarnverket och 2 kvarnkammare med gipsat innertak, tegelväggar och 1 mindre järnkamin i tegelmur med valv och murad pipa, vars skorsten av tegel är 2 meter hög över takåsen.

Kvarnrännan, eller sump, av plank, uppburen av stenmur och bjälkar, 17,81 meter lång, 1,78 meter bred, 7,13 m djup.

Nr 3). Sågverksbyggnad, på gråstensfot, av resvirke och bräder, rödmålad, taket av tegel på bräder. I en våning med golv av plank.

Nr 4). Mjöl narebostad, på stenfot, av korsvirke och tegel, kalkrappad, tak av tegel på bräder, i en våning och vind, innehållande förstuga med trappa till vinden, 6 rum och 2 kök och å vinden 2 rum.

Innerväggar kalkrappade och putsade, innertak gipsat. Golv av battens.

Nr 5). Bodbyggning i en våning med vind, av slaggtegel, kalkrappad, taket av tegel på bräder, inredd med 4 visthusbodar i våningen och 2 kontor å vinden. Golv i visthusboden av sten och å vinden av bräder. Har 4 dörrar och 4 fönster.

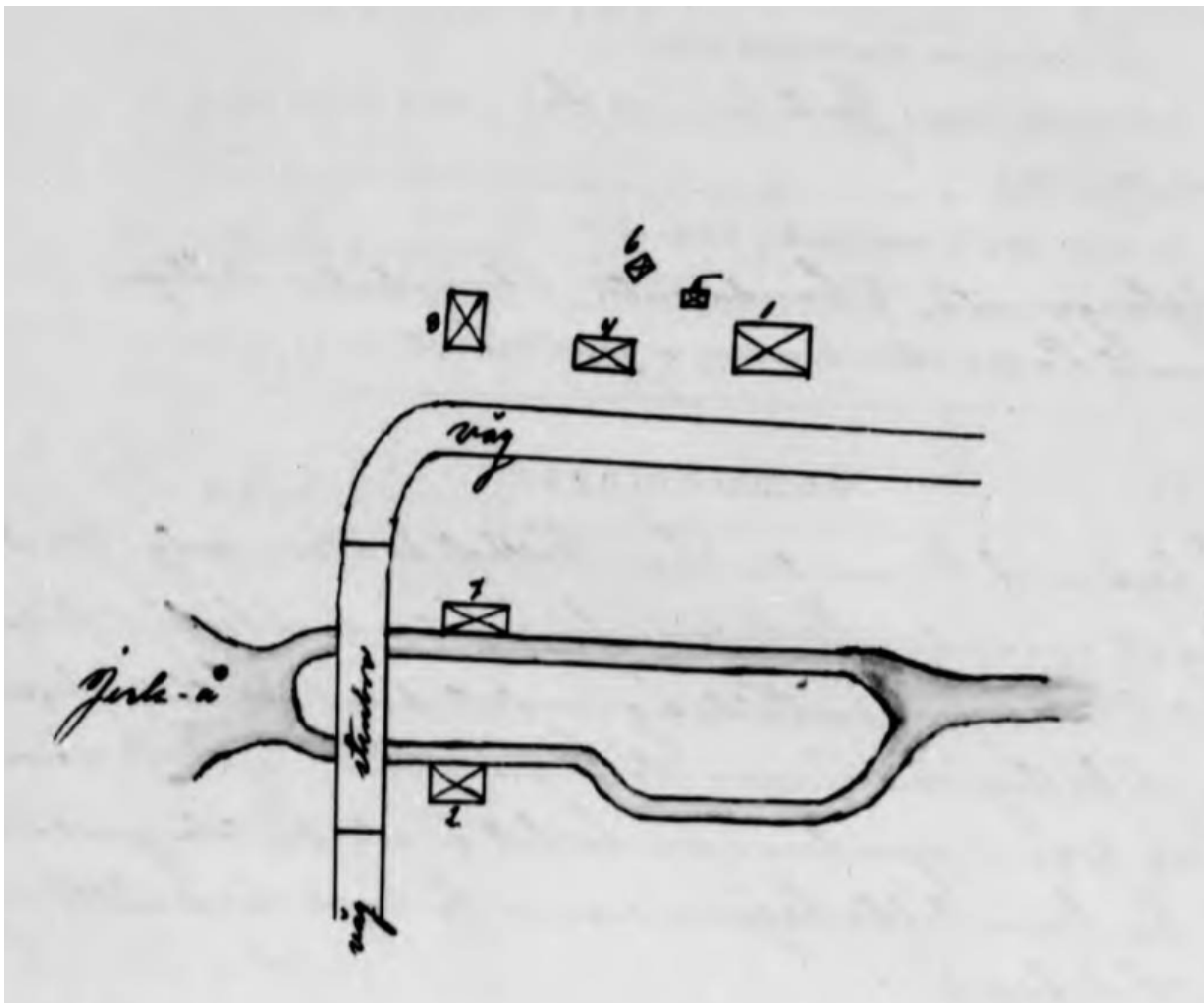
Nr 6). Ladugårdsbyggnad, i en våning, av timmer, rödmålad, taket av tegel på bräder, med foderloft, inredd till fähus och foderlada med golv av plank och bräder, 2 fönster och 2 dörrar.

Nr 7). Klensmedja, uppförd 1896, i en våning, av resvirke och bräder, rödmålad, taket av tegel på bräder, jordgolv, 2 fönster och 2 pardörrar.

Smedjan har endast 1 murstomme med smidesässja i valv med pipa och skorsten av tegel, 3 meter hög över takåsen.

Vid rivning av stångjärnssmedjan har dugligt virke använts till klensmedjan.

(Ur en brandförsäkring från 1905):

Kartbeskrivning:

Nr 1). Arbetarebostad.

Nr 2). Mjölkvärn; nr 1 i denna värdering.

Nr 4). Mjölknarebostad.

Nr 5). Visthusbod.

Nr 6). Ladugård.

Nr 7). Klensmedja.

Nr 8). Boningshus av trä med hårt tak, ej tillhörigt Järle, försäkrat i länets brandstodsbolag.

(Här ser man att sågen är borta).

Nr 2). Mjölkvärn, (ny värdering). Enda skillnaden här är att taket är täckt med papp.

(Uppsala landsarkiv. Bergmästaren i Nora, F VI : 2)

Utdrag ur bergmästaren Erik Bergenskölds skildring av Nora bergslag vid slutet av 1784.

(Här står att dammen och bron – om jag tolkar det rätt – byggdes av sten 1764. I ett annat dokument som jag skickat, står att bro och damm var klara 1757 – det är ju en besiktning!?) Alltså oklarheter. Jag håller på och letar i domprotokoll, för att försöka få fram mer information.)

Järle bruk, tillhörigt herr löjtnanten Christian Heijkensköld.

Det är anlagt vid strömmen som kommer från Hammarby invid stora landsvägen ifrån Bergslagen till Arboga: och består av en hammare och tvenne härdar, såg och kvarn.

Dammen är tillika med bron över strömmen, den vissa, av häradet underhållen sammanbyggd och 1764 av sten fullkomligen uppdragen.

Smedjan med tegeltak, uppbyggdes av korsvirke med bräder 1764.

Kvarnhuset timrat med torvtak i behållet stånd och sågen icke mycket gammal.

Nytt kolhus, byggdes uppå en anseelig stenfot, för 2 år sedan och vid samma tillfälle förbättrade herr löjtnanten den alldeles för smederna nedfallna byggnaden.

Efter 1695 års hammarskattelängd var årliga skattesmidet endast 500 skeppund, grundat på egna underliggande hemmans skogar, jämte den tillslagna Yxe by och uppå köpetackjärn. Såväl ifrån Nora som Lindes bergslager, men genom resolution av den 1 september detta år 1784, har kungl maj:t i nåder, efter av bergmästaren hållen undersökning tillåtit löjtnanten, åter upptaga, det med vissa förbehåll åren 1716 och 1718, av dåvarande ägare nedlagda smide 250 skeppund, så att nu år årliga smidet 750 skeppund, varför 7 ½ skeppund i hammarskatt betalas.

1695 vore brukets egna hemman 2 hela krono i Skymhyttan, ett dito i Fingerboda och ½ dito i Östanbergshyttan, alla i Nora socken; men sedermera har hela Yxe by i Lindesbergs socken, som består av fyra hela hemman blivit inköpt och skattebrev därå erhållits, under den 7 oktober 1760.

Byggnaden för bruksägaren är vid Yxe ungefärligen ⅛ mil ifrån bruket, den befinnes utom en vid slutet på 1740-årtalet uppdragen byggning av tvenne våningar mycket förfallen och nyttjas hela jordegendomen under herrgården, vartill byn blivit förvandlad.

Längre än trenne år har icke herr löjtnanten av denna egendom varit innehavare, varunder han börjat allaredan, att den städa och vidare fullföljd lärer man få se: då han nästa sommar hemkommer från en resa på tredje året, till England, Frankrike och Italien med flera utländska orter.

All till egendomen hörande skog och mark, har herr löjtnanten genom herr ingenjören Jacob Renmarck låtit avtaga och på karta lagt.

(Värmlandsarkiv. Hammarby-Yxe bruk 1889-, F I : 6)

Järle kvarn sent 1800-tal.

Förslag till reparation av samt insättning av nya maskiner i Järle kvarn. (1893). (Arbetet klart 1894).

Maskineri, motor samt materialier.

Ett fullständigt grynverk med skalsten, grynkross och sorterare – 1 000 kr.

En rensmaskin, särskilt lämplig för tullmald – 325 kr.

En plansikt för stål- och samsikt – 600 kr.

Två svalverk med pat. Avskakningsapparat – 450 kr.

En uppfordring med axlar, lager, rem och skopor samt transportsnigel (*skruvtransportör*) – 175 kr.

En kvarnhiss med lina – 180 kr.

En st 4 m x 65 mm stålaxel med 3 lager, 6 stopningar samt 5 st remskivor – 235 kr.

Tre st balanssegel – 36 kr.

En st 15 hästkrafters turbin med axel, lager och tätbox samt remskiva – 375 kr.

Remmar – 105 kr. 3 481 kr.

Arbeten.

Uppsättning av turbin med sugtrumma av trä, under golvet med bjälklag, uppsättning av ovan uppräknade maskiner, 2 nya stenkar, påslagskupor till grynverk och rensmaskin, flyttning av trappan, vindstrappan samt golv på $\frac{1}{4}$ av vinden – 480 kr.

Ritningar och resor – 75 kr.

Summa: 4 036 kr.

Material och arbete som lämnas av Hammarby.

Tre kvarntrillor, nya metaller i turbinaxellagren, omsvarvning av turbinaxelns övre lagerlopp, nya dubbar och tärningar av annan konstruktion till långjärnen – 225 kr.

Virke och smidesjärn m fl materialier samt möjligen behövliga reparationer på sprängtrumma och tak – 400 kr.

Tillsamman 4 661 kronor.

Lindesberg den 16 maj 1893

Carl E. Janson & C:o Ingenjors- & Byggnadsbyrå Lindesberg. (Stämpellogga)

*(Av vad jag kan se av arbetspapper, så levererades turbinerna av O Bergströms sterbhus.
Masugn, gjuteri och mekanisk verkstad, Finshyttan.)*

(Det verkar som om slutsumman till ingenjorsbyrå blev 3 521,30 kr)

(Värmlandsarkiv. Hammarby-Yxe bruk 1572 – 1889, F I : 30)

(Bråk om skador på Järle bro)

Järle tidigt 1700-tal.

Anno 1719 den 14 september inställde vi oss vid Järle bro att besiktiga den skada som samtliga brons intressenter klaga över att de taga av brukspatronens, herr Carl Jerlströms hammardamm, uppå Järle bro, och den i anledning av assessorns, välborne herr Samuel Nordenhielms skriftliga order, daterad den 12 september sistlidna, och inställde sig vid denna brosyn herr Carl Jerlström å den ena sidan och bruksbokhållaren, herr Magnus Fischer och samtliga de andra brons intressenter av allmogen å andra sidan, vilka haver(?) å sin sida, vilka upplyste sina skäl och orsaker till denna dagen,

- 1). Klagas däröver att det vatten som faller av dammslussen neder vid brokaret som står mitt under bron, tager bort fasta grunden som karet är byggt uppå, vilket ock i sanning sker, blevo därom sålunda förplikta(?), att herr Jerlström vill göra sin dammsluss längre att vattnet intet skall skada brokaret till sitt grundfäste, och vara därför ansvarig;
- 2). Klagas däröver att dammvattnet ligger med sin tyngd på brokaret, vilket ock i sanning är, men är av den beskaffenhet att brokaret icke står allt på sin nya grund, utan brukas dammkistan till grundfäste under brokaret på den ena sidan;
- 3). Klagas däröver att herr Jerlström vill påbörda brohållarna att hålla dammkistan vid makt som deras brokar står uppå vid östra ändan, först efterfrågades huru med denna byggnad till förene i de förra tider varit beskaffat och kunde på ingendera sidan vitsord givas, huru till förene varit byggt, ty besågs det rum som det gamla brokaret stått uppå, vilket var en dels förruttnat, en dels borttaget, så att vi icke finna kunde om det haft någon sammanbyggnad eller ej med dammkistan, vilken till sin höjd har varit ifrån vattnet när dammen är full 2 alnar högt, härvid angåvo brointressenterna ock att de icke heller förmått bygga sitt brokar längre in i backen utanför, emedan bron befinnes till sin längd ifrån västra ändan och till dammkistan 50 alnar.
- 4). Herr Jerlström påstod att de måtte hjälpa honom bygga dammkistan, efter deras brokar har sitt grundfäste på dammkistan men nekades däremot, sedan måtte vi dammkistan, vilken är ifrån själva grunden upp till dess brokaret möter 3 alnar hög, gammal och mest förlorad, så att det icke kan stå för flera vårvatten, där det icke bliver något förbättrat och befinnes dammkistan till förene varit brädslagen innantill så högt som vattnet står när dammen är full, herr Jerlström erbjöd sig att bygga de 2 första alnar i grunden på dammkistan och sedan brointressenterna det övriga, men nekades däremot, att sålunda av oss befunnet är, varmed förbemälda Järle bro beskaffat, det attestera vi med namn och underskrift

(- - -).

(26/9 1720) (Förlikning)

Ehuru väl vi undertecknade varit för detta uti någon dispyt och oenighet, om den stora bro över Järle ström, som vi tillika med de övriga intressenterna böra vidmakthålla, bygga och reparera vi också varit stridiga om brokarens och brokistornas såväl ånyo uppbyggande, som förbättrande, emedan vi samtliga brointressenter, förmenat oss på denna bro låtit någon skada av herr brukspatron Carl Arendt Jerlströms hammardamm, varöver vi också förlidet år 1719 den 14 september låtit hålla en besiktning, som häradsmännen Eric Johansson på Elfhyttan, Lars Andersson på gamla ?hyttan och Lars Nilsson på H?hyttan förrättade och vidare av själva besiktningsinstrumentet är att se, så hava dock vi samtliga brons intressenter till all oredas(?), spits (*förargelses*), trätors och kostsamma processers undvikande på underskrivna dato varit vid Järle tillsammans och efter sakernas närmare skärskådande och betraktande, omsider i god sämja och enighet, avgjort berörda tvistigheter, med herr brukspatron Carl Arendt Jerlström och på följande sätt överenskommit.

1). Försäkrar och utlovar jag Carl Arendt Jerlström, att på denna norra sidan om ån och framför denna sidans brokar, låta bygga och uppsätta ännu tre vars byggnad och ?? ovanpå den jag redan uppsatt och den så tätt ihopafoga, att intet något vatten därigenom skall sig kunna tränga, som kan göra detta brokar någon skada, skolandes mig denna byggnad så ställa och rätta, att den skall konservera merberörda brokar för allt ankommande vatten emellan höst och vår, sedan vattenfloderna är förbi ?? det förbehåller jag mig expresse, att därav någon så stor vattenflod skulle komma, som stego över denna nu av mig godvilligen påtagna byggnad, och därav någon skada skedd, så är jag således ifrån allt samtliga brons intressenters åtal och klander fri och därom vidare ej ansvarig, emedan det är en sak vartill varken jag eller de kunna vara vållande.

2). Utlovar jag att hålla den dammsluss vid makt, som mig efter beviljande förlidet år, då synen hölls, uppbyggt så att det mellersta brokaret, ej till sitt grundfäste, av dammslussens vatten skall taga någon skada, blivandes detta brokar vid sin gamla byggnad, som det nu står, åliggandes mig att hålla min dammarm vid makt, varpå det är fäst, men skulle den av någon vattenflod bli utskuren, kan jag då för deras brokar ej vara ansvarig.

3). Varemot ej underskrivna, så väl på egna, som våra medintressenters vägnar efter av den oss givna fullmakt och tillstånd, i denna sak att göra, sluta och låta, som vi nyttigast finna, försäkra som vi ock i kraft av detta utlova och försäkra herr brukspatron C A Jerlström, att hålla honom fri och otilltalad (*fri från anspråk*), bör den nu och i tillkommande tider, för allt inspråks (*protest*) talan och klander, så i ett som annat denna Järle bro beträffande, såväl för vad som här tills kan vara skett och passerat, som det som hädanefter ske kan, undantagande den byggnad och reparation han för sina hemman Skymhyttan, ??, Östanbergshyttan hålla bör, jämväl ock försäkra vi honom därom, att av oss på denna norra sidan om ån, skall ett sådant brokar uppsättas, som kan vara försvarligt, så att därest någon oförmodad vattenflod skulle komma, som där nu lovade byggnad skulle överstiga, att det då floden kan emotstå, så att ingen skada därigenom varer timad, i vidrig händelse vi därför är honom ansvariga.

4). Och därest våra medintressenter, som oss till denna saks avgörande befullmäktigat undantagande herr brukspatron Leyel, vars talan vi i denna sak varom raserare(?), antingen nu eller i framtiden ej skulle vara med detta vårt gjorda slut och förening nöjda, så förklara vi underskrivna oss härmed, att de för detta oss skola hava att tilltala och ingen annan hållandes vi i så beskaffat mål, herr brukspatron Carl Arendt Jerlström alltid skadeslös och otilltalad.

Att detta nu således vara av oss på bägge sidor slutet, beviljat, samtyckt och överenskommet, hava vi tvenne lika lydande exemplar upprättat, och vardera därav ett till oss tagit och att detta av oss så mycket tryggare (*som inte kan ändras*) skall hållas, bekräfta vi det ej allenast med våra egenhändiga namns och bomärkens undersättande, utan ock begära det underskrivna gode män, vilja detta såsom vittnen, med oss underskriva och till desto större säkerhet, är vår ödmjuka begäran att välborne herr assessoren och häradshövdingen med den lovlige häradsrätten täcktes denna vår förlikning i protokollet infatta låta och den konfirmera.

Jerle bruk den 26 september 1720

Carl Arendt Jerlström

(Plus en massa namn)

(- - -).

(Förlikningen konfirmerad i Nora bergstingsrätt den 21 januari 1721.)

Tillägg till tidigt 1700-tal.

Jag har gått igenom en mängd dokument som hör ihop med bromaterialet från 1719 – 20. Det handlar om utlägg för material och materiel och hur mycket var en av brointressenterna ska bidra med. Det ledde till tvister, men det hela avgjordes och avslutades 1728.

I dessa papper kan man läsa att bron/dammen **reparerades under år 1726 och allt blev klart detta år**. Det står även att man helt följde byggnadsplanerna som gjordes upp 1720.

Det talas om ”reparation”, men det verkar mera handla om att en ny bro konstrueras – i alla fall är det ett omfattande arbete. Som en detalj kan man se att stolpar och broräcken var av järn.

*Utdrag ur arkivhandlingar om vattenanknutna kulturlämningar inom Örebro län.
Handlingarna är framtagna av arkivarie på uppdrag av Länsstyrelsen i Örebro län.*

(Värmlandsarkiv. Jerle bruk, F I : 30)

Uppgifter om Järle bro efter 1804.

I ett klagobrev – från vad jag tror är Järle bruks ägare – om för dålig ersättning vid deltagandet i byggandet av den nya stenbro, som skulle ersätta den provisoriska ”hjälpbron” som uppförts efter den katastrofala vårfloden 1804, kan man läsa:

”Efter framskaffade materialier under året 1828, blev denna bro uppförd 1829 av dalkarlar, som därom kontrakterats, och då arbetet var avsynat lämnade min bruksinspektor räkning (- - -) på de effekter han efter anmodan av flera intressenter, biträdde med under arbetet, under min frånvaro och vistande i Stockholm samt utan mitt medgivande. I denna räkning var intagen 40 daler för nyttjandet av min nya kvarnbro, som i flera månader begagnades av resande, till lättnad för brolaget, som därigenom undvek bygga särskild träbro eller hålla färja, som skulle kostat flera hundra daler, och vartill jag trodde mig vara lika berättigad, som ägare av Frötuna och Frövi bruk, som bekomme 6 000 daler samma år för kvarnbroarnas begagnande under stenbrons uppförande” (- - -).

I utdraget ur brevet ovan – som förresten är kladdigt och inte undertecknat och dessutom ofullständigt – kan man utläsa **att landsvägsbron byggdes 1829** och att det fanns **en ny kvarnbro vid Järle i slutet av 1820-talet.**

Det framgår även att en stenbro byggdes i Frövi eller Frötuna någon gång kring denna tid.

(Värmlandsarkiv. Jerle bruk, F I : 26)

(Mycket är svårläst av olika anledningar: illa skrivet, konstiga formuleringar, bortblekt text o s v).

Järle bro, bruk och damm.

(Uppgifter om Järle bro 1711. Protest mot flyttande av hammardamm.)

Högvälborne herr baron och landshövding, nådgunstige herr.

...brukspatronen herr Isack van Octgeest(?), som utan något uppvisat lov och tillstånd, låtit flytta dess hammardamm ovanför Järle bro, nedan ifrån dess gamla rum, varigenom bron, som vi med stor omkostnad uti timmer och dagsverken samt byggmästarelön till 500 daler kmt byggt och påkostat, två ?? är av strömmen utskuren, varom vi fuller ?? ?? bemälte herr Ochtgeest till häradstinget men efter 2 personer som hava sina hemman i samma broför?, ej vilja deras(?) underskriva till stämningens begäran, så blev det intet av, emellertid bliver vår rätt borta och konungens landsväg, förmedelst brons utskärande, ?? ??, oss och många andra, som haver väg däröver, till stor skada och nackdel: är ?? denna bro för ingen del kan bliva bestående så länge dammen står ovanför, efter man funnit när han stått nedanför, har man för några år sedan blivit utskuren, men bron varit lika fullt stående; varför är god eders nåde, ödmjukaste bön och begäran, det täcktes eders nåd tillhålla ?? herr brukspatron icke allenast visste vars lov och tillstånd han haft att flytta sin damm, tvärt emot lag; således har rubbat och bortdrivit konungens väg och bro ??, och även flytta sin damm på det förra stället, samt refundera och den förra omkostnad på samma bro, jämväl ånyo uppbygga haver bron, och hålla den emot oss i andra ?? framdeles vid makt, efter han sig därifrån dragit. I lika måtto att och alla intressenterna ?? denna ?? kunde påläggas efter hemmanstalet proportionaliteter vara(?) ?? viktiga och ansvariga i denna brobyggnads som oss påkommer, varemot förbliver...

(- - -).

(Besiktning av nya Järle bro 1757)

Utdrag av protokollet, hållet vid laga vintertinget med Nora bergslag, i Nora stad, den 20 mars 1760.

S. D. Blev följande skrift till häradsrätten ingiven:

År 1757 den 22 oktober, blev, i biträde av nämndemännen Olof Ericksson vid Fogdhyttan och Anders Olofsson uti Ramshyttan besiktning hållen uppå den nybyggda Järlebron, närvarande å ena sidan, brukspatron ?? och ??, herr Carl Heyke och de övriga bruksintressenterna, samt å den andra bruksinspektoren, herr Eric Almgren, som sig byggnaden åtagit, emot en viss betingad summa. Landfästena å båda sidor fann man vara fullkomligen murade av skjuten

sten, samt en pelare av samma slags sten mitt uti älven uppdragen, jämväl Järle bruks damm i denna brobyggnad intagen och sammanbunden; varandes det södra landfästet uppbyggt i älven 20 $\frac{1}{2}$, samt det norra 11 $\frac{1}{4}$ aln och bestod överbyggnaden emellan bägge dessa fästen av 35 $\frac{3}{4}$ alnar, varförutom herr inspektoren har ifrån sistnämnda norra landfäste – vid östra sidan av vägen – uppför backeslutningen, av sten låtit bygga en arm om 11 $\frac{1}{4}$ aln, som konserverar väggkanten från stalp (*ras*). Själva brotaket fanns vara byggt på det sättet, att sedan det blivit upplagt av stadigt virke, har man förvarat (*tätat el täckt*) detsamma med näver och däruppå lagt plankor, som slutta åt sidorna av bron, samt därovan uppå en fullkomlig stensättning, som just nu under besiktningen blev färdig.

Och som herr inspektoren Almgren låtit göra detta senare arbete även som den förr beskrivna armen uppför vägen, utan ackord, och utan att därför fordra särskild betalning, så förklarade väl samtliga deltagarna sitt nöje över själva brobyggnaden; men tyckte likväl sexmannen Anders Larsson i Pershyttan och de övriga bergsmännen som uti bron participera, att någon byggnad av värde borde göras över den sten, som blivit framförd och lagd i botten av älven under vattenfallet, vid slussen, på det denna grund ej må komma att skadas vid tillstötande vattenfloder, då fallet över slussen blivit nog starkt.

Vid denna påminnelse yttrade sig herr inspektoren Almgren, att så stor sten blivit lagd ned uti grunden under vattenfallet, att den icke synes kunna skära samma grund varför han ock åtog sig, att svara för att den skada, som vattenfallet till nästkommande sommar, emot förmodan, skulle komma att göra, vadan brointressenterna förklarade sig vilja hava anstånd med denna överbyggnad till sommaren, då de komma att efterse, huruvida den må vara nödig, och i fall samma byggnad, då, eller fram bättre, skulle anställas skola i en slik händelse samtliga deltagarna uti bron, efter nu träffad överenskommelse, framföra det därtill erforderliga virke, och bestå kostnaden efter hemmanstal; men sedan en sådan byggnad blivit gjord, kommer herr brukspatronen Heyke, efter begivande (*medgivande*), att framgent hålla densamma vid makt, utan att de övriga brointressenterna taga del därutinnan.

Sist blev så beslutat, att herr brukspatronen med det gamla virket, som varit i bron, betäcker den nyss skedda stensättningen till dess den kommer till den stadga att resande kunna köra på densamma, då herr brukspatronen får låta bortföra och för kostnaden, som till betäckningen göres, behålla allt det virke som varit uti gamla bron.

Således vara besiktigat och överenskommet, betygar ut supra P Mozelius med själva originalet enlig och likalydande betyga Johan Christernin Mosberg, Pet. Lindstedt som på begäran instundande år och dag, som föreskrivet står.

På häradsrättens vägnar

Carl Tersmeden(?)

Järlebrons förstörande av vårfloden 1804, dess återuppbyggande.

Utdrag av domboken, hållen vid laga höstetinget med Nora Hjulsjö bergslagers härad å tingshusen uti Nora stad den 17 november 1806.

S. d. Sedan uti till konungens befallningshavande i länet ingiven skrift bruksinspektoren Petrus Stockhus å Hammarby bruks ägares vägnar, anmält, hurusom våren 1804 ett ovanligt högt vatten förorsakat vid Järle bruk mycken skada, genom en del av landsvägens bortskärande till ej mindre än trettiofyra alnars längd varvid den vid Järle allmänna bro, över vilken så olyckligt tillkomna nya vattenledning Hammarby bruk, såsom väglottsägare för $\frac{1}{2}$ hemman i Bondebyn låtit på egen försorg och kostnad uppföra nödig bro likväl i hast icke kunnat inrättas fullgott; och emedan väglottsägaren icke tilltrött sig vara skyldig, att bron enskilt uppsätta eller underhålla är yrkat att samtliga häradsborna måtte uti brobyggnaden deltaga och den redan omnämnda kostnad efter räkning ersätta, så har domhavanden till vars åtgärd denna ansökning utav konungens befallningshavande blivit remitterad genom i häradets kyrkor uppläst kungörelser sammankallat häradsborna, att denna dag vid häradsrätten sig infinna för att över berörda ansökning sig förklara.

Enär nu detta ärende uti den för samlade menighetens närvaro företogs, anmälde därifrån Hjulsjö varande hemmansägare det denna församling som från övriga häradet sig skilt till vägar och broars byggande, icke ville uti någon kostnad deltaga, i och för den omförmälta bron, vilket ock övriga häradsborna medgav, varefter inspektoren Stockhus ingav följande räkning:

Järle brobyggnads omkostnadsräkning, riksgälds. (*Gällande den provisoriska bro som byggdes ganska direkt efter den katastrofala vårfloden – ”hjälpbron”.*)

(Juni 1804)

Kontant till dalkarlar av Järle manskap för virkes täljning, samlandet av brotakets nedläggning med 15 st grova åsars utbärning och nedhuggning, 6,16.

Kontant till 5 man för brotakets vidare påläggning, 30 $\frac{1}{2}$ alnar à 8 skilling, 5,4 rd.

Kontant för 19 dagsverken à 7 sk, 4,32 rd.

Kontant för 3 dagsverken, 1 rd.

Kontant för ledspängers upptäljning med stolpar därtill, med ribbors påspikning till brotakets sammanhållande, 3 rd.

Kontant till huvudmän som för broarbetet voro ansvariga, 16 rd.

133 $\frac{1}{2}$ dagsverken till denna brobyggnad à 20 sk, 33,30 rd.

14 skålpund(?) stångjärn à 32 sk, 9,16 rd.

13 st grova åsar à 1 rd, 13 rd.

42 st mindre timmer till brotaket à 32 sk med huggare och forlön från Hammarby skog, 28 rd.

9 st större stockar till backar och strävor à 40 sk, 7,24 rd.

För virket till ledspänger och stolpar, 2 rd.

30 lass sprängd sten à 20 sk, 12,24 rd.

Kontant till Järle bruk för använd kostnad vid sista vårflod, 4 rd.

Summa: 170:2 rd.

Hammarby bruk den 13 november 1806.

Petrus Stockhus.

Efter uppläsandet härav inlämnade herr kammarherren, välborne Christian Hejckensköld ett skriftligt andragande som han själv uppläste, så lydande:

Till Nora lovliga häradsrätt vördsamligen.

Enär våldsamma tillfälligheter i naturen åstadkommer förstörelser för våra allmänna bekvämligheter, lär utan fråga vara billigt att den ort, varest en sådan förstörelse inträffat, bör samfällt bidra att förbättra den skedda skadan och att ej den därtill den nödiga kostnad, ensam drabbar den enskilde, som är innehavare av platsen där skadan timat, om den nämligen är så betydande att den förtjänar allmänt deltagande. Av denna grund anser jag Hammarby bruks respektive ägare berättigade att begära Nora härads biträde såväl till ersättning för nedannämnda kostnad, som ock framtida underhållande av den bro som genom skärningen vid vartiden år 1804, vid Järle måste anläggas i stället för det då av floden borttagna vägstycket. Men innan häradsborna ta detta ämne i övervägande eller något däröver besluta, får jag leda deras uppmärksamhet på ett annat som därmed haver fullkomligaste gemenskap och därför bör gemensamt skärskådas. Det är ej nog att bota en timad skada, nödig omtanke och försiktigt(?) ålägga att söka förekomma även för framtiden av dylika händelser. Vem hade väl ansett möjligt att några 30 alnar gammal väg skulle kunna av vattnet bortföras, att en ny gren av strömmen däröver skulle taga sitt lopp och sedan genomskära en 17 alnar djup backe å det nu ifrågavarande stället. ***Vem kunde väl ens påtänka den vid Guldsmidshytan timade så totala förstörelsen av lika orsak.*** Emellertid är sådana händelser många mindre att förtiga inträffa.

Starka eller hetsigt påkommande floder kunna förnya dem och enligt min tanke bör möjligheten och faran därför såvitt möjligt är förebyggas. Ehuru trångt vattendraget är vid Järle, hade efter alla anledningar skärningen ej ägt rum, om ej vattnets fria lopp varit "hindrat" av den uppdämning vilken genom stora stenar och sandbankar åstadkommes ett stycke längre ned i ån, vid den så kallade Ringholmsforsen. Så länge denna ej är upprepansad och lämnar den påkommande vattenmassan obehindrat fritt och lätt avlopp, är ej fullkomlig säkerhet att vid någon inträffande stark flod, vattnets stockning uti den trängre passagen vid Järle ju kan åstadkomma ytterligare skada.

Jag underställer därför om icke häradsborna i sammanhang med den del de vilja taga i byggnaden och underhållande av den tillkomna bron, skulle låta anställa rensning vid och omkring den så kallade Ringholmsforsen, varigenom, såvitt man kan föreställa sig, någon vattenstockning vid infallande floder och faran för skada därav vid Järle synes bli förekomen; till stor säkerhet för likväl det äldre som nyare brolaget, samt för alla dem vilka vid ett sådant tillfälle kunna bli lidande. Jag vet ganska väl, att härvid förefaller den ?? Järle bruksägare föreslår denna strömmrensning för att freda dels verk från hinder och svårighet av överflödsvatten, samt anser mig därför genast och i förhand böra besvara detta inkast.

Om denna strömmrensning varit av absolut nödvändighet för verkets bestånd eller om bruket varit försatt uti ett årligt lidande av backflod, som därigenom kunnat förekommas, hade sådant visserligen i mer eller mindre mån, åtminstone varit påtänkt under de 270 år, som vattenverk av flera slag varit vid Järle, helst i de senare åren, men då förhållandet ej är sådant, utan brukets gång endast lider vid ovanliga flodtider, hava varken förre eller nuvarande ägaren

funnit sig vid att ensamma ingå uti denna nämnda rensningskostnad. För att ?? freda mig ytterligare från all tanke att min avsikt är, vilja draga ensidig nytta av allmän kostnad, erbjuder jag ett i avseende på den nytta som härav kan tillflyta Järle bruk, ?? daler silvermynt bidra till kostnadens underlättande för rensningen uti Ringholmsforsen, såvida häradsborna stanna i det beslut, att den gemensamt företaga, om därtill läggs, att jag dessutom för 11 hemman häruti deltagar, torde finnas att jag får vidkännas den drygaste delen, helst när tillika efterfinnas, vad ansemliga utgifter redan drabbat bruket genom den timade skärningen, för ögonen synas en ny damm, vidsträckta pålningar för att hämma vattnets vidare skärning, igenfyllning av den kanal som vattnet skar, om uppgrävning av en annan för att skaffa ett ledigare avlopp; ännu återstå att bygga bro(?) till kvarnen och tillskapa en sågbacke, vilka floden antingen gjort nödigt eller förstört; vad som ej synes, men är allmänt känt, vore att skärningen där träffade stor samling av timmer och sten voro upplagda för kvarnbyggnaden – de förra måste upphämtas på $\frac{1}{8}$ mil ner i ån – den senare upptagas ur den skurna kanalen på vars botten den nedföll.

En äng är därjämte för alltid, visst för lång tid förlorad, genom dels gräsvallens bortförande, dels överhöljande med sand, så att om någon förmån öppnandet(?) av den nya kanalen kan anses vara vunnen för bruket är den åtminstone dyrt köpt med minst 2 000 daler silvermynt.

Utom ovan nämnda anledningar för Nora häradsbor, att låta upprepna Ringholmsforsen är tillika en annan som synes ganska gällande, nämligen den översvämning, invid Högåsbron på stora vägen åt Vedevåg inträffar så snart någon betydligare flod äger rum – denna bro höjning, som vägens påfyllning, är av brolaget och vägägarna beslutad, men detta kan ej göras tillräckligt för att hindra vattnets uppstigande över vägen vilken övergår vad den som ej sett och följt dess tillfälligheter kan sig föreställa innan orsaken är undanröjd.

Vattnet som ej slipper fram för de omnämnda hindren uti Ringholmsforsen driver tillbaka uppåt den dal var Högåsbacken framlöper och stiger där så högt, att varken bro eller väg kunna tillräckligt höjas till förekommande av översvämning, åtminstone aldrig göras säker från skada och förstöring därav. Om denna olägenhet får fortfara, upprepas vad som flera gånger hänt, att kommunikationen emellan Noraorten, Arboga och nedre landet är avbruten, flera veckor om våren åtminstone förlängd samt tillika farligt för den om vägens beskaffenhet på detta ställe okunniga formännen och vägfaranden, så att det är både överensstämmande med allmän nytta och häradets värdighet att densamma hjälpa – att denna bro och vägstycke kan vara översvämmat utan att sådant värkar på Järle bruks gång kan av mångfaldiga personer intyga.

Under ?floden år 1804 var denna väg och bro flera dagar höljd av vatten, förstörd och ofarbar utan att verket någon stund var hindrat av bakflod, ehuru då ej ännu ombyggd; orsaken va ganska enkel, nämligen åns sluttning emellan bruket och bäckens utlopp, som på denna distans gör flera alnar(?) horisontala ??, till vilken vattnet först måste uppstiga innan bruket kan lida, ehuru bron och vägen är därmed översvämmade.

Jag haver underställt häradsborna mina tankar under önskan att de måtte gillas, samt med dem fatta övertygelse, att det förslag jag uppgivit, är lika nyttigt som nödigt för det allmänna; att det är en skyldighet av varje ledamot i ett samhälle, att bidra till allmän bekvämlighet och ordning, ehuru man ej drager förmån därav direkt på det ställe man bör, utan ?? ersättningen av andras lika omsorg å annan ort, samt förklarar tillika, att om ej häradet finner skäl att gilla mitt förslag om ofta nämnda rensning i Ringholmsforsen ingen enda skilling av de erbjudna

50 rd smt därtill av mig enskilt användas, utan att den får bliva som den är och medföra samma olägenheter som förut, intill dess en lika oväntad händelse, som den vilken givit anledning till detta mitt förnyade andragande med några ytterligare förödelse bevisat, att min omtanke ej varit fåfäng men icke grundad, vilket även synes i förhand bestyrkt då jag vid ?? rannsakingen 1797 sökte väcka uppmärksamheten på Ringholmsforsens upprensning, som ?? utan verkställighet varigenom den sedermera timade skadan vid Järle kunnat vara förekommen.

Yxe gård den 17 november 1806.

Christian Heykensköld.

Övriga häradsborna utom på sätt som nämnt är, Hjulsjö byamän, förklarade att, ehuru tyckte de än(?) för det närvarande är, icke f(ör)? Obehöriga vägens underhållande och varuti de sökt, samt vidare ärna att söka rättelse, kunde de dock icke bestrida att gemensamt gottgöra vad Hammarbys bruksägare uti ovanberörda måtte fordrat; ävensom de icke heller vilja undandraga sig att bygga och reparera den genom olyckshändelse tillkomna nya bron över landsvägen vid Järle, likväl med förbehåll, att det hemman i Bondbyn, som härigenom bliver fritt från största delen av dess forna väglott, måtte på annat ställe indelas. Vad åter vidkomma herr kammarherren Heykenskölds andragande jämte sättet att nya bron uppföra ansåg häradsborna sig däröver icke kunna utlåta förrän vid blivande syn på stället.

Efter vidare samtal härom och sedan herr inspektorn Stockhus medgivit, att den uppsatta hjälpbron underhålla intill dess berörda syn kan försiggå, samt, att han i avseende på andra omständigheter icke ville utfordra den åtgångna kostnaden förrän ett år härefter; åtog sig häradsborna, utom Hjulsjö socken att efter vars och ens hemmantal utgiva de fordrade 1 704 rd riksgälds sedlar(?) ett år härefter; och vad beträffar brons ombyggnad och strömmens rensande, kommer nästa vår av domhavanden med nämnden undersökning att hållas och vartill häradsborna skola ordentligen kallas och som häradsrätten jämväl för sin del häruti instämnda, alltså skulle protokollet häröver utskrivas, för att till konungens befallningshavandes åtgärd överlämnas.

År och dag som förr skrivet står.

På häradsrättens vägnar

J Welin

(Ingiven den 25 juli 1807)

Högvälborne herr landshövdingen och hovmarskalk samt riddaren av kungl maj:ts nordstjärneorden.

Sedan, till följd av eder nåds den 15 oktober förlidet år utfärdade remiss på den av mig, å mina principalers, Hammarby bruks respektive herrars ägares vägnar gjorda anmälan, om ersättning för brukets kostnad till upprättande av en bro över den, genom vattnets skärning vartiden 1804 tillkomna nya ström vid Järle, samt befrielse för denna brons framdeles underhållande annorlunda, än gemensamt efter hemmanstalen med hela häradet eller Nora socken, domhavanden i orten herr häradshövdingen Welin, till höstetinget förlidet år i detta ämne låtit hemställa laga undersökning, varvid, enligt Nora häradsrätts härjämte bifogade

protokolls utdrag av den 17 november sistnämnda år, Nora socken samtliga inbyggare åtagit sig, icke allenast att gemensamt gottgöra Hammarbys bruksägares då till 1 704 rd 2 sk:s uppgivna kostnad å den skedda brobyggningen, samt att betalningen därför ett år efter nämnda tid erlägga, utan också att bygga och reparera den genom ovan berörda olyckshändelse tillkomna nya bro, varemot det hemman i Bondebyn som förlorat en del av sitt vägstycke, borde å annat ställe indelas, varuti häradsrätten för sin del helt och hållet instämt, samt låtit expeditionen däröver tillika med den remitterade härhos bilagda ansökningen till mig extradera (*utlämna*), så har, av sådan anledning, och då den för bruket gjorda ansökning blivit av Nora sockenbor till alla delar bifallen och medgiven, samt att lovliga häradsrätten medelst dess instämmande betänkande tillstyrkt, jag trott mig åligga, att detta ärende till eders nåds slutliga prövning och fastställelse i ödmjukhet anmäla.

Och ehuru väl vid detta ärendes förehavande inför häradsrätten, den händelse intresset, att herr kammarherren, välborne Christian Heykensköld, vilken närvarande medgivit såväl den av Hammarby bruksägare fordrade ersättningen, som ock den nya brons framtida underhållande och byggnad av Nora sockenbor, genom skriftlig inlaga väckt fråga om den så kallade Ringholmsforsens upprensning i Järleån, vilket särskilda ärende blivit av lovliga häradsrätten utställt till laga syn, som nästförlidna vår borde försiggå, då ock om sättet till berörda tillkomna brobyggnads anställande undersökas och överläggas skulle; dock som begärda syneförrättning å nyssnämnd utsatta tid icke blivit verkställd eller torde ännu på längre tid finnas nödig, förmodligen av den orsak, att bron är i det skick, att den i flera år kan äga bestånd och den ifrågasatta strömmrensning för innevarande svåra och tryckande år och instundande hösttids kortare dagar blivit funne olämplig; men Hammarby bruks ägares omsorg om meranämnda bro, ehuru den enligt häradsrättens protokoll, finnes vara utvidgad till dess synen vårtiden innevarande år blivit verkställd, icke kan med billighet stärkas längre än till berörda redan förflutna tid; alltså anhåller, å bruksägarnas vägnar, undertecknad ödmjukast, det eders nåd, jämte det förberörda av Nora sockenbor beviljade ersättning fastställes och till verkställighet vid förfallotiden beordras, samt dessas åtagande att bron nybygga och underhålla varder stadfäst, tillika täcktes förklara brukets ägare från närvarande tid från omsorgen om denna bro fria, enär de med övriga sockenborna efter deras hemmanstal bidra till dess underhållande viljandes oftanämnda bruksintressenter, såsom ägare av det halva hemman i Bondebyn vars vägstycke till en del blivit av floden bortskuret, för att icke åstadkomma rättning uti ?? varande, med dryg kostnad av lantmätaren verkställda och av konungens befallningshavande gillade och stadfästade vägdelning eller framdeles åtaga sig att särskilt i stället för väg till en åttondel bygga och underhålla merberörda nya bro.

Framhårdar med vörndnad

Eders nåds allra ödmjukaste tjänare

Pehr Stockhus

Resolution.

Sedan konungens befallningshavande genom särskilt denna dag meddelat utslag gillat Nora och Järnboås sockenbors överenskommelse att ersätta sökanden den till hjälpbrons uppförande åtgångna kostnad samt berörda bro ombygga och reparera sedan om sättet därtill vid skeende(?) syn på stället blivit överlagt och(?) förordnat, återstår ej allenast då(?) att pröva verkan av den avsägelse från ansvar för nämnda hjälpbro vidare underhållande av

Hammarby bruksägare som sökanden uti denna skrift gjort; och som av häradsrättens protokoll inhämtas, det bemälda rätt sig yttrat att syn skulle av domhavanden och nämnd vid Järle hållas angående ifrågakäld brobyggnad vårtiden detta år, man samma syn likväl att hitintills icke blivit anställd, alltså och enär inspektoren Stockhus endast åtagit sig att vidmakthålla bron till dess synen skulle försiggå, finner konungens befallningshavande, sedan den till slik förrättnings hållande utsedda tid redan förflutit, att verkan av inspektoren Stockhus åtagna förbindelse numera förfallit. Men på ?? under ovisshet om underhållningsskyldigheten, något äventyr icke må på ett eller annat sätt uppkomma, åligger det sökanden att försedd med detta utslag genast anmäla sig för domhavanden, som icke lär underlåta att nu, medan årstiden är därtill tjänlig och sedan vederbörande blivit kallade ofördröjligen anställa undersökningen på stället samt vid ärendet lägga den hand som vederbörs.

Örebro slott å landskansliet den 14 augusti 1807(?)

So(?) Löfvenskiöld

(Värmlandsarkiv. Jerle bruk, F I : 22)

Järle kvarn.

År 1855 den 5 november sammanträdde undertecknade skattningsmän vid Järle bruks tullkvarn i Nora socken och härad av Örebro län, för att, till följd av därom från konungens befallningshavande i länet erhållen föreskrift, med årlig ränta belägga ett tredje i nämnda kvarn befintligt stenpar, som nämnde befallningshavande, på grund av ingiven ansökning och därefter förordnad, samt av domare med nämnds biträde hållen undersökning, medelst utslag den 16 juni detta år, tillåtit till begagnande för så kallad stålsiktmäld åt dem av ortens kringboende invånare, som inrättningen med sådan mäld, mot tull, kunna alla vilja anlita.

Till förrättningen – som tillföre varit utsatt att hållas och för vilket ändamål jämväl sammanträde vid kvarnen ägt rum, ehuru ett uppskov då ansågs oundvikligt och så mycket hellre förklarades böra ske, som hela kvarnverket vid tillfället fanns alldeles utrivet, för ombyggnads verkställande, men på anmälan, det kvarnen åter vore färdigbyggd och alla tre stenparen försatta i gångbart skick, nu ånyo blivit beramad att försiggå – infann sig kvarnägaren, herr brukspatron G v Hofsten på Yxe, samt till förrättningsmännen avlämnade ovannämnda tillståndsutslag, som upplästes, varefter förrättningen började och befanns, dels med ledning av det referat ifrån undersökningsprotokollet, som i utslaget stod intaget, dels av vad nu, på stället, genom okulär besiktning och inställda mätningen, inhämtades:

Läget av kvarnen vara på det 1 $\frac{3}{8}$ hemmans mark av skattenatur, som hör till Bondby gästgivaregård, lydande under Yxegodset, som äges av bemälde herr brukspatron Hofsten.

Dammfästena på ömse sidor å det Yxe egendom även underlydande ett fjärdedels hemman Järle mark av skattenatur.

Dammen av sprängd gråstensmur, innehållande i längd 45 alnar och i höjd 6 alnar, med en bredd i bröstet av 8 alnar, inrättad jämväl för den intill samma strömdrag anlagda stångjärnssmedjan, samt den nedanför kvarnen uppförda sågen.

I stället för vattenhjul drives kvarnarna av de från en senare tids uppfinning sig föreskrivande så kallade turbiner med utväxling, hållande vardera turbinen i diameter 3,93 fot och i stället för vanliga ränngångar flyter vattnet från dammen i en apterad större gemensam sprängtrumma, 18 fot lång, 6 fot bred och 3 fot hög, varifrån samma vatten åter till turbinernas drivande ledes genom trenne mindre dylika sprängtrummor, som vardera håller i längd 6 fot, i bredd 2 $\frac{3}{4}$ fot, samt i höjd 17 tum utvändigt och 12 tum invändigt.

Kvarnstenarna till det ifrågavarande siktmäldsstenparet 4,5 fot i diameter och till vardera av de andra tvenne redan skattlagda sammanmäldsstenparen 5 fot.

Kvarnhuset till undre våningen av gråstensmur och till den övre av vanligt murtegel, 41 ½ fot långt, 36 ½ fot brett och vardera våningen 9 fot i höjden, eller tillsammans 18 fot högt till takfoten, täckt med tegel på läkten.

Vattendräkten, som utgöres av den förbi flytande Järleån, jämn och fullt tillräcklig för alla tre stenparens obehindrade gång året om, där tillförseln av ständig mäld sådant skulle erfordra, men som alls icke, här varken kan bli ifråga, eller ens komma att påräknas, då detta kvarnställe på alla sidor omgavs av kvarnar med rätt förmånliga lägen, såsom Hammarby på mindre än en halv, Vedevåg på ¾ och Darlkarlshytte på 1 mil, samt Dylta och Axbergshammars på högst 1 ½ mils avstånd, vid vilka stålsiktsinrättningar fanns.

Som mäldelag hade vid undersökningstillfället blivit uppgivna och jämväl nu ansågs böra beräknas följande närbelägna hemman: Yxe gård 4 mantal, Skrymtarboda ½, Måhle ¼, Järle 1, Holmen ½, Östanbergshyttan 2 ½, Bondbyn – utom Långforsen, som vore mindre välbeläget hit och hade närmare till Hammarby – 2 7/8, Östanberg ¼, Bredal 1, Bäcketorp ½, Lysfalla ½, Klysna 5, Grindtorp ¼, Västtorp ¼, Mossen ¼, Röstorp ¼, Nyttorp ½, Norrberga ¼ och Hult 1 ½, från vilka 22 ⅛ mantal (*slutar så*).

Tillförseln av siktmäld här vid kvarnen, efter skattläggningsmännen noga omprövande, på så sätt skattades inalles högst kunna bestiga sig till 82 ½ tunnor, att tio tunnor räknade för Yxe gårds hushåll och 4 tunnor över huvud för vardera av de övriga 18 ⅛ hemmanen; och ehuru häradsstyrelsen i sitt betänkande förklarar vete endast utgöra den spannmålssort, som till finsiktning skulle ifrågakomma att avverka, trodde dock skattläggningsmännen med sin närmare kännedom om verkligt rätta förhållandet inom orten, att även råg därtill i icke så obetydlig kvantitet från hushållen bleve använd, sig för sin del, både böra antaga och för skatteberäkningen kunna bestämma:

Sädesslaget till ⅓ vete med 27 ½ tunnor samt ⅔ råg med 55 tunnor varav

Tulltåkten, stadgad att utgå med 3 kappar på tunnan, således belöper sig till 2 tunnor 18 ½ kappar av den förra och 5 tunnor 5 kappar av den senare sorten; och emedan

Räntan till kungl maj:t och kronan skall erläggas med fjärdedelen därav; ty skattlägges allt därför ifrågavarande stålsiktsstenpar i Järle bruks vattentullmjölkvarn att i årlig avrad vidkännas 21 kappar vete och 1 tunna 9 kappar råg; kommande dock i avseende på verkställigheten av 7 § i kungliga kungörelsen den 11 maj detta år, denna uträknade ränta, att, såsom följd av föreskriften i kammarkollegii kungörelse den 1 påföljda juni, förvandla sig till 1 tunna 10 kappar råg och 2 tunnor 3 kappar havre, samt sålunda författningarna likmätigt, från och med denna dagen utgöras, efter årligen bestämmande medelmarkegångspris – ut supra (- - -).

År 1857 den 2 november blev av undertecknade laga syn hållen vid Järle kvarn och såg, varvid närvaro, i bruksägarens av inspektoren J E Schmidt, samt såsom tillträdare av kvarn och såg arrendatorn, mjölnaren Björklund.

(Sågverket.)

(- - -)

Kvarnbyggnaden av sten med tegelsten.

(*Gav inget, bara att de fanns just då.*)

(Värmlandsarkiv. Hammarby-Yxe bruk 1572 – 1889, F I : 21)

Ur värdering av Yxe gård 1805.

(Här kan man se att en ny Järle kvarn uppfördes på nytt ställe sommaren 1804, efter den katastrofala springfloden på våren samma år och att det var materialet till den som spolades ned i Järleån, vilket man kunde läsa i beskrivningen av förstörelsen. Även sågen nyuppfördes sommaren 1804.)

(- - -)

Järle kvarn, belägen $\frac{1}{8}$ mil från gården i samma damm och mitt emot Järle stångjärnsmedja, förliden sommar från grunden å nytt ställe uppbyggd, för överfall, uppå fot av gråsten, 7 à 9 alnar hög från grunden. Kvarnhuset, som har 2 par skattlagda stenar och därjämte inrättning för stålsikt, så snart den av vederbörande beviljas; av tegel, rödmålat och fogstruket. Taket av tegel med järnplåtar beklätt. Rörliga verket av kugghjul och trillor av gjutet tackjärn. Uti övre våningen av kvarnhuset, inrättning av svarvstol för vagnsaxlar. Denna kvarnbyggnad är således både pryddig och i yppersta stånd.

Järle såg, nedanför kvarnen och i samma ränngång anlagd, ävenledes förliden sommar, till stomme och hjul helt och hållet uppbyggd, samt i lika tillstånd och förhållande med kvarnen och jämväl med tegeltak försedd.

(- - -).

Den 20 Nov. 1592:
Arvstvist emellan Lasse Svensson och
avlidne Jöns Torvaldssons släktingar om Jerlehyttan.

Anm: Jöns efternamn är felstavat i marginalen horisontellt till vänster

1592 20/11

N:o 1

För alle the ährlige godhe Män som thetta mith närwarande öpne breff kann hända att förekomma, Bekennes jagh Anders Lorentzon Gamall, Häredzdom i nu äro haffuandes på Lindes och Norskoga Bergzlager, opå Kong:e Maiitz till Sverige, Min alle Nådig^{te} Herres tro mandz och Secretereres ähr achtadh och wälförstondigh Sigfrid Henrichsons wägne, att åhr efter Christi Gudz Sons wars Frelsares hugelige födelse tijdh 1592 thenn 20 Nowembris Thå dhen Ädle Wälborne Herre Her Erich Abrahamßon, Friiherre till Ekeberg och Lagmandzholm, Swerigies Riiksråd, och lagman udöffuer WästerRekarne, Glanshammars och Sundbo Härader, med Norskoga Bergzlag, Lagmandzting hålts med allmogen på för:ne Norskoga Bergz Kyrkiebolstadh. Kom för rätta Lasse Swenßon på Gierlehytta, och gaff tilkenna sigh haffua hört och förnummidtt aff några framledne Jöns Törewaldzons Slächtmänes och ättingers berättande och thal, ther med the schola haffue taligh sigh förlijda, nemligen at the haffua udj sinnedt framdelig, att göre hans Eghte barnn, qwaal, beswäringh och wända om thz hemman som för^{de} Lasse Swenßon nu besitter på för:ne Gerlehytta. Synnerligenn för dhenn orsak /:som the skole föregiffuet:/ att för^{ne} hemman war förbe^{te} theris Skyldmandz Jöns Törewaldßons, rette brijarff och fäderne, och Lasse Swenßons Hustru, H. Helga Be^{id} /:huilken och haffuer waritt för^{de} Jöns Törewaldzons echte Hustru:/ ätte dher ingen deel udj.

Brewid thetta ärendet försporde sigh för^{de} Lasse Swenßonn udj ödhmiukhet med Welbe^{te} Wälborne Herre, och the ärlighe männ som thå udj Nembdene såthe, och när här om omröstad och granneligen ransakadt wartt, Bleff udj san-

ningh befunnit och skäligen bewiist att för^{de} Lasse Swenßons hustrus förber^{de} hustru Helgas förre mann offer^{de} Jöns Törewaldzonn hade ärh[/ige] barn med för^{de} hustru Helga, huilke leffde samma theres faders liifztiidh föröffuer. Menn effter theres faders affliidande och hädanfärdh, emedan thers modher ähnnu war een söriende och Enkia, szå äre och samma hennes barnn dödeligenn affaldne. Och dhå är theres fädernes hemman /:som för:de Lasse Swenßon nu besitter:/ förbe^{de} theres moder hustru Helga till arffzfallen. Och för dhen skuld, bör räknas the barn som hon nu äger med thenne sin seenere man, för theres rätta brijarff och fasta Möderne. Tesse 12 beschedelige Bergzmänn så the thå udj Nempdene som äre

Måns Jonßon i Yskewiig, Erich Henrichßonn på Skiriekarhyttan, Lasse Jönßon ibidh, Oluff Ingewaldßonn i Huseby, Lasse Pßon på Tidemadzhytta, Erich Jönßon i Yskewiik, Joen Storbiörß ibidh, Lasse Nilßon på Kådefalla, Madz Nilßon i Elffuestårpp, Hans Anderßon på Born och Peer Tidemanßonn på Waslu. Tolf till wisso under mitt Signedt, Schriffuitt år, dag och stadh som förbe:tt är.

Källa: Landsarkivet i Karlstad (Värmlandsarkiv), Hammarby-Yxe bruk -1889, Dossierer; F 1:8 (1592-1802); 1592-11-20: Arvstvist mellan Lasse Svensson och avlidne Jöns Torvaldssons släktingar om Järlehyttan, https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/A0074887_00005#c=&m=&s=&cv=4&xywh=815%2C158%2C4341%2C2754&r=

Avskrift: Leif G:son Nygård.

Ort & datum: Örebro 2020-11-22.

Jagh Erich Anderson Häradzhöfdinge Dhom haffwandes I wäru wid Noraskoga och Lindesberg uppå Kong^e M^{tz} Högbetrodde Manns och Cammerens, Thenn Erlige och welachtade Johan Ottesonns wägnar till JuhrBy*. Gör witterligitt mz thetta mitt öpnna Breff, att Åhron effter Gudz Bördh 1622 Then 9 Decembris, Thå Laga tinng hulttz Widh Noora, uthi Kong^e M^{tz} troo tieners och Befalningz Manns thär sammanstädz, thenn Erlige och welförståndige Christoffer Annderßons Näruaru. Kom för sittande Nemndenn, Hanns Larßon Påå Järlehyttann, och Inlade uthi Rätten Sannfärdige Schrifter, Lydandes, huruledes hann haffua betalatt Gotskalk Hannßons Hemman Påå Gerlehyttan, Påå huilkett Hemman, försch^{ne} Hanns Larßon nu Påå boor. Och haffuer hann till thz första, uthlagitt och betalatt Chronones uthlagor, som Gottskalk Hanßon haffuer skylligh waritt, Oßsmuns lärnn Halff Adortonne Faatt. Sedann haffuer hann och betalatt, under Gielldh, som Gottskalk Hanßon haffuer och skyllig waritt, eftter som gälla utgift rett förmäler, huilkett belöper Sigh, uthi Oßsmuns lärnn, Trättonn Faatt Sex Ib (skålpund, min anm.) och två marker. Och ähr thette Hemmanett Lagbunditt Åhr 1602. Och waritt allt här till oqualtt. Därföre gaffz honom ther Lößenn uppå. Och aff hänndes här Medh sigh förschreffne Gottskalkz Hanßonns Arfuinngar, Samme Hemman. Och tillägnnas för^{de} Hanns Larßon, och hanns Rätta effterkommande Arffuinngar, till att Nyttia, Bruka, och behålla till rätt Ägendom, för allom oqualtt. Och ähr igenn Lagliga giortt härå Tinngit, som Sueriges Lagh Thett kräffuer. Därföre dömdes Thett Stadigitt och Fast warde, widh hwars och Eenns Tree mark tillgönande, för Häradzhöffdinngit dhombråth. Och funtho på thenn tijdh, theße effttersch^{ne} uthi Nemdenn, huilke ähro här fast noch. Laßse Torkillßon i Skelmarboda Domare. Erich Erichßon i Linnesby, Nils Perßon i Skofttorp, Anders Anderßon på Kungzhyttan, Laßse Pärßon på Waßlan, Oluff Perßon på Skoftthyttan, Oloff Inguallßon i Hußeby, Tidich Erichßon i Öskewijk, Gottskalk Larßon på BergzmansBornn, Oluff Nilßon på Waßlan, Jönns Engellicheßon på Elffhyttann, och Benncht Oluffßon på Grickesåßen. Att Såå och i Sanningh ähr Låther Jag H[*oläsligt*]ia mitt Signett här Nedher satt. Loco et Tempore ut Supra.

2.

1622 9/12

A. N:o 2.

*/ Stamfader för adliga ätten Klöfverskjöld nr 579, <https://www.adelsvapen.com/genealogi/Kl>

%C3%B6fverskj%C3%B6ld_nr_579

Källa: Landsarkivet i Karlstad (Värmlandsarkiv); Värmlandsarkivs pergamentsamlingar 1383-1839; Handlingar från Hammarby-Yxe bruk, F 1 e: 57: 1622 9/12. Fastelev på Järlehyttan, Nora sn, för Gottskalk Hansson. Sigill saknas.

Transkribering: Leif G:son Nygård.

Ort och datum: Örebro 2020-12-29.

Bekennes Jagh Peder Nilßonn, på Gärlähyttⁿ och gör för uttom witterligitt medh thenne min sanfärdig Schrifft och bekennelße, Att Jag samptt mdz min Käre Hustrus Jaa och samtyckie haffuer uhtaff beråddde mode, Sälltt och uplåthitt Erligh och förnunnstigh dannemann, Peder Laarßon, Ett Jorde Stycke, liggiandes Nordan om Christoff^r Anderßons Torp. Och Ligger uppå min Stybbesgånn, ßom ähr och ligger till dhen Östre gården som Jag nu beßitter och ååbor, uppå Gärlähyttan, för Stångh Järnn Halffierde Skipd, huilkett Järnn, Jag bekenner migh till fullo Nöijo bekommit haffuer, thz sidzte mdz thett förste, Huarföre affhänder Jagh migh och mijne effterkommande arffuing^r, födde och ofödde, och tillägnnar thz samma försch^{ne} Jorde Stycke, Peder Larßon och hanns Rätte effterkommande arffuing^r till Ewärderlige Tider Nyttie Bruka och behålla, effter som hann bäst förmå och gitter* [i vänster marginal, min anm.: */ och skall Peder Larßon Ingen machtt eller wåldh till att sökia ifrå migh ell^r mine Barnn samma Jordestycke]. Att dette såå oryggeligen skall warer och I wisse Sanningh ähr. Begiärer Jagh deße Wälbetrodde ährliche gode män till wittnes the öffuer thette köp waritt haffua. Och til wijdare Stadsfästelse och bekräftningh begierer Jag deres Signether och Bokmerken här under. Såsom och mdz mitt ... wanligitt Bokmärke. Datum Noora thenn 24 Junij Anno 1628.

Hans Nilßon Bergzfougde, Abraham Jonßon fordom Tiondeschriff^r, Oluff Månßon på Gierlehyttⁿ och Peder Nilßon där sammastädez.

Min anm: Namn och bomärken även nederst på sidan.

Den 24 juni 1628 Köpebrev å ett jordestycke av Peder Nilsson på Järlehyttan.

Källa: Landsarkivet i Karlstad (Värmlandsarkiv), Hammarby-Yxe bruk -1889, Dossierer; F 1:8 (1592-1802); 1628-06-24: Per Nilssons köpebrev på ett jordstycke i Järlehyttan, https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/A0074887_00008#?c=&m=&s=&cv=7&xywh=812%2C155%2C4341%2C2754&r=

Avskrift: Leif G:son Nygård.

Ort & datum: Örebro 2020-11-22.

Anno 1636 den 16 Augustj tå Jagh Undertechnadt Lagmanstingh hölt medh Almogen aff Åkerboo och Snäffuings Häraden, Sampt Noore, Linde, Näsby och Arffuala uthi Fählsbro, NärUARandes Landzhöffdinghen Wälborne Her Gustaf Läjionhuffudh till Ådöön, och Hiellmarsbergh, Vice Laghman öffuer Wärmeland W^t Jacobuz Nicolj, Laghläsaren Wällförståndigh Zaharias Rinkstadius, Befallningsman W^t Steen Anderson, Arendatorer, Anders Dräs och Christopher Geijer, Fiscalen i denn K. Krigsrätt W^t Olaus Hysing, Medh Underskrefne Nembden och gode män fleere, på blandh andre Ährender som för Rätten kom, framstege Gerllhytteboerne Uthi Noore Sochn och Yxe, sampt Skympteboerne Uthi Linde Sochn giffuandes tillkiänna, huru såsom emillan dem för någre åhr tillbaka een förlikningh på någre Egor skedh ähr, Uthi Befallningsmans och Nembdemännernäs Neruaru således, Ath Skymptebokarlarna giffua till Bengt Larßon i Yxe en häst godh för fyra skieppund. Och till Nilß Nilßon ibid: trij och et halfft skeppund. Och deer medh behålla emellan be^{te} byar så myckne Egor som Innom Hank och stör författat ähr. Uthi Skrymtebo wrettz gierz gårdh, 3. på een hell, 4. i Lobrotakulle, huilken förlichningh ther nu så Approberades att ingen aff dem må haffua macht Wijdare deer på eftter denna dagh att quälia eller Uplöösa, Wijd sine Fyratijo Mark. Deße wore Nembdemän, Aff Nore: Gotskalk i Lindesby Domare, Hanß i Skofttorp, Suen i Blixbergh. Aff Linde: Bengt i Yxe, Oluff i Finåker, Peer i Lebbesta, Larß Oluffson i Ekeby, Anders Larson i Sörby, Jönß Erson i Gåsta. Aff Åkerbo H:t: Jönß Olufsson i Östberga, Engell i Hiulberga, Anders Anderson i Näsby, Larß Person i Hemmelsberga, Lars Anderson i Täby. Aff Snäffuing H:t: Larß Anderson i Rosgierdh, Jon i Åby, Nilß i Dylta, Mårten i Grijmsta, Peer i Wallby och Måns i Tible.

Deeß till ytermehra Wißo alt så Uptaget skiärskodat och affdömppt ähr, Under min egen handh och Secret. Actum die et loco ut Supra.

1636 16/8

Källa: Landsarkivet i Karlstad (Värmlandsarkiv); Värmlandsarkivs pergamentsamlingar 1383-1839; Handlingar från Hammarby-Yxe bruk, F 1 e: 59: 1636 16/8. Brev om förlikning mellan åborna i Järlehyttan, Nora sn, och åborna i Skymhyttan, Nora sn. 1 sigill.

Transkribering: Leif G:son Nygård.

Ort och datum: Örebro 2020-12-13.

(s. 1f)

No 126

Yxe och Jerle Ägare sedan 1636					
Köpe Contr:s					
År	Dato	Säljarens namn	Köparens namn	Ställen	Pris
1636		Elis. Anrep	Hans Strand Sthlm	Jerle bruk	5000 D ^r K:prmt
1658	20/5		Lindrot A:son Sthlm, Handl.		
1661	6/7	Petter Cup, Arboga	Henr. And: son, Borgare i Sthlm	Bruket	6000 D ^r Kp ^t och tyg till en klädning af solenit åt hustrun
1663	16/1	N. Nilsson, Yxe by	And, Nilsson	¼ part i en härd	
1668	2/12	H. A:son Stockenström	Hans Preuss, Direktör		
1669	28/1	Kong. Resolution åt	C. Hejke	Skatterättigheten i Yxe 4 mt	
1689		Hade Jerle 2 Hamrar 4 härar			
1733	22/9	C. Arndt Jerlström, B. patron	Sara Ehrenpreus, Majorska	Yxe 1½ m ^t , Jerle H ^r , Qvarn, Ö. Bor, Fingerbo ½	6000 D:lr K:pmt
1748	21/1	Carl Burwick	J. Wester, Br. Patron	Sund	
1740		C. A. Jerlström	J. Wester, d ^o	½ i Fibbehytte Plåth ^r , ½ i m:t, Öbh	1800 D ^r K:pmt B ^{:co}
1746	8/11	Carl Lindrot	Carl Hejke	1½ m ^t Yxe, Jerle Br. m m	105000 D ^r K:pmt
1760	7/10		Densamme	4 m ^t i Yxe	790 D ^r Silfermt
1773		Hejke åtagit sig Räckebrom mot frihet fr. Högås brom			
1781	26/3	Henr. Joh. af Forselles	Löjtn. Chr. Hekensköld	Yxe & Jerle	18333 Dl. 15 öre B ^{:co}
1775	3/12	Carl Hejke, Br. Patron	Forselles, Br. Patron		17333 Dl. 16 öre B ^{:co}
1792	7/11	G. v. Stockenström	Chr. Hejkensköld, Capten	Hagby Stjh ^r m. 2 Härdar Fibbhytte Plåth, 1 d ^o	10,100 Rdr Holl.Conc. och 23,233:16 öre B ^{:co}

				Bresund ½ mt o. allt annat till Yxe	
1812		Chr. Heijkenskölds (kammarh.) konkursmassa	Chr. Fr. Hejkensköld, Hofrättsråd	Hagby, Sund, Stadsjord, Alntorp, Bröstorp, Hult, Böstorp, Skärmarbo, Skymhyttan o. allt nu tillk.	11000 R. B ^{co}
1821		Ad. Hejkensköld, Krigsråd	S. E. Geijer (hans svärfar)	3/16 i Jerle	200 B ^{co}
1827	25/8	Afl. densammes borgenärer och dess fru Lov. Vilh. Gejer	Densamme d ^o		149,111:5:4 B ^{co}
1839	29/2	S. E. Geijer & fru Ulr. Charl. Tidén	Gåfvobref till 3 döttrar: Charl. Eufrosina, Enka efter ComerseRådet J. O. Wennberg Lovisa Wilhelmina - 2:a ggr gift med L. E. Wedberg Clementina Magdalena, gift med C. G. af Foresell - då var Hagby & Alntorp förut fransåldt.		
1849	11/5	Gejers Arfvingar	G. v. Hofstén, Löjtnant	nu Yxe med Inv.	90,000 Rdr B ^{co}
			Aug. Heijkensköld Capten	Hult	33,333:16 B ^{co}
			A. Wedberg, Br. Patron	Sund 3 mt.	
1856	12/3	G. v. Hofsten, Br. Patron	A. Wedberg	nu Yxe med inv. 280,000	Rmt

Källa: Landsarkivet i Karlstad (Värmlandsarkiv), Hammarby-Yxe -1879; Dossierer F 1:22 (1812-1862); Yxe och Järle: N:o 126, Ägarlängder 1636-1856 (s. 1f), https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/A0074901_00349#?c=&m=&s=&cv=348&xywh=634%2C860%2C5341%2C3388

Transkribering: Leif G:son Nygård

Ort och datum: Örebro 2020-12-15

(s. 2f)

► Kammarherren Christian Hejkenkölds Concursmassa Såldt, g. Kuratoren Carl Arfvedson och J. E. Skogås, Yxe med underlydande: Hagby, Sund, Stadsjord, Alntorp, Bröstorp, Hult, Röstorp, Skärmarboda, Skymshyttan o. allt sen tillhörande för 111000 Dl. B^{co}, till Hofrättsrådet Carl Fr. Hejkenköld enl. **köpebref d. 13 Aug. 1812.**

► **1821** har Krigsrådet Aug. Hejkenköld såldt till sin svärfader S. E. Geijer 3/16 Jerle för 2000 B^{co} (O.A.S. del)

► **1827 25 Aug.** - Lagman Geijer köpt af /afl./ Krigsr. Ad. Hejkenkölds och dess fru Lovisa Vilhelmina Geijer borgenärer - i Linde för 74,555:26:8 B^{co},
- i Nora --- 74,555:26:8 ---

► **1773** Heijke - åtagit sig Räckebrom mot frihet f. Högsbrom.

► **1839 23 Febr.** - Gåfvobref af Lagman Geijer och dess fru Ulrika Charlotte Tidén - till dess 3 döttrar: Charl. Eufrosina, Enka efter Commerce Rådet J. O Wennberg - Lovisa Vilhelmina, 2^{dra} ggn gift med L. E. Vedberg - Clementina Magdalena, gift med C. G. af Forsell - (då var Hagby å Alntorp förut fransålt).

► **1849 11 juni** - Såldes å Auction vid Bondbyn: 15/21 delar af Yxe i lotter:

~~# 1. Snuggan 7/16 mt af inroptes af O. Forsell för 2,600 B^{co}~~
~~2. Bröstorp 1 ————— P. G. Vedberg ————— 13,000 d:o~~
~~3. Skymhyttan 2 ————— J. N. Bergstrand ————— 15,000 d:o~~
~~4. Skärmarbo 17/40 ————— O. Forsell ————— 4,000 d:o~~
~~5. Ö. Sund ————— 3 mt ————— A. Vedberg ————— 31,210 d:o~~
~~6. Hult ————— 1 mt ————— Isr. Larsson, Blixberg ————— 32,200 d:o~~
~~7. Yxe å Jerle m. m. Hofsten ————— 92,100 d:o~~
~~för 200,000 B^{co} tills: Hofsten Yxe 90,000 B^{co}, inv. 10,000 B^{co}~~

I Auctionsprotocoll: Smederna Olof och Petter Lindström samt Berglund erhåller fortfarande spannmål 8 kp Råg, 8 kp Hafre i Månaden i 43 B^{co} tunnan för både slagen, hvaremot de utgöra dagsverken för 10:8 B^{co} om dagen; dessutom för alla 3 utfodring för hvar sin ko.

Lovisa Vilhelmina (Geijers barn).

med A. Heijkensköld - med L. E. Wedberg
Mathilda - Agnes - Edv. H. Aug. H. - Casper
1^a g. m. Falkenstedt - Lobsell Wilhelmina g. m. Gyllenarnt
2^a Thorsell - Clementia g. m. Carl Wennberg

Clementina Magdalena Geijer, gift med Foresell
barn Emma g. m. Hofstén
Gustaf.

► **1856 12 mars** - såldt af Hofstén till A. Wedberg för 270,000 Smt
lösören 10,000 d^{io}

Källa: Landsarkivet i Karlstad (Värmlandsarkiv), Hammarby-Yxe bruk -1879; Dossierer F 1:22
(1812-1862); Yxe och Järle, Ägarlängder 1636-1856 (s. 2f);
[https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/A0074901_00353#?](https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/A0074901_00353#?c=&m=&s=&cv=352&xywh=2792%2C2522%2C2337%2C1483)
[c=&m=&s=&cv=352&xywh=2792%2C2522%2C2337%2C1483](https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/A0074901_00353#?c=&m=&s=&cv=352&xywh=2792%2C2522%2C2337%2C1483)

Transkribering: Leif G:son Nygård

Ort och datum: Örebro 2020-12-15

(s. 2v)

1760 7 Oct. - Br. Patron Carl Hejkes köpebref å 4 mtal Yxe för 790 daler
Silfvermyndt /*Capt Chr. Hejke* 1798

1792 7 Nov. Capten /Chr./ Heijkensk. af G. v. Stockenström:

Hagby Stångj. hammar med 2 Härar
Fibbhytte Plåthammare med 1 d:o
Bresund ¼ mt - o. allt annat till Yxe } för 10,100 Dlr Bco Hollcurant och 23,233:16 Sv. B^{co}

1781 26 mars - Henr. J. af Forselles till Löjtn. Chr. Heijkensköld
Yxe o. Jerle - för 18333 D:r 16 öre B^{co}

1775 3 Dec. Br. Patron Carl Hejke - till Br. P. Forselles: 17,333,16 B^{co}
120 lod Silfver

1689 1 Juni hade Jerle 2 Hamrar o. 4 Härar.

1746 8 Nov. Carl Lindroth till Carl Hejke - 1½ mt Yxe - Jerle Bruk m m för 105,000
Daler Kpmdt

1669 28/1 - Per Nilsson i Yxe by - till Arent Hans Pryss (Preyss)

1663 16/1 - N.N.S. i Yxe by till A.N.S. ¼ part i en härd.

1725 fanns Carl Arendt Jerlström.

1748 21 Jan. - Carl Burnick till Br. Patron J. Wester om Sund

1667 5/2 - Kongl. Resol. åt C, Hejke skatterättignet i Yxe 4 mt

1733 22/9 Br. P. C. Arndt Jerlström till Majorskan Sara Ehrenprojs.
Yxe 1½ - Jele 2 härdar - Qvarn - Öbh (= Östanbergshyttan, min anm.) +
Fingerbo ½ 8000 D:r Kpm

1740 - C. A. Jerlström till Br. Patron J. Wester ½ i Fibbehytte Plåthammar och ½ i H[ärd] Öbh - för 1800 D:r Kpm B^{co}

1668 Dec. 2 - H. Anderson Stockenström till Directör Hans Preuss

1636 Elisab. Anrep till Rådm. Hans Strand i Sthlm - Jerle Bruk för 5000 D:r Kpm

1658 2/5 till Handelsman i Sthlm, Lindrot A:son

1661 6/7 - Peter Cup (Arboga) till Henr. Andersson borgare i Sthlm
Dukat - 600 D:r Kpm och tyg till ny
Klädning af Solomit åt hustrun

Källa: Landsarkivet i Karlstad (Värmlandsarkiv), Hammarby-Yxe bruk -1879; Dossierer F 1:22 (1812-1862); Yxe och Järle: Ägarlängder 1636-1856 (s. 2v),
https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/A0074901_00354#?c=&m=&s=&cv=353&xywh=-1116%2C129%2C4846%2C3075

Transkribering: Leif G:son Nygård

Ort och datum: Örebro 2020-12-15

Allom them som närwarandes mitt öpna breff kan henda att förekomma, så
 ser eller höra, Läsas, kungjör Jagh Zacharias Anderßon, HäradzHöfdinge Dom, i
 wars hafuande nu dette sinn Uthj Noore Bergzlaggh Uppå den Welborne Herres Her
 Carl Horns till Åminne, Vicepræsidentz uthi den Kunglige Hofrätt i Stockholm
 wegnar att åhr eftter Gudz bijrdh M.DC.XXX.VIII. den 28 Augusti, Tå Jagh
 rättegangh och tingh hölt medh allmogen aff be^{te} Nooreskoga Uthj Noore
 Sochnestufu å rättan tingzstadh. Närwarandes Befallningzmannen Vet: Steen
 Anderßonn medh effterskrefuen Häradz Nempdh. Samme Daggh kom för Rätten
 Erligh och Welachtadh Andreas Dreß, Arendatorn öfuer Noore och Linnes
 Bergslagh, medh Fellensbro, Nääsby och Erfuala Sochner; och bewijste det han
 laghliggen kiöpt haf^r Gamble Fogdhammaren widh Fogdetorpet. Först halfue
 Hammaren aff Jacob Pedherßonn i Torsilia för Sex och halff Läst osmundsjärn.
 Noch fierdeparten i Samme Hammar Uthaff Påuel Booßonn uidh Noore för tre
 läster osmundsjärnn. Item en fierdeparten i mehrbe^{te} Hammar aff Erich Anderßon
 Uthj Felsbro fär läster osmundiärn, huilket Järn dee bekienna sigh till fullo Nöio
 och fullkomligh betalningh Upburitt och bekommit hafua, den senaste Jär[n]werk
 medh den första och der uppå nu inthz restar eller står tillbaka. Affhenda
 fördenskull be^{te} Foghdhammar ifrån Sigh och Sine arfuingar och tillegna Welbe^{te}
 Andreas Dreß, hans barn och effterkommande arfuingar, bådhe i Huuß och Ström,
 rede och redskap och alla legenheeter som till be^{te} Hammar liggia böör, til
 ewäderligh oqualdh laga fånggh och egendom, att Nyttia och bruka, styra och
 rådha alldeles effter hans, sampt barns och effterkommande arfuingars egen
 tyckie, willia och behagh: äger fördenskull wel- och mehrbe^{te} Andreas Dreß heele
 den Gamble Fogdhammaren den han laghliggen aff be^{te} personer kiöpt hafuer. Så
 all den stundh, så laghliggen medh dette kiöp Procederat ähr, Hammaren medh alla
 legenheeter å trij Häradztingh laghliggen Upbudin och sedan lagståndinn, alldeles
 som Sweriges Lagh om Jordekiöp fömå; Dy Dömde iagh med Nempden thette kiöp
 stadigt och fast att stånda och icke olaghliggen åthergånge, förbiudanes för then
 skull här Uppå ytermehra tala och klandra widh huars och eens tre mark, för
 Häradzhöfdinge Dombroth. Effterskrefne beskedelige danemän, såto i Nempden
 och äre här fasta wittne till att så laghliggen och för Rätta skeedt är. Gothskalk i
 Linnesby Domare, Gothskalk på Bergzmansboren, Swen Anderßonn i Blixbotorp,
 Jöns Engellbertßonn på Elfhyttann, Hans Torkillßonn i Skofftorp, Bencht Olofßonn
 på Grijsesååsa, Tideman på Kåfalztorp, Oloff Månßonn på Wijker, Anders
 Larßonn på Blixbohl, Ifuar Jönßonn på Nyhyttann, Nilß Embiörnßonn på Waslann
 och Erich Gothskalkzßonn på Kåfalla. Till ytermehra wißo och wijdare bekreftellße,
 henger iagh mitt Signete her nedan Under iempte Häradz insegell. Actum Loco et

Tempore ut Supra.

[Baksida]

Fastbref på Hammarby Hammar bekommit 1638

N:o 17

Källa: Landsarkivet i Karlstad (Värmlandsarkiv); Värmlandsarkivs pergamentsamlingar 1383-1839; Handlingar från Hammarby-Yxe bruk, F 1 e: 61: 1638-08-28, Fastebrev på gamla Fogdehammaren vid Fogdetorpet, köpt av Andreas Dress. [Arkivförteckningens titel: 1638 28/8. Fastebrev å gamla fogdehammaren, vid fogdetorpet, en halv gård vid Järlehyttan, Nora sn, för arrendator Andreas Dress. 2 sigillata.].

Transkribering: Leif G:son Nygård.

Ort och datum: Örebro 2021-01-04.

Anm: I arkivförteckningen tituleras handlingen felaktigt: "Fastebrev å gamla fogdehammaren, vid fogdetorpet, en halv gård vid Järlehyttan, Nora sn, för arrendator Andreas Dress". Järlehyttan omnämns inte i pergamentsbrevet.

Allom them som Närwarandes mitt öpna breff kan henda att förekomma, fåå
 eller höra läsas, kungiör, Jagh Zacharias Anderßonn, Häradzhöfdinge Dom i waro
 hafuande, nu dette Sinn Uthj Noore bergzlagh Uppå den Edle och Wälborne
 Herres, Her Carl Hornh till Åminne, Vice Præsidentz i den Kunglige * [i vänster
 marginalen: */ *t Hofrätt i Stockholm*, min anm.] wägner, att år eftter Gudz bördh
 M.DC.XXX.VIII. Den 12 Decembris, Tå iagh laga tingh hölt med allmogen aff be^{te}
 Nooreskoga Uthj Noore Sochnestufua, å rätten tingzstadh. Närwarandes
 befallningzmannen Wt: Steen Anderßonn medh eftterskrefuan Häradz Nempdh.
 Samma Dag kom för Rätten Erligh och welachtadh Andreaß Dreß Arendator
 öfuer Noore och Linnes bergzlagh sampt Fellensbro, Nääßby och Erfuala Sochner,
 och bewijste det han laghligen köpt hafuer Anders Nilßons hem på Järlehyttann
 som är en halff gårdh Uthaff be^{te} Anders Nilßonn för oßmundßiern tiugu och otte
 faat 16 lb (skålpund, min anm.), huilket iern han bekienner Sigh till fullo Nöio och
 fullkomligh betalningh Upburitt och bekomitt hafua den senaste iern ock medh
 den förste, att der Uppå inthz restar eller står tillbaka, afhänder fördenskull be^{te}
 gårdh medh all deß tillydande legenheeter, bådhe i huuß och iordh, Närby och
 fierran, Wåta och torro, Hyttoström inthz Undantagandes aff alt thz af åller och
 Urminne till be^{te} gårdh Lydt och legat hafuer eller her eftter Upspöries och
 tillwinnas kan, och tillegnar wälbe^{te} Andreas Dreß, hans barn och eftterkommande
 arfuingar till Ewerderligh egendomb och welfången oquald laga fångh, att Nyttia
 och bruka, styra och råda, aldeles eftter hans sampt barn och arfuingars egen
 willie och behagh. Och allden stundh medh thette köp är laghligen procederat,
 gården laghbuden och laghstånden, aldeles som Sweriges lagh om Jordekiöp
 fömå; Dy Dömbde iagh med Nempden thette köp stadigt och fast att stånda och
 icke olaghligen att åthergånga, förbiudanes för den skull huarom och eenom här
 Uppå ytermehra tala och klandra, widh huars och eens tre mark, för
 Häradzhöfdinge Dombroth. Eftterskrefne beskedelige danemen såto i Nempden
 och äre fasta wittne till att så laghligen och för rätta skeedt är. Gothskalk i
 Linnesby Domare, Gothskalk på Bergzmansbornn, Swen Anderßon i Blixbotorp,
 Jons Engellbrechtßonn på Elfhyttann, Hans Torkillßonn i Skoftorp, Bencht Oloffßonn
 på Grijkesåsn, Tijdeman på Kåfalztorp, Oloff Månßon på Wijker, Anders Larßson
 på Blixbohl, Ifuar Jönßonn på Nyhyttann, Nilß Embiörnßonn på Waslan och Erich
 Gothskalkzßonn på Kåfalla. Till yttermehra wijßo och wijdare bekreftellße, henger
 iagh mitt Signete her nedan Under iempte Häradz insegell. Actum Loco et tempore
 ut Supra./

6.

1638 12/12

Locus
Sigille

Locus
Sigille

Zacharias Andersson

[Baksida]

*Faste breff på Anders Nilßons
halfua hemman på Jielhydtan
bekommit 1638*

Källa: Landsarkivet i Karlstad (Värmlandsarkiv); Värmlandsarkivs pergamentsamlingar 1383-1839; Handlingar från Hammarby-Yxe bruk, F 1 e: 64: 1638 12/12. Fastebrev på Anders Nilssons halva hemman på Järlehyttan. [Arkivförteckningens ämnesrubrik: Fastebrev på en halv gård vid Järlehyttan, Nora sn, för arrendator Andreas Dress. 2 sigillata.].

Transkribering: Leif G:son Nygård.

Ort och datum: Örebro 2020-12-19.

[Framsida]

N:o 8

A. N:o 8

Allom them som Närwarandes mitt öpna breff kan henda att förekomma,
kungiör Jagh Zacharias Anderßon, Häradzhöfdinge Dom i waro hafuande, nu dette sinn Uthj Noora bergh Uppå den Edle och Welborne Herres, Her Carl Hornh till Åminne, Vice Præsidentz Uthj den Kunglige Hofrätt i Stockholm, wegnar, att år eftter Gudz bördh M.DC.XXX.VIII. Den 12 Decembris Tå iagh laga tingh hölt med allmogen aff be^{te} Nooreskoga, Uthj Noore Sochnestufua, Närwarandes befallningzmannen Wt: Steen Anderßonn medh eftterskrefuen Häradz Nempdh. Samma DagH kom för Rätten, Wt: Andreß Dreß Arendator Uthöfuer Noore och Linnes bergzlagH medh Fellensbro, Nääßby och Erfuala Sochner, och bewijste det han laghligen kiöpt hafuer Bencht Pedherßons heem på Järlehyttann Uthaff Bencht Pedherßon för fempton faat oßmundßiern, huilkeet iern han bekienner Sigh till fullo Nöio och fullkomligh betalningh Upburitt och bekommit hafua den senste iern ock medh den förste att der Uppå inthz restar eller står tillbaka, afhender fördenskull be^{te} gårdh ifrån sigh och sine arfuinger och tillegnar Welbe^{te} Andreas Dreß, hans barn och eftterkommande arfuingar, medh all deß tillydande legenheeter, bådhe i huuß och iordh, hytte och hytte ström, skogh och mark, närby och fierran, inthz Undantagandes aff alt thz af åller och Urminne be^{te} halfua gårdh lydt och legatt hafuer, eller här eftter Upspöras och tillwinnas kan, till Ewerderligh egendomb, att Nyttia och bruka, styra och rådha, aldeles eftter hans, sampt barns och arfuingars egen willie och behagh oklandratt och oqualdh. Och alldenstundh, medh Samme kiöp är laghligen procederat, gården laghbudin och laghståndin aldeles som Sueriges Lagh om Jordekiöp fömå; Ty Dömde iagh med Nempden thette kiöp stadigt och fast att stånda, förbiudanes fördenskull här Uppå ytermehra tala och klandra, widh huars och eens tre mark, för Häradzhöfdinge Dombroth. Eftterskrefne beskedelige danemän såto i Nempden och äre fasta wittne till att så laghligen och för rätta skeedt är. Gothskalk i Linnesby, Domare, Gothskalk på Bergzmansbornn, Swen Anderßon i Blixbotorp, Jöns Engellbertßonn på Elfhyttann, Hans Torkillßonn i Skofttorp, Bencht Olofßonn på Grijkesåasn, Tideman på Kåfalztorp, Oloff Månßon på Wijker, Anders Larßon på Blixbohl, Ifuar Jönßonn på Nyhyttann, Nilß Embiörnßonn på Waslan och Erich Gothskalkßonn på Kåfalla. Till ytermehra wißo och wijdare bekreftellße, henger iagh mitt Signete her Under iempte Häradz insegell. Actum ut Supra.

Zacharias Andersson

[Baksida]

*Fast breff på Bengt Perßons
hemman på Jelhydtan bekom
mit 1638*

*[Senare tillskrivet med blyerts,
text motsols]
Fastebref på ett Hemman
i Jerlehyttan*

Källa: Landsarkivet i Karlstad (Värmlandsarkiv); Värmlandsarkivs pergamentsamlingar 1383-1839; Handlingar från Hammarby-Yxe bruk, F 1 e: 65: 1638 12/12. Fastebrev på Bengt Perssons hemman på Järlehyttan. [Arkivförteckningens ämnesrubrik: Festebref på del i Järlehyttan, Nora sn, för arrendator Andreas Dress. 2 sigillata.].

Transkribering: Leif G:son Nygård.

Ort och datum: Örebro 2020-12-20.

Järsla Stad aff Dr. Christina år 1642 d. 29 Octobr. förordnad att funderas och upbyggias därst dhe twenne uti K. Gustaff Adolphs regements tijd anlagde ^{och påbegynte} / Städer wid Nora och Linde, såsom till een beqwämligare och bättre situerat orth skulle blifwa transfererade och flytte, och de som uppå be^{te} stellen sig nedsatt, sampt med andre dee der till lust och willia hade, sig derhän förfoga, byggia och huusligen nedsättia, och der niuta Stadzrätt och privilegier, uti deres Stadz Insegel finge dhe tillstånd att bruka och föra brännande Bergh, såsom desse och andre flere friheter finnas beskefne uti deres år 1642 d. 29 Octobr. undfångne privilegier.

**Privilegier för Järsla stad uti Nohra
och Lindes bergslag dat:
Stockholm d. 29 Octobris 1642.**

Ex. orig.

Wij Christina med Guds nåde Sweriges Göthes och Wändes utkorade Drottning och ArfeFurstinna, StorFurstinna till Finland, Härtiginna uti Estland och Carelen, Fröken öfwer Ingermanland etc Giöre witterligit, at ändock Wår Högtärade Kiära Herr Fader konung Gustaf Adolph den andre och Stora, Sahl. hos Gud och lofwijrdigst i åminnelse af et lofligit och berömmeligit upsåt, samt den åhågan, försorg och omwårdnad som Hans Kongl. Majj^t altid och städze

702

bar och drog för Rikßens och Fäderneslandßens heder, prydnad, Cultur och bebyggning, samt des inbyggiares styrkio och wälstånd, hafwer för godt och nödigt erachtat at låta byggia och fundera twänne städer wid Nora och Lindes Bergslag, hwarest såbom wij förspörja allareda et tämmeligit antal af wåra undersåtar hafwa sig nedersatt; likwäl hafwa Wij af särdeles betänkiande och orsaker bewekte Oß der hän welat förklara och Resolvera, at bemälte påbegynte städer wid Nora och Linde skola till Järsla såbom en beqwämligare och bättre Situerad ort

rad ort Transfereras, och wåre undersåtar som uppå bemälte orter sig nedsatt, samt med andra de der till lust och wilja hafwa, måga sig där hän förfoga, byggia och huusligen nedsättia. Wij hafwa ock af Kongl. ynnest och nåde till att styrka och främja dem som sinnade äro der hän komma och bo, i deras förkofring, flor, tilltagande och upväxt - welat dem med efterföljande Privilegier, friheter, rätt och rättigheter benåda och förwara.

Till det Första; Såbom Sweriges ^{Stadz:}/lag är Fundamentet till Städernas

704

goda Politie och ordning här uti riket, altså gifwa Wij här med fullmacht och tillstånd at Järila stad och des inbyggande Borgerskap den niuta och bruka skola, der efter Borgmästare och Rådmän wälja, så ock andra embeten efter tarfwen tillsättia, handel och wandel drifwa, niuta Borgelig frihet och näring i alla måtto, som andra städers Borgerskap efter förbemälte lag och Handels Ordinantien tillstår, och eljest i alla andra tillfällen sig der efterrätta och förhålla.

Till det Andra; Aldenstund ingen Stad är

705

Stad är, utan han hafwer sitt wißa insegel, den med Borgmästare och Råd måste, som flerstädes är brukeligt, deras fälte Domar, Contracter, Fullmacher, Paß, Certificationer och andra slike bref när så behöfwat stadfästa och bekräfta; derföre unna och efterlåta wij dem nådigt uti samma deras stads insegle at bruka och föra ett brinnande berg, aldeles som denna afriktning här åfwan vidare utwisar.

Till det Tridie. Och efter dij största macht påligger at bem^{te} Stad Järila blifwer med nödige embeter

706

wäl försörgd; Ty skola deße efterföljande der blifwa håldne och tagne uti acht, som äro: Borgmästare, Rådmän, Stadsskrifware, Ciämnärer, Byggmästare och Stadßens Wårdskrifware.

Till det Fiärde. Borgmästare och Råds embete skall enkannerligen der uti bestå, at de efter yttersta förmåga winläggia sig om Stadsens gagn och wälfärd, at må styrkt och underbygdt warda, hwarigenom stadßens bästa är till wänta och förmoda, och åter blifwa hindrat och af

707

och afwärdt som des skada och afsaknad kunna förorsaka, enkannerligen skall deras plicht wara hålla hand öfwer stadßens Privilegier, och dem i alla sina Clausuler och punchter Exsecutera bärandes den åhåga före at stadßens inkomster måge tilwäxa och förmeras, at Borgerskapet i sin näring må föllja lag och ordning, näringen med Borgerskapet fördelas i sina wißa Sorter och Societeter, at hwar och en sina tillslagna wahrur och der af flytande handel af en och annan obehindrat må idka, bruka, förbättra

708

och Excolera, samt nyttige och nödige Manufacturer måge uti staden blifwa inplantade och försatte, at god ordning och Politie må blifwa uppehållen och wed macht, och der några oordningar genom hwarjehanda tillfälle inritas kunna, de der löpa och sträfwat emot Lag, Ordinantien, samt goda seder, tucht och ärbarhet, de då sådant tidigt förekomma, och råda böter uppå, at de biuda och förordna om stadsens byggningar, bryggjare och slachtarehus, broar, bommar, gator, gränder, hamnar och annat slikt som staden och des

709

och des inbyggjare anrörer. Sedan at de skipa lag och rätt uti staden, warandes der öfwer bekymbrade at twistige saker anten i wänlighet bijläggias måge eller ock igenom laga domb, utan lång tids förhållning skilljas och föres til ända.

Till det Femte. Stadsskrifwarens embete skall wara at hålla en richtig och klar Stads tänke-book eller Protocoll, noterat med dagar och tider, hwar utinnan alla klagomåhl, stämmningar, enskyllningar, bewijs, genswar, wittnens förhör och andra rättegångs Acta, samt sielfwa domarne, deras ex-

710

secution eller waad der emot, och hwad mera efter lagen och sedwanan i rättegångar plägar och måste förelöpa, hwad heller det mundt- eller skrifteligen skier, noga och flitigt uptecknas skole. Sedan at jämwäl der uti inskrifwes alt annat, som bör after lagen skie och stadfästas på Rådstugun, som är med huus- och gårdakiöp. laga pantsättning och annat slikt, och en sådan book särdeles hwart åhr förfärdiga.

Till det Siätte. Ciämnererne skola wara två till tahlet, och i Rådstugun hafwa et särdeles rum, som kallaß

711

kallas kämnerstugun; deras embete skall wara at uptaga alla ringa och små saker och twister till förhör, och dem anten i wänlighet bilägga, eller der de klara nog äro då döma der uti efter lagen och laga stadgar. Och aldenstund detta är stadßens underrätt, upfunnen at lisa samtl. Rådet i de ärender som icke äro af destе större wiktigheter, och utan något synnerligit beswär kunna slitas; Ty skall sålunda med dem blifwa hållit, att Ciämnerererne åt minsta 3 dagar i weckan ifrån 8 och till 11 för middagen

712

komma tillstädes, och skall Wårdskrifwaren hålla Protocollet af alt det som där förelöper, icke mindre richtig, än Stadskrifwaren på Rådstugun, och göra der årligen beskied före; Så skola ock allenast deße ärender der uptagas, om någon blifwa trätande om gäld och annat slikt, och anten sielfwa godwilligt söka Kiämnerstugun eller förwijsas dijt af Rådet at anamma rätt; sedan at de hafwa upseende med alt det som brytas emot Rådets förordning och stadgar, stämmandes den bråtzlige till rätta, och efter utletad sanning och ordningens rätta

713

gens rätta förstånd döma der uti. Händer sig ock at någon icke låter sig med deras dom åtnöija, då må han i den sak som högre är än till 50 Drs wärde wadia ifrån dem ^{och} / under samtl. Rådet med 6 mark. Så ofta ock några saker förekomma, som bör bötas före, så skola de sådane sakörer utskräfja.

Till det Siunde, så skola ock två Borgare kenhas till Stadßens byggemästare, goda och beskiedlige män, och de sig på byggningar förstå; deras embete skall wara at hafwa inseende med alla stadßens huus som äro Rådstugun

714

kiällare, bodar, gatur och gränder, bomar, hamnar, broar och mera, at alt detta hållas wid macht och i fullo byggning; Så skola de ock fliteligen tillse at hwar och en i staden, som tomt allaredo äger eller här efter tilldelt warder, bygger warken mer eller mindre, längre in eller ut på gatun än han hafwer rätt till, rättandes sig efter den planta och afstick som der utöfwer fattat är. Hwarföre skola de icke allenast sielfwa dageligen hafwa acht der uppå utan särdeles fyra resor om åhret, som är om

jämte wid vår Fougde, en Borgmästare och två af Rådet, bese alla stadßens hus och bygningar ehwad namn de hafwa, så wäl som i synnerhet broar, bommar, hamnar, gatur och gränder och förteckna deras fel och brister: Är det så at staden behöfwer huus och bygningar, eller något det som tillförende byggt är skall blifwa förbättrat, då skola de sådant inför Ståthållaren och samtl. Borgmästarne och Rådet gifwa tilkiänna, och efter den förordning som då giöres, alt ställas af Byggmästaren i wärket; Och skola de fördenskull hafwa en

Byggnings skrifware, som med flijt antecknar alt det som bygges och påkostas, och wara förtänt att giöra der årligen räakenskap före. Finnas ock någon i staden at byggia utur ordningen, då skola de tillhålla den at nederrifwa hwad sålunda bygt är, och af nyo byggia efter ordningen. Så skola ock bem^{te} byggmästare gifwa acht uppå at gatorne blifwa steenlagde, renhållna, så ock hamnarna altid hållas wid sin diuphet, och der någon beslås, anten at föra någon orimlighet, jord, dyngia eller annan slikt på bron och gatorne, eller hamnarne

hamnarne och dem der med upfyller, då skola Byggmästaren icke allenast tillhålla sådann at ränsa gaturne, och föra sådant af vägen, utan ock angifwa dem på Kämnerstugun, hwarest de första gången skola böta två Dr til tweskiffes, Oß och Staden, och sedan hwar gång the återkomma, dubbelt mera.

Till thet Ottonde; Uti Stadßens Embetes wahl, så ock uti alla andra Stadßens wiktiga och åliggande ärenden, som anten regementet eller rättegångarne anröra, skall vår Stadthållare eller Fougde, som lag

förmå, när wara, och på våre wägnar Præsidera. Hwarföre skola Borgmästare och Råd i tid dem der om kundgiöra, at de der öfwer ock tillstädes wara kunna; Dock hwar Vår Ståthållare och Fougde af andra ärenden behindrade intet kunna dem bewijsta, då ligge ej fördenskull Stadßens gangn och rätt nedre, utan Borgmästare och Råd fara der med fort, icke mindre än vår Ståthållare och Fougde tilstädes wore; Giörandes likwäl Vår Ståthållare och Fougde besked och underrättelse hwad i deras frånwaru förluppit hafwer; Så skola ock Borgmästare

Borgmästare och Råd i hwarje wecka komma åt minsta två gånger tillsammans at öfwerwäga Stadßens wälfärd, och till dem lagwadde och Appellerade eller eljest ankomne twister och ärender rättmäteligen afhiälpa.

Till det Nijonde. Så ofta något till betänkiande framsättes i Rådstugun, och saken nogsamt är öfwerwägen, eller ock uti rättegångarne när klagan, genswar, bewijs och wittnen äro nogsamt afhörda, så skall Borgmästaren som ordet hafwer fordra af dem andra i rådet uti vår Ståthållares eller Fougdes

närwaru och åhöran, hwars och ens maning och röst, låtandes dem igenom

skrifwaren uppteckna, och sedan på lychtone säija sin egen mening. Hwar de icke kunna sin emellan förenas efter en och annan dags uppskof då stånde den meningen som vår Ståthållare eller Fougde med bästa skähl bifalla.

Till det Tijonde. Staden skall ock hafwa sine Swänner som uträtta Borgmästare och Rådßens bud, två, tre eller flera eftersom tarfwen och tiden det fordrar.

Till det Elloffte. På det Järsla Stad desto förre

721

desto förre må Populeras, och de inwånare ju mer och mer tillwäxa och sig förkofra, så unne och efterlåte Wij allom hwilka sig der nederättia och buhrskap winna wele, Sex åhr ifrån denne dags Dato at skola blifwa qwitte och frije för lilla Tullen, bakungnspenningar och accijsen af alt öhl och brännewin, som uti staden och inom des Jurisdiction brygges och brännes, jämwäl ock hwad der sammastädes slachtas, sammaledes ock för båtsmanshållning och den wanlige städernes Contribution, samt andra ordinarie Borgerlige beswär och utlagor, dock skall

722

denna tullfrihet icke annorledes wara till at förstå, än at staden den emellan de marknader som i staden hållas, skall hafwa till at åtniuta, men emedan marknaden påstår, skall tull erläggas af alt det till torgs och sahlu föres.

Till det Tollffte, hafwa Wij ock tagit uti nådige åtankar och betänkiande at förse b^{te} vår Stad Järsla med de inkomster, hwarigenom stadßens Embeter kunna aflönas, des byggningar och börder til stadßens nytta, heder och förkofring inrättas och uppehållas, och andra nödiga stadsens tarfwor stoppas med; Och fördenskull nödigt be-

723

nödigt befunnit uti deße våre Privilegier klarligen beskrifwa och här införa låta, de wißa inkomster som staden årligen skall hafwa at upbära, eftersom Wij af Kongl. gunst och nåde Priviligere, unna och efterlåta Järsla stad 1) en tridiedel af accijsen som der i staden faller sedan frihets åren äro lupne till ända, nembl. af alt som slachtas både till husbehof som elljest af Kiöttmånglare försäljes, sedan af alt det som till krögerijen så wäl som husbehof brygges inom stadzens Jurisdiction och sist af bakungs penningarne och bakarnes wekuppenningar. 2) Unne och bestå

724

Wij staden at uprätta sin egen wåg, der såßom all koppar och järn, smör, talg, tiära, beck, humble, med mera sådane warur och gods som till staden anlända skall wägas och wågepenningar afläggas. 3) Efterlåte Wij dem bro-, hamn- och bompenningar af det gods, farkoster och båtar som dijt anlända, efter det mått och sätt, som bem^{te} Wåge-, bro-, hamn- och bompenningar uti andre våre upstäder anammas. 4) Gifwe Wij ock Järsla stad tillstånd at uprätta och hafwa en stadskiällare, hwarest och icke annorstädes i staden allehanda slags främmande drycker skola och måge

725

och måge säljas och uttappas. 5) Wij efterlåta ock staden hwar tijonde penning af alt det arf som utur staden skall erfwas, så at hwar någon utan stads boendes den något arf anten i löst eller fast i staden kunde tilfalla, och han der icke sielf will bo, han skall både af löst och fast som förb^t är, gifwa staden hwar tijonde penning, och

stående all fast ägendom dem till lösen efter mätesmanna ordom som uti staden äro boendes; dock Priviligerade personer deras frihet och rätt här wid icke i någon måtto förtagen.

Till det trettonde. Och på det des

726

inwånande borgerskap med så mycken mer sin styrkio och nytto må kunna tillwårka och bearbeta det järn af den orten falla kan, unna och efterlåte Wij til staden den strömmen där ligger alt ifrån Gifblehammar in till staden, der Borgerskapet må upsättia och inrätta både hambrar och masungnar: dock med deße förord, at ingen må tillåtas någon hammar eller masungn at bruka i samma ström, med mindre han ock såsom Bergsman tillika håller sin anpart uti grufworne och bergsbruken.

Till det Fiortonde. På det ock våre trogne undersåtare som till Järle flytta wela

727

ta wele måge hafwa till sin nödtorft något utrymme och muhlebeet; wela Wij af gunst och nåde hafwa Priviligerat till staden deße efterskrefne tre byar nembl. Järla, Yxe och Bondebyn med alla der till lydande lägenheter och Pertinentier som nu der till ligga, och under Oß och Kronan behållne äro, hwilke till stadßens och des borgerskaps almäna gangn och bästa måge nyttjade och brukade warda, der emot skola Borgmästare och Råd wara förtänkte efter fyra åhrs frihet uti Wår och Cronones Räknekammar årligen för des utlagor Tu Hundrade Sextijo Dr S^{mt} at inlefwerera.

728

Till det Femtonde. Wij efterlåte ock Borgerskapet i denna stad Järla att skola hafwa macht och tilstånd lika som andra köpstädesmän och borgare uti våre Land- och Bergsstäder at drifwa handel och wandel uppå andra våre Landt- och Siöstäder, så wida det emot en och annan stads Privilegier icke löper, samt Kiöphandels Ordinantien, och flere i detta fallet utgångne stadgar och ordningar, eller de här efter göras och fattas kunna, oförbrukte.

Till det Sextonde. Wij wela stadgat och förordnat hafwa, at våre undersåtar i Järla Stad skole uti hwarje wecka hålla hos sig

729

hos sig en Torg-dag, då Landtmannen sin afwel och warur må till torgs och sahlu föra, och åter af Borgerskapet sig tilhandla hwad han tarfwar och behöfwer; Och skall ingen annan Stadsborgare tilstådjes samma deras torgedagar till besökja mera än Örebro och Arboga boerne allena, sin In Specie på denna Bergslags handel Priviligerade äro; men deße allenast på Torgedagarne, och stå des emellan ingen Upstads man fritt och lofgifwit der at handla och borgerlig näring sökia.

Till det Siuttonde. Wij hafwa ock nå-

730

digast undt staden och des inbyggjare at wara frij för omläggning, gästningar och almäna skiutsfärder, så till lands- som siöwägen; dock med den beskied at efter lag tillsätties Gästgifware, wißa Tafwerner och Formän, hwilka skola wara förplichtade

at hysa och herbergera de wägfärande, förskaffa dem mat och öhl samt skiutshästar, wagnar och båtar och all annan nödig fordonskap för penningar och skäblig betalning; eftersom Wij ock wela wara betänkte, bemälte gästgifware och formän, när de af Magistraten så många som fyllest gör och tarfwen fordrar, tillsatte äro

731

tillsatte äro, med särdeles Priviligerier förse, denna näring för sig allena och utan andras intrång at åtniuta.

Till det Adertonde. Aldenstund ock ofta plägar skie at många sättia sig under i städerna och göra deras Borgare-Eed, bruka handel och wandel mädan friheten påstår, men när den är förbij och ute, draga der ifrån på andra orter; derför skall hwar och en förr än han till borgerskap låtes och antagen warder, göra tilbörliq försäkring at han sedan friheten är luppen till ända, ändå 6 åhr sitter qwar förrän han sin Borgare-Eed upsäger.

732

Till det Nittonde. Wij wele ock här med hafwa förbudit och afskaffat, hwad som Järila stads tillwäxt, flor och upkomst hindra och hämma kan, enkannerligen wela Wij här med hafwa förbudit alt landskiöp som å landet föröfwas, wid straff öfwer den som der med beträdder warder, som lag och laga stadgar förmå; Jämwäl ock här med förordnat hafwa, at alla gångande embetsmän å landet skola sig i staden nidsättja och borgare blifwa. Befinnas någon här emot at göra och bryta den skall Staden mächtig wara med wår Ståthållares eller befallningsmans tillhiälp

733

tillhiälp at låta fängba, och hwad då för arbete hos honom finnes, såsom förbrutit Confiscera, och ändå låta efter den ordning och Embets-skrå, som wij med forderligaste wele utgå och Publicera låta böra och plichta.

Till det Tiugonde. Såsom Lagen förmäler at ingen må flera ämbeten uppehålla och idka än enehanda giärning, och giärningsman ingen köpslagan bruka, så wela Wij här med strängeligen hafwa befallt Borgmästare ocg Råd i Järila Stad at hafwa der ett flitigt inseende uti at ingen Embetsman brukar någon köpsla-

734

gan, ej eller köpman något embete utan hwar låter sig med en näring åtnöija och drifwa den med så mycken större flijt och alfwar, på det borgerskapet så mycket mer må förmeras, icke falla uti hwars annars näring utan den för hwar andra Oturberat och obehindradt bruka.

Till det Tiugu Första. Enkannerligen Wela Wij budit och befallat hafwa at näringarna icke allehanda af enom drifwas, utan hwarjom och enom som till stads kommer och burskap will winna, tilordnas eller sjelfwer utwäljer igenom hwad sort och handel eller giärning han will sig

735

will sig bärgning söka. Och såsom bryggerij och bakerij är ibland de förnämste näringsmedel i städerna; Altså är wår wilja och befallning det Borgmästare och Råd låta sin åhåga och skyldighet wara, wiå Bryggiare- och Slachtarehus uprätta låta, anten med stadsens omkostnad eller förmå andra, som wilja, råd och förmögenhet hafwa, der till; hwarest Wij wele at alt öhl och swagöhl så till husbehof som

kögerijen skall bryggias, och alt hus- och kiättelbryggerij, samt slachtning, såßom en ärlig borgare näring till meen och hinderlig afskaffas och förbiudes,

736

och at Borgmästare och Råd fördenskull wißa bryggare, slachtare samt bakare tillsättia och förordne, som staden med sina nödtorffter i öhl, bröd och kiött kunna försörja.

Till det Tiugu Andra. Ingen bofast borgare skall insättias för någon gäld skull, så länge han förmå betala. Såßom skall ej eller någon borgare föras i vårt hächte för någon mißgärning skull utan det är Crimen Cæsæ Majestatis; blifwer eljest någon med mißgärning beslagen, han må sättjas uti stadßens hächte.

Till det 23

737

Till det Tiugu Tridie, wela Wij ock med deße Wåra Privilegier taga och anamma förbem^{te} Järsla Stadz inbyggjare med hustru och barn rörligit och orörligit innom stads och utan uti Wår Kongl. hängn, fred och förswar för all öfwerwåld och orätt till lag och rätta. Och detta till Wår vidare Ratification wid våra angående myndige åhr och Kongl. regering. Att Wij föreskrefne Privilegier således belefwat och Wåre undersåtar i Järsla gunsteligen gifwit hafwe, Wela ock dem der wid hålla och handhaf-

738

wa: Ty hafwe Wij till yttermera wißo dette med vårt Secret och våre samt Sweriges rikes Respectivè förmyndares och Regerings underskrift bekräftat. Datum Stockholm d. 29 Octobr. 1642.

LS

P: Bra-
he, gref-
we till
Wisings-
borg
S. R. Drottz

G: Horn
uti R. Mar-
skens
stelle

C: Fleming
uti
R. Am-
miralitetens
stelle

A: Oxen-
stierna
S. R. Cantzler

Gabriel Oxen-
stierna
Fijherre till
Mörbij och
Lindholmen
S. R. Skattm.

/ Samuel Anderson

Källa: Uppsala universitet, Universitetsbiblioteket Carolina Rediviva; Palmskiöldska samlingen, Topographica, vol. 34: Västmanland; signum 288, s 699-738: 1642-10-29, Järsla stads privilegier.

Transkribering: Leif G:son Nygård.

Ort och datum: Örebro 2021-01-03.

Järsla Stad aff Dr. Christina åhr 1642 d. 29 Octobr. förordnad att funderas och upbyggias därst dhe twenne uti K. Gustaff Adolphs regements tijd anlagde ^{och påbegynte} / Städer wid Nora och Linde, såsom till een beqwämligare och bättre situerat orth skulle blifwa transfererade och flytte, och de som uppå be^{te} stellen sig nedsatt, sampt med andre dee der till lust och willia hade, sig derhän förfoga, byggia och huusligen nedsättia, och der niuta Stadzrätt och privilegier, uti deres Stadz Insegel finge dhe tillstånd att bruka och föra brännande Bergh, såsom desse och andre flere friheter finnas beskefne uti deres åhr 1642 d. 29 Octobr. undfångne privilegier.

**Privilegier för Järsla stad uti Nohra
och Lindes bergslag dat: Stockholm d.
29 Octobris 1642.**

Ex. orig.

Wij Christina med Guds nåde Sweriges Göthes och Wändes utkorade Drottning och ArfeFurstinna, StorFurstinna till Finland, Härtiginna uti Estland och Carelen, Fröken öfwer Ingermanland etc Giöre witterligit, at ändock Wår Högtärade Kiära Herr Fader konung Gustaf Adolph den andre och Stora, Sahl. hos Gud och lofwijrdigst i åminnelse af et lofligit och berömmeligit upsåt, samt den åhågan, försorg och omwårdnad som Hans Kongl. Maj^t altid och städze

bar och drog för Rikßens och Fäderneslandßens heder, prydna, Cultur och bebyggning, samt des inbyggiares styrkio och wälstånd, hafwer för godt och nödigt erachtat at låta byggia och fundera twänne städer wid Nora och Lindes Bergslag, hwarest såsom wij förspörja allareda et tämmeligit antal af wåra undersåtar hafwa sig nedersatt; likwäl hafwa Wij af särdeles betänkiande och orsaker bewekte Oß der hån welat förklara och Resolvera, at bemälte påbegynte städer wid Nora och Linde skola till Järsla såsom en beqwämligare och bättre Situerad ort

rad ort Transfereras, och wåre undersåtar som uppå bemälte orter sig nedsatt, samt med andra de der till lust och wilja hafwa, måga sig där hån förfoga, byggia och huusligen nedsättia. Wij hafwa ock af Kongl. ynnest och nåde till att styrka och främja dem som sinnade äro der hån komma och bo, i deras förkofring, flor, tilltagande och upväxt - welat dem med efterföljande Privilegier, friheter, rätt och rättigheter benåda och förwara.

Till det Första; Såsom Sweriges ^{Stadz:} /lag är Fundamentet till Städernas

goda Politie och ordning här uti riket, altså gifwa Wij här med fullmacht och tillstånd at Järsla stad och des inbyggande Borgerskap den niuta och bruka skola, der efter Borgmästare och Rådmän wälja, så ock andra embeten efter tarfwen tillsättia, handel och wandel drifwa, niuta Borgelig frihet och näring i alla måtto, som andra städers Borgerskap efter förbemälte lag och Handels Ordinantien tillstår, och eljest i alla andra tillfällen sig der efterrätta och förhålla.

Till det Andra; Aldenstund ingen Stad är

705

Stad är, utan han hafwer sitt wißa insegel, den med Borgmästare och Råd måste, som flerstädes är brukeligt, deras fälte Domar, Contracter, Fullmacher, Paß, Certificationer och andra slike bref när så behöfwat stadfästa och bekräfta; derföre unna och efterlåta wij dem nådigt uti samma deras stads insegel at bruka och föra ett brinnande berg, aldeles som denna afriktning här åfwan vidare utwisar.

Till det Tridie. Och efter dij största macht påligger at bem^{te} Stad Järsla blifwer med nödige embeter

706

wäl försörgd; Ty skola deße efterföljande der blifwa håldne och tagne uti acht, som äro: Borgmästare, Rådmän, Stadsskrifware, Ciämnärer, Byggmästare och Stadßens Wårdskrifware.

Till det Fiärde. Borgmästare och Råds embete skall enkannerligen der uti bestå, at de efter yttersta förmåga winläggia sig om Stadsens gagn och wälfärd, at må styrkt och underbygdt warda, hwarigenom stadßens bästa är till wänta och förmoda, och åter blifwa hindrat och af

707

och afwärdt som des skada och afsaknad kunna förorsaka, enkannerligen skall deras plicht wara hålla hand öfwer stadßens Privilegier, och dem i alla sina Clausuler och punchter Exsecutera bärandes den åhåga före at stadßens inkomster måge tilwäxa och förmeras, at Borgerskapet i sin näring må följa lag och ordning, näringen med Borgerskapet fördelas i sina wißa Sorter och Societeter, at hwar och en sina tillslagna wahrur och der af flytande handel af en och annan obehindrat må idka, bruka, förbättra

708

och Excolera, samt nyttige och nödige Manufacturer måge uti staden blifwa inplantade och försatte, at god ordning och Politie må blifwa uppehållen och wed macht, och der några oordningar genom hwarjehanda tillfälle inritas kunna, de der löpa och sträfwa emot Lag, Ordinantien, samt goda seder, tucht och ärbarhet, de då sådant tidigt förekomma, och råda böter uppå, at de biuda och förordna om stadsens byggningar, bryggjare och slachtarehus, broar, bommar, gator, gränder, hamnar och annat slikt som staden och des

709

och des inbyggjare anrörer. Sedan at de skipa lag och rätt uti staden, warandes der öfwer bekymbrade at twistige saker anten i wänlighet bijläggias måge eller ock igenom laga domb, utan lång tids förhållning skilljas och föres til ända.

Till det Femte. Stadsskrifwarens embete skall wara at hålla en richtig och klar

Stads tänke-book eller Protocoll, noterat med dagar och tider, hwar utinnan alla klagomåhl, stämmningar, enskyllningar, bewijs, genswar, wittnens förhör och andra rättegångs Acta, samt sielfwa domarne, deras ex-

710

secution eller waad der emot, och hwad mera efter lagen och sedwanan i rättegångar plägar och måste förelöpa, hwad heller det mundt- eller skrifteligen skier, noga och flitigt uptecknas skole. Sedan at jämwäl der uti inskrifwes alt annat, som bör after lagen skie och stadfästas på Rådstugun, som är med huus- och gårdakiöp. laga pantsättning och annat slikt, och en sådan book särdeles hwart åhr förfärdiga.

Till det Siätte. Ciämnererne skola wara två till tahlet, och i Rådstugun hafwa et särdeles rum, som kallaß

711

kallas kämnerstugun; deras embete skall wara at uptaga alla ringa och små saker och twister till förhör, och dem anten i wänlighet bilägga, eller der de klara nog äro då döma der uti efter lagen och laga stadgar. Och aldenstund detta är stadßens underrätt, upfunnen at lisa samtl. Rådet i de ärender som icke äro af deste större wiktigheter, och utan något synnerligit beswär kunna slitas; Ty skall sålunda med dem blifwa hållit, att Ciämnerererne åt minsta 3 dagar i weckan ifrån 8 och till 11 för middagen

712

komma tillstädes, och skall Wårdskrifwaren hålla Protocollet af alt det som där förelöper, icke mindre richtigt, än Stadskrifwaren på Rådstugun, och göra der årligen beskied före; Så skola ock allenast deße ärender der uptagas, om någon blifwa trätande om gäld och annat slikt, och anten sielfwa godwilligt söka Kiämnerstugun eller förwijsas dijt af Rådet at anamma rätt; sedan at de hafwa upseende med alt det som brytas emot Rådets förordning och stadgar, stämmandes den bråtzlige till rätta, och efter utletad sanning och ordningens rätta

713

gens rätta förstånd döma der uti. Händer sig ock at någon icke låter sig med deras dom åtnöija, då må han i den sak som högre är än till 50 Drs wärde wädia ifrån dem ^{och}/ under samtl. Rådet med 6 mark. Så ofta ock några saker förekomma, som bör bötas före, så skola de sådane sakörer utskräfja.

Till det Siunde, så skola ock två Borgare kenhas till Stadßens byggemästare, goda och beskiedlige män, och de sig på byggningar förstå; deras embete skall wara at hafwa inseende med alla stadßens huus som äro Rådstugun

714

kiällare, bodar, gatur och gränder, bomar, hamnar, broar och mera, at alt detta hållas wid macht och i fullo byggning; Så skola de ock fliteligen tillse at hwar och en i staden, som tomt allaredo äger eller här efter tilldelt warder, bygger warken mer eller mindre, längre in eller ut på gatun än han hafwer rätt till, rättandes sig efter den planta och afstick som der utöfwer fattat är. Hwarföre skola de icke allenast sielfwa dageligen hafwa acht der uppå utan särdeles fyra resor om åhret, som är om Walborgmäða, Johannis, Michaelis, och Nyåret, jämte wid

jämte wid vår Fougde, en Borgmästare och två af Rådet, bese alla stadßens hus och bygningar ehwad namn de hafwa, så wäl som i synnerhet broar, bommar, hamnar, gatur och gränder och förteckna deras fel och brister: Är det så at staden behöfwer huus och bygningar, eller något det som tillförende byggt är skall blifwa förbättrat, då skola de sådant inför Ståthållaren och samtl. Borgmästarne och Rådet gifwa tilkiänna, och efter den förordning som då göres, alt ställas af Byggmästaren i wärket; Och skola de fördenskull hafwa en

716

Byggnings skrifware, som med flijt antecknar alt det som bygges och påkostas, och wara förtänt att göra der årligen räkenskap före. Finnas ock någon i staden at byggia utur ordningen, då skola de tillhålla den at nederrifwa hwad sålunda bygt är, och af nyo byggia efter ordningen. Så skola ock bem^{te} byggmästare gifwa acht uppå at gatorne blifwa steenlagde, renhållna, så ock hamnarna altid hållas wid sin diuphet, och der någon beslås, anten at föra någon orimlighet, jord, dyngia eller annan slikt på bron och gatorne, eller hamnarne

717

hamnarne och dem der med upfyller, då skola Byggmästaren icke allenast tillhålla sådant at ränsa gaturne, och föra sådant af vägen, utan ock angifwa dem på Kämnerstugun, hwarest de första gången skola böta två Dr til tweskiffes, Oß och Staden, och sedan hwar gång the återkomma, dubbelt mera.

Till thet Ottonde; Uti Stadßens Embetes wahl, så ock uti alla andra Stadßens wiktiga och åliggande ärenden, som anten regementet eller rättegångarne anröra, skall vår Stadthållare eller Fougde, som lag

718

förmå, när wara, och på våre wägnar Præsidera. Hwarföre skola Borgmästare och Råd i tid dem der om kundgiöra, at de der öfwer ock tillstädes wara kunna; Dock hwar Vår Ståthållare och Fougde af andra ärenden behindrade intet kunna dem bewijsta, då ligge ej fördenskull Stadßens gangn och rätt nedre, utan Borgmästare och Råd fara der med fort, icke mindre än vår Ståthållare och Fougde tilstädes wore; Giörandes likwäl Vår Ståthållare och Fougde besked och underrättelse hwad i deras frånwaru förluppit hafwer; Så skola ock Borgmästare

719

Borgmästare och Råd i hwarje wecka komma åt minsta två gånger tillsammans at öfwerwäga Stadßens wälfärd, och till dem lagwadde och Appellerade eller eljest ankomne twister och ärender rättmäteligen afhiälpa.

Till det Nijonde. Så ofta något till betänkiande framsättes i Rådstugun, och saken nogsamt är öfwerwägen, eller ock uti rättegångarne när klagan, genswar, bewijs och wittnen äro nogsamt afhörda, så skall Borgmästaren som ordet hafwer fordra af dem andra i rådet uti vår Ståthållares eller Fougdes

720

närwaru och åhöran, hwars och ens maning och röst, låtandes dem igenom skrifwaren upteckna, och sedan på lychtone säija sin egen mening. Hwar de icke

kunna sin emellan förenas efter en och annan dags uppskof då stånde den meningen som vår Ståthållare eller Fougde med bästa skähl bifalla.

Till det Tijonde. Staden skall ock hafwa sine Swänner som uträtta Borgmästare och Rådßens bud, twå, tre eller flera eftersom tarfwen och tiden det fordrar.

Till det Elloffte. På det Järsla Stad desto förre

721

desto förre må Populeras, och de inwånare ju mer och mer tillwäxa och sig förkofra, så unne och efterlåte Wij allom hwilka sig der nederättia och buhrskap winna wele, Sex åhr ifrån denne dags Dato at skola blifwa qwitte och frije för lilla Tullen, bakungnspenningar och accijsen af alt öhl och brännewin, som uti staden och innom des Jurisdiction brygges och brännes, jämwäl ock hwad der sammastädes slachtas, sammaledes ock för båtsmanshållning och den wanlige städernes Contribution, samt andra ordinarie Borgerlige beswär och utlagor, dock skall

722

denna tullfrihet icke annorledes wara till at förstå, än at staden den emellan de marknader som i staden hållas, skall hafwa till at åtniuta, men emedan marknaden påstår, skall tull erläggas af alt det till torgs och sahlu föres.

Till det Tollffte, hafwa Wij ock tagit uti nådige åtankar och betänkiande at förse b^{te} vår Stad Järsla med de inkomster, hwarigenom stadßens Embeter kunna aflönas, des byggningar och börder til stadßens nytta, heder och förkofring inrättas och uppehållas, och andra nödiga stadsens tarfwor stoppas med; Och fördenskuil nödigt be-

723

nödigt befunnit uti deße våre Privilegier klarligen beskrifwa och här införa låta, de wißa inkomster som staden årligen skall hafwa at upbära, eftersom Wij af Kongl. gunst och nåde Priviligere, unna och efterlåta Järsla stad 1) en tridiedel af accijsen som der i staden faller sedan frihets åren äro lupne till ända, nembl. af alt som slachtas både till husbehof som elljest af Kiöttmånglare försäljes, sedan af alt det som till krögerijen så wäl som husbehof brygges innom stadzens Jurisdiction och sist af bakungs penningarne och bakarnes wekupenningar. 2) Unne och bestå

724

Wij staden at uprätta sin egen wåg, der såßom all koppar och järn, smör, talg, tiära, beck, humble, med mera sådane warur och gods som till staden anlända skall wägas och wågepenningar afläggas. 3) Efterlåte Wij dem bro-, hamn- och bompenningar af det gods, farkoster och båtar som dijt anlända, efter det mått och sätt, som bem^{te} Wåge-, bro-, hamn- och bompenningar uti andre våre upstäder anammas. 4) Gifwe Wij ock Järsla stad tillstånd at uprätta och hafwa en stadskiällare, hwarest och icke annorstädes i staden allehanda slags främmande drycker skola och måge

725

och måge säljas och uttappas. 5) Wij efterlåta ock staden hwar tijonde penning af alt det arf som utur staden skall erfwas, så at hwar någon utan stads boendes den något arf anten i löst eller fast i staden kunde tilfalla, och han der icke sielf will bo, han skall både af löst och fast som förb^t är, gifwa staden hwar tijonde penning, och stånde all fast ägendom dem till lösen efter mätesmanna ordom som uti staden äro

boendes; dock Priviligerade personer deras frihet och rätt här wid icke i någon måtto förtagen.

Till det trettonde. Och på det des

726

inwånande borgerskap med så mycken mer sin styrkio och nytto må kunna tillwärka och bearbeta det järn af den orten falla kan, unna och efterlåte Wij til staden den strömmen där ligger alt ifrån Gislehammar in till staden, der Borgerskapet må upsättia och inrätta både hambrar och masungnar: dock med deße förord, at ingen må tillåtas någon hammar eller masungn at bruka i samma ström, med mindre han ock såsom Bergsman tillika håller sin anpart uti grufworne och bergsbruken.

Till det Fiortonde. På det ock våre trogne undersåtare som till Järle flytta wela

727

ta wele måge hafwa till sin nödtorft något utrymme och muhlebeet; wela Wij af gunst och nåde hafwa Priviligerat till staden deße efterskrefne tre byar nembl. Järle, Yxe och Bondebyn med alla der till lydande lägenheter och Pertinentier som nu der till ligga, och under Oß och Kronan behållne äro, hwilke till stadßens och des borgerskaps almäna gangn och bästa måge nyttjade och brukade warda, der emot skola Borgmästare och Råd wara förtänkte efter fyra åhrs frihet uti Wår och Cronones Räknekammar årligen för des utlagor Tu Hundrade Sextijo Dr S^{mt} at inlefwerera.

728

Till det Femtonde. Wij efterlåte ock Borgerskapet i denna stad Järle att skola hafwa macht och tilstånd lika som andra köpstädesmän och borgare uti våre Land- och Bergsstäder at drifwa handel och wandel uppå andra våre Landt- och Siöstäder, så wida det emot en och annan stads Privilegier icke löper, samt Kiöphandels Ordinantien, och flere i detta fallet utgångne stadgar och ordningar, eller de här efter göras och fattas kunna, oförbrukte.

Till det Sextonde. Wij wela stadgat och förordnat hafwa, at våre undersåtar i Järle Stad skole uti hwarje wecka hålla hos sig

729

hos sig en Torg-dag, då Landtmannen sin afwel och warur må till torgs och sahlu föra, och åter af Borgerskapet sig tilhandla hwad han tarfwar och behöfwer; Och skall ingen annan Stadsborgare tilstådjes samma deras torgedagar till besökja mera än Örebro och Arboga boerne allena, sin In Specie på denna Bergslags handel Priviligerade äro; men deße allenast på Torgedagarne, och stå des emellan ingen Upstads man fritt och lofgifwit der at handla och borgerlig näring sökia.

Till det Siuttonde. Wij hafwa ock nå-

730

digast undt staden och des inbyggjare at wara frij för omläggning, gästningar och almäna skiutsfärder, så till lands- som siöwägen; dock med den beskied at efter lag tillsätties Gästgifware, wißa Tafwerner och Formän, hwilka skola wara förplichtade at hysa och herbergera de wägfärande, förskaffa dem mat och öhl samt skiutshästar,

wagnar och båtar och all annan nödig fordonskap för penningar och skählig betalning; eftersom Wij ock wela wara betänkte, bemälte gästgifware och formän, när de af Magistraten så många som fyllest giör och tarfwen fordrar, tillsatte äro

731

tillsatte äro, med särdeles Priviligerier förse, denna näring för sig allena och utan andras intrång at åtniuta.

Till det Adertonde. Aldenstund ock ofta plägar skie at många sättia sig under i städerna och göra deras Borgare-Eed, bruka handel och wandel mädan friheten påstår, men när den är förbij och ute, draga der ifrån på andra orter; derföre skall hwar och en förr än han till borgerskap låtes och antagen warder, göra tilbörliq försäkring at han sedan friheten är luppen till ända, ändå 6 åhr sitter qwar förrän han sin Borgare-Eed upsäger.

732

Till det Nittonde. Wij wele ock här med hafwa förbudit och afskaffat, hwad som Järsla stads tillwäxt, flor och upkomst hindra och hämma kan, enkannerligen wela Wij här med hafwa förbudit alt landskiöp som å landet föröfwas, wid straff öfwer den som der med beträdder warder, som lag och laga stadgar förmå; Jämwäl ock här med förordnat hafwa, at alla gångande embetsmän å landet skola sig i staden nidsättja och borgare blifwa. Befinnas någon här emot at göra och bryta den skall Staden mächtig wara med wår Ståthållares eller befallningsmans tillhiälp

733

tillhiälp at låta fängßa, och hwad då för arbete hos honom finnes, såßom förbrutit Confiscera, och ändå låta efter den ordning och Embets-skrå, som wij med forderligaste wele utgå och Publicera låta böra och plichta.

Till det Tiugonde. Såßom Lagen förmäler at ingen må flera ämbeten uppehålla och idka än enehanda giärning, och giärningsman ingen köpslagan bruka, så wela Wij här med strängeligen hafwa befallt Borgmästare ocg Råd i Järsla Stad at hafwa der ett flitigt inseende uti at ingen Embetsman brukar någon köpsla-

734

gan, ej eller köpman något embete utan hwar låter sig med en näring åtnöija och drifwa den med så mycken större flijt och alfwar, på det borgerskapet så mycket mer må förmeras, icke falla uti hwars annars näring utan den för hwar andra Oturberat och obehindradt bruka.

Till det Tiugu Första. Enkannerligen Wela Wij budit och befallat hafwa at näringarna icke allehanda af enom drifwas, utan hwarjom och enom som till stads kommer och burskap will winna, tilordnas eller sjelfwer utwäljer igenom hwad sort och handel eller giärning han will sig

735

will sig bärgning söka. Och såßom bryggerij och bakerij är ibland de förnämste näringsmedel i städerna; Altså är wår wilja och befallning det Borgmästare och Råd låta sin åhåga och skyldighet wara, wißa Bryggiare- och Slachtarehus uprätta låta, anten med stadsens omkostnad eller förmå andra, som wilja, råd och förmögenhet hafwa, der till; hwarest Wij wele at alt öhl och swagöhl så till husbehof som kögerijen skall bryggias, och alt hus- och kiätelbryggerij, samt slachtning, såßom

en ärlig borgare näring till meen och hinderlig afskaffas och förbiudes,

736

och at Borgmästare och Råd fördenskull wißa bryggare, slachtare samt bakare tillsättia och förordne, som staden med sina nödtorffter i öhl, bröd och kiött kunna försörja.

Till det Tiugu Andra. Ingen bofast borgare skall insättias för någon gäld skull, så länge han förmå betala. Såsom skall ej eller någon borgare föras i vårt hächte för någon mißgärning skull utan det är Crimen Cäsæ Majestatis; blifwer eljest någon med mißgärning beslagen, han må sättjas uti stadßens hächte.

Till det 23

737

Till det Tiugu Tridie, wela Wij ock med deße Wåra Privilegier taga och anamma förbem^{te} Järsla Stadz inbyggjare med hustru och barn rörligit och orörligit innom stads och utan uti Wår Kongl. hängn, fred och förswar för all öfwerwåld och orätt till lag och rätta. Och detta till Wår vidare Ratification wid våra angående myndige åhr och Kongl. regering. Att Wij föreskrefne Privilegier således belefwat och Wåre undersåtar i Järsla gunsteligen gifwit hafwe, Wela ock dem der wid hålla och handhaf-

738

wa: Ty hafwe Wij till yttermera wißo dette med vårt Secret och våre samt Sweriges rikets Respectivè förmyndares och Regerings underskrift bekräftat. Datum Stockholm d. 29 Octobr. 1642.

LS

P: Bra-
he, gref-
we till
Wisings-
borg
S. R. Drottz

G: Horn
uti R. Mar-
skens
stelle

C: Fleming
uti
R. Am-
miralitetens
stelle

A: Oxen-
stierna
S. R. Cantzler

Gabriel Oxen-
stierna
Fijherre till
Mörbij och
Lindholmen
S. R. Skattm.

/ Samuel Anderson

Källa: Uppsala universitet, Universitetsbiblioteket Carolina Rediviva; Palmskiöldska samlingen, Topographica, vol. 34: Västmanland; signum 288, s 699-738: 1642-10-29, Järsla stads privilegier.

Transkribering: Leif G:son Nygård.

Ort och datum: Örebro 2021-01-03

Allom them som Närwarandes mitt öpna breff kan henda att förekomma, få see eller höra läsas,

kungiör Jagh Zacharias Anderßon, Häradzhöfdinge Dom i waro hafwande, nu dette sinn Uthj Noreskoga bergzlagh, Uppå den Edle och Welborne Herres, Her Hendrich Wreedz, till Tawastehuus och Wreedhoff; Vice Præsidentz Uthj den Kunglige Hofrätt i Stockholm, wegna, att åhr efter Gudz bördh M.DC.XL.III. Den 5 Augusti, Tå Jagh laga tingh hölt medh allmogen aff be^{te} Noreskoga, Uthj Nore Sochnestufua, å rättan tingzstadh, Närwarandes Berghmesteren Welachtadh Steen Anderßonn, BefallningzMannen Wt: Nils Månßonn medh eftterskrefuen Häradz Nempdh; Kom för sittande Rätten, Erligh och förståndigh man Hendrich Sarfueßonn Ållerman för Hammarsmederne Uthj omliggandhe Hammarsmedior och medh skälige och trowerdige kiöpebreff, bewiste deet han laghligen kiöpt hafuer, Anders Pedherßons gårdh På Järlehijttan, Utaff welachtadh Andreß Dreß, Arendator öfuer Nore och Lindes Bergzlagh etc, hwilken gårdh be^{te} Andres Dreß hafwer kiöpt aff be^{te} Anders Pedherßonn, medh sådana Conditioner att sednare ålldrige Män skole der hafwa Sina wåningar i sin lifstijdh, men eftter deres dödh skole be^{te} tu byggen komma Under be^{te} boogårdh igen, såsom kiöpebrefuet dett wijdare Uthwijsar och förmåler; På hwilka Conditioner Hendrich Sarfueßonn hafwer sammer gårdh kiöpt aff mehr och welbe^{te} Andres Dreß, för kopparmijndt itt hundrade ottetijå daler, hwilke Penningar, han bekienner sigh till fullo Nöio och fullkomligh betalningh Upburitt och bekommit hafua, den senaste Penningh medh den första, att der Uppå inthz rester eller står tillbaka, afhender föredenskull be^{te} gårdh, medh alla deß tillijdande legenheeter, bådhe i Wåto och torro, Närby och fierran, huus och Jordh, hytto och hyttoström, inthz Undantagandes, aff alt thz aff åller och Urminne dertill Lijdt och legat hafuer eller her eftter Upspöries och medh lagen tillwinnas kan, ifrån Sigh och sina arfuingar, och tillegner Henrich Sarfueßonn, Hans hustru, barn och efterkommande arfuingar, till Ewerderligh Egendom, att Nyttia och bruka, styra och rådha, fiska och föra, alldeles eftter hans, barns och efterkommande arfuingars egen willie, tijkio och behagh, oklandrat och oqwaldh; Och alldenstundh medh dette kiöp laghligen procederatt åhr, gårdhen Laghbuden och laghstånden alldeles som Sweriges Lagh om Jordekiöp fömå; Dy Dömde Jagh medh Nempden thette kiöp stadigt och fast, förbiudanes her Uppå ytermehra tala och klandra, widh hwars och eens tre mark, för Häradzhöfdinge Dombroth. Eftterskrefne beskedelige danemen såto i Nempden och äre her fasta wittne till att. Godskalk i Linnesbij, Jöns Engelbertßon

på Elfhyttan, Swen i Blixbotorp, Bencht Olofßon på Grijkesåsn, Tideman på Kåfalztorp, Oloff Månßon på Wijker, Ifuar på Nyhyttan, Erich Gudskalkßonn på Kåfalla, Anders Larßson på Blixbohl, Lars Oloffzßon i Fingerboda, Lars Benctzßon på Waslann och Israel i Bondebyen. Till ytermehra wißo och wijdare stadfestellse, henger iagh mitt Signete her nedan Under iempte Häradz Insegell. [Actum Loco et tempore ut Supra].

Zacharias Andersson

7.

1643 5/8

[Baksida]

*Fast breff på Anders Perßons hemman
på Jerlhijdtan bekommit 1643*

Källa: Landsarkivet i Karlstad (Värmlandsarkiv); Värmlandsarkivs pergamentsamlingar 1383-1839; Handlingar från Hammarby-Yxe bruk, F 1 e: 71: 1643 5/8. Fastebrev på Anders Perssons hemman på Järlehyttan. [Arkivförteckningens ämnesrubrik: Fastebrev på gård vid Järlehyttan, Nora sn, för Hendrich Sarvesson Ållerman.].

Transkribering: Leif G:son Nygård.

Ort och datum: Örebro 2020-12-21.

Allom them som Närwarandes mitt öpna breff kan henda att förekomma, få see eller höra läsas, kungiör jagh

Zacharias Anderßonn, Häradzhöfdinge Dom i waro hafwande, nu dette sinn Uthj Noreskoga opå den Edle och Welborne Her Her Carl Wredh, till Wredulff och Tafwastehuus, Bijsittare Uthj Kunglige Hofrätt i Stockholm, wegna, att åhr eftt[er] Gudz bördh M.DC.XL.IV. den 20 Junij Tå iagh laga tingh hölt medh allmogen aff be^{te} Noreskoga, Uthj Nore Sochnestufua å rättan tingzstadh, Närwarandes den Edle och Wälborne Herr Her Carl Bondhe till Boorsiö och Esplundha och Sweriges Rijkes Rådth etc. Itm Welborne Her Christiern Bondhe till Jerstadh etc sampt och Berghmeßter Wt: Steen Anderßonn, och Befallningzmannen Wt: Nils Månßonn medh eftterskrefne Rådthmen. Kom för Rättenn förståndigh Petter Cupp och medh skäligitt kiöpebreff Upwiste, Dett han laghligen kiöptt hafuer tre fempte deelar eller tre hyttedeelar Uthj Nedersta Järle Hammarsmedia, Nempligen, aff Erich i Westertorp och Kiula Sochn, Jöns Erichzßon på Ringzhyttan och Enkan hustru Karin i Yxe, huar deres deel för ottefijre daler kopparmijndt, och itt tröiekläde, löper tu hundra fyrtije daler, hwilka Penningar och kläde, der bekomma sigh till fullo Nöio och fullkomeligh betalningh Upburitt och bekommit hafua, den senaste medh den första, aff henda fördenskull be^{te} tre sijsterdeelar alle femptedeelar i be^{te} hammar, medh grundh, dam och ..dijkie och anth der tilhörer, ifrån Sigh och sine arfwingar, och tillegne Petter Cupp, Han barn och afwingar till Ewärderligh Egendom, att Nyttia och bruka, styra och rådha, alldeles efter Hans, barns och efterkommande arfwingars egen willia och behagh oklandhe och oqualde; ähre och be^{te} Sijstern eller femtedeelar, laghbudne och laghståndne, alldeles som Swäriges lagh om Jordekiöp förmå, Dy dömde iagh medh Nempden thetta kiöp stadigt och fast, förbiudandes her Uppå eftermehra tala och klandra widh hwars och een tre mark, för Häradzhöfdinge dombråth. Eftterskrefne beskeedelige danemän såto i Nempden och äre her fasta wittne till: Swän Anderßonn på Blijxbotorp, Jöns Engelbertßon på Elfhyttan, Timan Månßon på Kåfalztorp, Bencht Olofzßon på Grijkesåsn, Ifuar Jönßonn på Nyhyttan, Göran Larßon på Timanshyttan, Anders Larßon på Blixbohl, Erich Gudskalkzßonn på Kåfalla, Israel i Bondebyen, Lars Olofzßonn i Fingerboda, Johan Torbiörßonn på Tiemanshyttan och Lars Benchtzßon på Waslan. Till ytter mehra wißo och wijdare bekreftelse, henger Jagh mitt Signete her neder Under iempte Häradz Insegell. Actum loco et tempore ut Supra.

Zacharias Andersson

[Baksida]

*Petter Cupps Faste
breff på 3 Systerdeelar
uthj dhen nedersta härden
i Jerle Smeddia*

Källa: Landsarkivet i Karlstad (Värmlandsarkiv); Värmlandsarkivs pergamentsamlingar 1383-1839; Handlingar från Hammarby-Yxe bruk, F 1 e: 72: 1644 20/6. Fastebrev på del i nedersta häraden i Järle hammarsmedja, Nora sn, för Petter Cupp. 1 sigill.

Transkribering: Leif G:son Nygård.

Ort och datum: Örebro 2020-12-21.

Donation för Anders Dreß på några Hemman under Bergzfrälse.

Wij Christina etc Giöre witterligit, att såsom Wij medh serdeles nådigt behagh, märke och förspörrier huruledes Wår Undersåthe och Arendator öfwer Nore och Lindes Bergslager, ährligh och förståndigh Anders Dreß, hafwer icke allenast en ännu och långligh Tjdh låtit sigh bruuka wedh dhet honom anförtrorde Arrende Eerligen och wähl uthan och medh införchrifwandes aff åthskillige uthländsche nyttige Ämbetzmän af många slags Manufacturer, gör Oß och Chronan en godh tjänst, tillbiuder sigh och än ytterligare för sigh och sine Effterkommande, att alt framgent blifwa bestående Uthi all Underdånigh Trooheet och Devotion emoth Oß och Sweriges Chrona: Altså hafwer Wij i nådigt betrachtande af Alt sådant, och till att tre Wår gunstige benägenheet emoth honom Anders Dreß, welat å hans Underdånige anökiande, Unna, Skänkia och gifwa, som Wij här medh och i detta Wårt opne breefz krafft, Unne, Skiänke och gifwa honom Dreß, Hans Hustru och Arfwinger, Effterskrefne Hans egne Skattehemman och Hambrar, belägne i Nora Bergzlagh, Nembl: 3 Hemman widh Giärlehyttan, Halfftannat Hemman widh Bondebyen, Ett Hemman widh Skinehyttan, Ett Halfft Hemman widh Fougdehyttan; Item Uthi Lindes bergzlagh, Halfftannat Hemman widh Wåge. Noch Hammarby Hammar i Nora, En Hammar, Wedhwåge Hammar, Uthi Linde och en Hammar Lustholm be^{dt} uthi Fellingzbro Sochn. Bem^{te} Hemman och Hamrar, medh alle där till lydande ägor och lägenheeter i Huus, Jordh, Hytte, Skogh och Skiuhl samt alle andre Pertinentier och tillhörigheeter, att niutha, bruka och behålla Under Ewärderligh Bergzfrälßes frijheet wilkor, rättigheet och Conditioner och som andre sine Bergzfrälses Hemman niutha och Posidera. Förbiude fördenskull här medh alle som Oß medh hörsamheet och Lydno förplichtade ähre och för Wår skull wele och skola giöra och låtha, att tillfoga mehrbem^{te} Anders Dreß, Hans Hustro eller Arfwingar här emoth hinder, mehn eller förfångh i någon måtta, nu eller framdehles. Till yttermehra wißo etc.

Källa: Riksarkivet, Riksregistraturet. B 269 (1650, okt-dec), s. 453v-454f; Stockholm 19 november: Donation för Anders Dreß på några hemman under bergsfrälse.

Transription: Leif G:son Nygård.

Ort och datum: Örebro 2020-12-26.

**Stoormectigste Drottningh
Allersnådigste Frun.**

Eders Kongl Maj:^{tt} hafwer oß i BergzCollegio förmedelst Kongl. fullmacht och Instruction Allernådigst uppå lagt och befallet att befrämja och befordra E:^s Kongl. Maj:^{ttz} och Rijksens Bergwerk i gemen, men besynnerligen dhe Personer som med flijt och Alfwar sökia bergwerkens tillväxt och förlåfningh; Och gör sikh Moriterade att åthniuta E:^s Kongl. Maj:^{ttz} Gunst och befordran! Och effter såsom Brefwijsaren E:^s Kongl. Maj:^{tt} trogne Undersåthare och Arendator öfwer Nohra och Lindes Bergslager Anders Dreß, hafwer icke allenast uti samfäkte 24 åhrs tijdh sitt Arende troligen och wähl förestått, och wid samma lägenheet myckin Ammunition af allahanda Sorter till Eders Kongl. Maj:^{tz} och Cronones Staat åhrligen tillwärvat, det E:^s Kongl. Maj:^{ttz} Cammar Collegio nogsampt witterligit är, uthan och så jembwell med egen bekostat inbracht och förskref^t åthskillige främmande och Uthlendkse Embetzmän, Maaßmästare, Hammarsmeder, Stöpare och Kohlare, hooß hwilka han sedan hafwa låtit lära och Underwijsa Svenska barn och drängiar deras Konst och Handgreep, att Man här effter intet behöfwer lijte i denne måttan till dee fremmeande, och således förklarat sikh med sine effterkommande att lef:^a och döo under Rijkzens och E:^s Kongl. Maj:^{ttz} Devotion, med annat mehra nyttigt som han till E:^s Kongl. Maj:^{ttz} och Cronans Intradiers för Ökenda Utj Jern tillwerkninghen giordt och præsterat haf^r, för Obligerades sikh ännu wijdare deht samma willia giöra,

giöra, och således sina bruuk drifwa och fortställa att E:^s K. Maj:^{ttz} och Cronan een god inkomst deraf spörja skall, och elliest winlägger sikh giöra BergzCollegio begäran Nöije med fleere Embetzmäns införskrifwande och Svenska drängiars lärande, såsom för detta skedt är, och framdeles Pröfwat i Rijket wara Nyttige och nödige; Altså är Wij utj betrachtande af alt detta såsom och för hanß flijtige anhållande beweeakta och förorsakade hanß Pehrßohn och Underdånige begiäran Eders Kongl. Maj:^{tt} Underdånigt Rekommendera och Intercedera att E:^s Kongl. Maj:^{tt} Allernådigst tåktes honom med här hooß fogade sine Egne Skattehemman och tre stycken Hambrar utj Nohra och Linde belägne, under bärgzfrälßes Wilkor och frijheter för sikh ooch sine effterkommande /:att niuta och behålla:/ Willfara och benåda, såsom Wij befinna denne hanß begiäran Skiäligh och androm opræjudicerlig, så förmoda Wij på det Underdånigste å hanß Wägnar här öfwer Eders Kongl. Maj:^{ttz} Nådige och behaglige förklaringh, förblifwandes altijdh Wij och plichtige äre emedan Wij lefwa.

Eders Kongl. Maj:^{ttz}

Underdånigste hörsamma Tienare

Carl Bonde. Johan Berendes
Lorentz Creutz Christer Bonde

Datum Stockholm
d. 12 Nowemb 1650

Källa: Landsarkivet i Karlstad (Värmlandsarkiv), Hammarby-Yxe bruk -1889, Dossierer; F 1:4 (1632-1758); 1650-11-12, N:o 5. Drottning Kristinas frihetsbrev för Anders Dress* inkl. sal. Anders och Petter Dress hammarskatteräkningar och förklaring till Bergskollegiums dito hammarskatt, https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/A0074883_00035#?c=&m=&s=&cv=34&xywh=279%2C-1362%2C7227%2C4586

Avskrift: Leif G:son Nygård.

Ort och datum: Örebro 2020-12-27.

**/ Titeln på själva brevet är felskrivet. Det ska istället vara det angivna, vilket framgår av föregående dokument i källserien: "Vid: Copia af hennes Maj:ttz Drottning Christina Frijheetzbref 650".*

[Framsida]

Fordom Arrendatoren Andris Dreß Donation under Bergsfrälse frijheet Nembl:

Nora Sochn

Sal: Andris Dreß possiderat.	{	Gerlehyttan - Hemman 3 Bondehyttan - Hemman 1½ Skymhyttan - Hemman 1 Fougdehyttan - Hemman ½ Hammarby el:r Fougdehyttan 1	}	6 M ^t
---------------------------------	---	---	---	------------------

Lindesbärg Sochn

Sahl: Petter Dreß possiderat.	{	Wedewågh - Hemman 1½ - Hammar ----- 1	}	1½ mt
----------------------------------	---	--	---	-------

Räntan

Silfwermyntt

Löper på 1 Mantal

---	5 Schr lb...	Stångiern, Hammarskatten - 40:---	
9 Lißlb á ¤ -----	---	67½ Llb ... Oßmunsjern Drengjern ----- 16:28:---	
			56:28:-

Gärden

2⅔ Stig -----	---	20 Stigar kohl - á 1 d. -----	20:---
---------------	-----	-------------------------------	--------

Åhrlige Hiellpen

2 Laß -----	---	15 Laß ... Mallm - á 4 öre -----	1:28:---
10 Dken -----		75 Åhrl... Dagzwerke - á 6 öre -----	14: 2:---
6 Sth ^r -----		45 Åhrl... Schiutz forder - á 12 öre --	16:28:---
			32:26:---

1 Långstock	}	{	Deße 4 pertzeller på ett hemman reknadt, ähre Bergzmennerne befrijade före, effter Drottning Christina Bref.
½ Sågestock			
2 lb (skålpund) Näfuer			
3 ¤ (mark) Bast			

Summa 109:22:---

Aff ofwanschrefne Räntta

kommer på Sahl: Andris Dreß andeel

- 3 Schpp lb --- Hammarskatt á 24:---

Ränttan af 6 Hemman ----- 54:24.

2, 79:24:-

På Sahl. Petter Dreß Erfuingars deel

- 2 Schpp lb Hammarskatt - 16:---

Ränttan af - 1½ Hemman ---- 13:30

2, 29:30:-

109:22:---

¼ Parten til Cronan betalt, Löper sigh aff
deßa 109 lb 16 dal^r åhrligen --- 27:10:12.
På Sal. Andris Dreß Donation - 19:30:-
Sal: Petter Dreß deel och
samma Donⁿ ----- 7:15:22
2:27:13:12.

[Baksida]

*Documenter om Hammarskattz Clarerande
quittensier så och förklaring till Kong:e Bergz-
Collegij: om bemelt: Hammarskatt*

~~Sal. Aders Dress~~
~~Donation under Bergz~~
~~frelße~~

Källa: Landsarkivet i Karlstad (Värmlandsarkiv), Hammarby-Yxe bruk -1889, Dossierer; F 1:4 (1632-1758); 1650-11-12, N:o 5. Drottning Kristinas frihetsbrev för Anders Dress* inkl. sal. Anders och Petter Dress hammarskatteräkningar och förklaring till Bergskollegiums dito hammarskatt, https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/A0074883_00035#?c=&m=&s=&cv=34&xywh=279%2C-1362%2C7227%2C4586

Avskrift: Leif G:son Nygård.

Ort och datum: Örebro 2020-12-27.

*/ Titeln på själva brevet är felskrivet. Det ska istället vara det angivna, vilket framgår av föregående dokument i källserien: "Vid: Copia af hennes Maj:tz Drottning Christina Frijheetzbref 650".

Jagh Johan Wattrang till Blatßberga, Häradzhöfdinge uthj Uplandh, sampt noora och Lindhes bärgzlagh, bekiänner her medh och witterligitt giör, att åhr efter Christi födellße M:DC:LX dhen 12 Octobris, då iagh rätt Lagha Tingh höllt medh allmogen af Noora Skougha, Närwarandes Cronones befa^{l:n} Ehrachtadt och wällbetrodde Arfweedh Bengtßon, sampt eftterskrefne bergz Nembdh! Samma dagh kom för migh och sittande rätten beskiedeligh danneman Johan Erßon, och bewijste medh richtigdt kiöpebref sampt Nämbdens witnesbördh sigh hafwa kiöpt, af Mester Hindrick Sarffweßon ett Torp eller Jordh liggiandes på Jerlehytte ägor wedh Långfors Ström, Sträkiandes /sigh/ ifrån Strömen till wintervägen Neder till Pehr fiskiares hage, för hwilkett torp eller Jordh Hindrik Sarfweßon uthi be^{te} sitt kiöpebref af dhen 11 junij innewarande åhr, bekiännte sigh til fullo Nöije betalt wara Femb Hundradhe Tiugo och Femb Dal^r Km^t så att der på Inthett Resterar! Hwarför han afhänder dett samma ifrån sigh, sin hustru barn och eftterkommande Erfwingar och det tillägende Johan Erßon, hans hustru barn och Eftterkommande Erfwingar, att Nyttia bruka och behålla för ett fult laga fångh och werderligh oklandratt egendomb, begiärandes ödhmiukeligh /att/ retten honom måtte her å fast och lysning gifwas. Så Emädan medh ofwanbe^{te} Jordekiöp är laghligen Procederat laghbuditt och laghståndett, och ingen fans här emoth hafwa någott att tahla; Dy dömbde Jagh medh Nämbdhn detta samma Stadigdt och fast att Stånda och alldrigh åthergånga; dreste sigh för den skulldh ingen här å att tahla medh synd 3 mark för Häradzhöfdinge dombroth. Såthe och deße godhe män i Nembden, och alle witne åth att detta är å tinge laghliga giordt. Nembl: Domaren Heedin på Timanshytta, Erik Gothskallkßon på Kåfalla, Anders Larßon i Blixbohl, Nils Perß i Skofttorp, Ißraell i Bondebyen, Hans Jönßpå ellfhyttan, Lars Bengdtß på Waßlandh, Lars i Håmanstorp, Johan Hanßon i Sundh. Till yttermehra ... [sista meningen dold och oläslig].

*Köpebref å ett torp eller jord, liggande på
Jerlehytte ägor vid Långfors ström*

1660 12/10

A. N:o 17.

Källa: Landsarkivet i Karlstad (Värmlandsarkiv); Värmlandsarkivs pergamentsamlingar 1383-1839; Handlingar från Hammarby-Yxe bruk, F 1 e: 81: 1660 12/10. Fastebrev på torp eller jord under Järlehyttan (vid Långfors ström), Nora sn, för danneman Johan Ersson. 2 sigillata.

Transkribering: Leif G:son Nygård.

Ort och datum: Örebro 2020-12-22.

1664 20/6

För allom them som detta ypna Breff händer förekomma Be-kienner här medh Kongl. Maj:^{ttz} till Swärgie, Tro tiänare och Häradhzhöffdinge öfwer några Härader i Uplandh sampt Noora, Linde, Grythytte och Liusnars bergzlager. Jagh Johan Wattrang till Blaßberga, och i krafft aff detta witterligitt giör, att åhren eftter vår frälßares Christj bördh Ettusend Sex Hundrade och på dedh Sextionde Fierde den 20 dagh uthj Maj Månadt, då iagh rätt Laga Tingh hölt medh allmogen och menige Man aff Noora Skouga berghslagh å rättean Tinghstadh, Närwarandes Cronones befa^{ln} Edle- Achtadt och Wellbe^{de} Arfwedh Bengtßon, sampt eftterskrefne beskedelige godhe Män i Nämnden. S: D: kom för migh och sittande rätten Monsieur Anders Dreß och Uppå Handelsmannens i Stockholm Ehrebohren och Wellachtadt Hindrich Anderßon Ståckenströmz wägnar begiärade fast och lysningh uppå Giärle Hammar, hwillken han medh lagha kiöp och öpno brefwe bewiste sin Patron fullkommeligen kiöpt haffwa, Såßom först, att Swen Månßon i Arboga En Heel Härdh, medh damm, rum och ställe, kohlhuuß, Jernbodh, wågh wichter, smeestugor, sampt all behörigh redskap för Ettusendh Femb Hundrade Siuttio Dal:^r Enkelt kopparmynt. Aff Petter Cup En Halff Härdh, medh kohlhuußrum – och ställe, Sampt en bälgh, medh hammar, blåßhiul, och all behörigh redskap aff hwadh namn den helst wara kan för Sex Hundrade Dal:^r kopparmynt och Tygh till en klädningh aff polemitt, till ähreskänk åth Hans Hustru. Aff Lars Nillßon En Åttonde dels Härdh medh deß redskap och tillbehör för Kopp:^{mtt} Ett hundrade Dal:^r och till förähringh Twå och En Halff aln frijß. Aff Gabriell Nilßon i Yxe En Åttonde dels Härdh med deß redhskap och tillbehör för Etthundrade Tiugu Fem Dal:^r Kopp:^{mtt} till föähringh Siu el:^r frijß och Åtta al^r wallmar. Item Tio Skieppundh Tackiern på Gabriells egen omkåstandt under hammaren Uthslå. Än aff Nilß Nillßon, Anders Nillßon, och Elisabeth Nilsdotter, En Fierdedels Härdh, Nembl: Aff Nils En Åttonde part, Aff Anders Hans Husturs del En Sextonde part, och aff Elisabth En Sextonde deel, och dhem derföhre gaf wart En Fuierte part i Diupdals Härdh Pro Quota Att Possidera; För byggningz bekostadt giordh wedh giärle dhem betahlt Contant Åttatijo Fyra Dal:^r Km:^{tt} och till förähringh gifwit dem samptligen En tunna Norsk Sill Twå tunnor Strömmingh, Fyra al:^r frijß och En RD:^r hwilka penga Summor och förähringar de biekänna sigh till fullo Nöijo bekommit haffwa den sidsta pengh medh dhen första, aldeles som deras kiöpebreff De Datis d. 16 Julij, 24 Augustj, d. 28 Xbris 1661, d. 25 Februarij 1662 och d. 16 Janurij 1663, uthryckeligen förmähla. Affhända fördenskuldh Swen Månßon, Petter Cup, Lars Nillßon, Gabriell Nillßon, Nils Nilßon, Anders Nilßon och Elisabeth Nilsdotter, deras och deras Arfwingars så föddes som oföddes delar och Prætantioner i ofwanbe^{te} Hammar, medh tillhörige Redskap,

innandöme, Huuß och lägenheeter, som förbe^t ähr, dem tillägnandes Seig^r
Hindrich Anderßon, Hans K: Hustru och eftterkommande Arfwingar, barn eftter
barn, till en wällfången och oklandrat egendom att Nyttia bruka och behålla
oqwaldt nu och i framtijhden, Så alldenstundh medh detta Hammarkiöp ähr å
Tinge lagligen Procederat Lagbudith och lagståndith, som Ex Protocollo klarligen ähr
att see, Dy dömbdhe iagh medh nembdhen dedh samma för stadigt och fast att
stånda och aldrigh /olaghligen/ återgånga. Driste sigh fördenskuldh ingen här å
att tahla medh sine 3 mark för Häradzhöfdinge dombroth. Deße ährlige gode Män
såtho i Nämbdhenne, och ähr åth detta fasta. Nembl: domaren Anders Erßon på
Blixbohlet, Ißraell Pehrßon i Bondebyen, Nils Pehrßon i Skofftorp, Oloff
Gottskalkßon på G[*ierlehy*]ttan, Hans Jönßon i Elffhyttan, Måns Erßon i Julsiö,
Anders Bengtßon på Nyhyttan, Timans Tohreßon på Waßlandh, Lars Erßon i
Härmanntorp, Johan Hanßon i Sundh, Pehr Erßon på Kåfalla. Till yttermehra ...
[skymd text] högre förwaringh låther iagh witterligen hängia mit Signete här
nedhan föhre, Jemte Häradz wanlige Insegle. Som skiedde Anno Die ex loco ut
Superius.

Johan Wattrang

[Baksida]

*Hindrick Anderßons
fastebreff på Een
Heel HammarSmeddia
i Jerle.*

Källa: Landsarkivet i Karlstad (Värmlandsarkiv); Värmlandsarkivs pergamentsamlingar 1383-1839; Handlingar från Hammarby-Yxe bruk, F 1 e: 86: 1664 20/6. Fastebrev på Järle hammar, Nora sn, för handelsmannen i Stockholm Hindrich Andersson, Stockenström

Transkribering: Leif G:son Nygård.

Ort och datum: Örebro 2020-12-22.

Witterligit ware här medh allom dem som dätta mitt öpna Breef händer förekomma, Det Ährom eftter vår frällsares Jesu Christi Nåderijke födelze, på det man skref 1671 dn 9de dagen i Martij Månadt, då Kongl. Maj^{ts} till Sverige Troo Tienare och Häradzhöfdinge Uthi Uplandh, sampt sampt Nohra, Lindes, Grythyttans, och Liusnärs Bergzlager, Jagh Johan Watrang till Glassberga etc, Rätt Laga WintterTingh hölt medh Tingzlaget och menege Allmogen aff Lindes bergslagh, å Rättan Tingstadh, uthi Lindes Bergzlagz Sochnestugu, Närwarandes Cronones Befallningzman Wellb^{de} Johan Frumerie, med detta Bergzlagz sittande Nämnd; Widh samma Tidh, kom för migh och sittande Rätten, Handelsmannen i Stockholm, Signieur Hans Preus, opwijsandes Ett, af fordom Rådmannen i Stockholm, Sahl. hoos Gudh Hindrich Anderßon Ståckenström, sigh gifne köpebreef, Daterat i Stockholm d. 30 Decemb: A^o 1668, Tydeligen innehållandes, hurusåsom ermeldte Stockenström, af berådde mode, medh sin kiäre Hustrus Ja och Samptyckie, hafwer honom sin Cousin, såldt sin Hammarsmidia, Järle benembd i Nohra Sochn belegen, frij och färdigh med all deß tillbehör, som honom tillkommer, och under bem^{te} Hammar dependerar, tillika med twenne halfwa hemman uthj Yxe by och Lindes Sochn belegne, medh alle des tillhörige Lägenheeter i Hus, Jordh, Skough, Mark, i Wåts och Torro, Närby och fierran, som dertill af Ållder legat hafwer, eller här eftter med Lagh tillwinnas kan, Jämpte alla de Invenarij Pertzelar, som widh bem^{te} hemman finnes af hwadh Nambn det wara må, som honom tillhörigt ähr för Tijo Tusende Dahl. Enkelt Koppar Mijnt, såsom sielfwa köpebrefwet, alt dätta i bookstafwen bredare uthwisar. Ähn præsenterade bem^{te} Sr Preus för Tingzrätten Ett annat troowärdigt köpebreef, sigh gifwit af LändzGewaldiern Manhaftigh Niels Bengtzon, gifwet i Yxe den 27 Januarij Anno 1669 af Inneholld han Niels Bengtzson bekienner sigh sålt till Sr Preus den prætion, han sigh af Mester Christian Semskmakare tilhandlat. Och han Mest^r Christian på een dehl af Peder Nielsons i Yxe, Egendom Lagligen bekommit för Tu Hundrade Trettijofemb Dahler Kopparmyndt, som samma köpeskrift tudeligen Inneholler; Nembl. Een Ängzteegh i Stoorra Engen, och all Fall benemd Koijefallet. Sammaledes frambtedde ofwannämnde Sr Preus Ett troowärdigt, och af gode Män såsom wittne underskrefne köpebreef, sigh gifwit af Peder Nilßon i Yxe af den 28 Januarij 1669. hwar uthj han Peder Nilßon bekiänner sigh med sin K. Hustrus gode minne och weetskap, till köp Uplåtit Sr Preus den Skough och Mark som på Hans Hemmans andehl belöper, uthj den twistige skougen emillan Yxe by och Norra Klyßna i Edfwalla Sochn, som effter Kongl. Maj^{ts} Alernådigste domb, Yxe by tillwunnen ähr. Och den samma Skough och Mark, medh den prætion han der uthi hafwa kan, alldeles Skattfrij, emot, först den omkåstnat, han Per Nilßon, war

skyldigh att betahla Sahl. Ståckenström, för anwände Expenser på Rättegångzprocessen öfwer sammae skough, dem Sr Preus för honom betahla skall, Såsom och att Hans Preus inlöst hafwer af bem^{te} Stockenström een Pär Nielßons Obligation på 141 Dahl^r 12½ öre KoppM^t jembwähl och honom Per Nielßon gifwit i reede Penningar 120 Dahler KoppM^t huilket alt, medh dedh Sr Preus honom godhwilligen lofwat hafwer, uthj bem^{te} deras sin emillan gjorde kiöpeskrifft, finnes klarligen utfört. Ähn bewiste Lars Hanßons i Yxe gifne kiöpeskrifft af d. 4 Augustj A^o 1668 gifwen på hans anpart i den skougen som ligger Sunnan om nya vägen, för 87 Dahl. 16 öre KoppM^t. Item Olof Erichzons skrifft på hans andehl i den skougen som ligger Sunnan nya vägen för 60 Dal^r KoppM^t och något timberhygge, och så af åhr 1668 d. 19 September. Sidst tedde och bem^{te} Preus fram Een troowärdig och af gode män såsom wittne, underskrefne kiöpeskrifft af Åhe 1669 den 11 Martij der Uthi Anders Bengtzons Sohner i Yxe, Bengt och Anders Andersssöner, tillstå sigh af beråde mode och frijwilleligen hafwa såldt till offanbem^{te} Sr Hans Preus, den Skough och Mark, som på deras hemmans andehl uthj den twistige skougen emillan Yxe by och Norra Klyßna i Erfwalla Sochn, effter Kongl. Maj^{ts} Allernådigste domb Yxe by tillwunnen ähr, medh all den prætion, dhe der utj hafwa kunna, alldeles skattfrij för 700 Dahler KoppM^t af hwilke mehrbem^{te} Preus 400 Dahl^r Kopparmynt betahla skulle till Hindrich Anderßon för använd omkåstnat på Rättegångzprocessen öfwer samma skough, der andra 300 Dahl. till dem silefwa. Emmedan nu offⁿbem^{te} Persohner betienner och tillstå sigh för förberörde Jordh, Hemman, Skough, Smidia och der till lägenheeter, fullkommeligen wara betahla, och mehra. Och offⁿbem^{te} Preus samma sitt medh dem gjorde kiöp och handell, här för Rätten Laghfahret hafwer, som sees och bewijses kan af dätta bergzlagz dombok, begiärandes der å HäradzConfirmation och Fastebreef; Altderföre öfwer gaf iagh medh Häradznämbd i krafft af Sweriges Lagh och 1 Cap. Jord. B.L.L. dätta deras gjorde kiöp, Lagligen att stånda, och icke olagligen återgånga. Och att Handellsmannen i Stockholm Sr Hans Preus samma Egendom /må/ niuta för sigh och sina oqwalld; Hus och Jordh, Skoug och mark, Ängh och Åker eller der till medh Lagh här effterwinnas kan, nu och i tillkommande tijder. Driste sigh fördenskull ingen här å göra något olaga Inspråk, wider sine 3 mark för mitt och Häradz Dombrått. Eftterskrifne Ährlige och boofaste Män, såto medh migh i dätta sin i Rätten, och ähr å trij faste, Såsom: Dommaren Ander Pederßon i Waßlehyttan, Hans Person på Garphyttan, Erich Anderßon i Kåhrberg, Johan Olofson i Rijstan, Hans Nilson på Guldsmidzhyttan, Markus Didrichßon på Ramshyttan, Lars Bengtzon i Stackeröö, Anders Anderßon i Hammaren, Bengt Jonßon i Nybärke, Bengt Hijdenßon i Friggesboda, Niels Olofßon i Munkhyttan och Welam Johanßon i Ramshyttan. Till des mera wißo låter iagh hängia mitt här Under jempte Häradz wahnlike Signete, som alt dätta

skiedde Åhr och dagh som föreskrifwit ståår.

[Baksida]

*Faste breff på 2/2 Hemman i Yxe
och Een Heel Hammar wid Jerle
aff Hindrich Anderson köpte.
Item Fasta Uppå den köpte Twiste-
skoug aff Yxe grannane*

1671 9/3 N:o 31.

Källa: Landsarkivet i Karlstad (Värmlandsarkiv); Värmlandsarkivs pergamentsamlingar 1383-1839; Handlingar från Hammarby-Yxe bruk, F 1 e: 87: 1671 9/3. Fastebrev på Järle hammar, Nora sn, för handelsmannen i Stockholm Hans Preuss.

Transkribering: Leif G:son Nygård.

Ort och datum: Örebro 2020-12-24.

Witterligit ware allom detta ypna breff händer förekomma, see, eller höra läsas, dedh åhrom effter wår frelsares CHRISTI nådherijke födhelse då man skreff MDCLXXIX, den 20de dagh uthi Februarij månadh, och Konghel Majj^{tz} till Sverige. Troo-tienare och Häradzhöffdinge i Upland, sampt NORA- och LINDE-Berghzlager i Wäßmanneland, Jagh Johan Watrang till Glaasbergha, Rätt lagha wintertingh hölt medh Allmoghen och Tingslaget aff Nora Skogha Berghslagh i Nora Sochnestughu deß wahnlighe Tingstadh, medherwarande Cronones Befallningsman Wälbe^{dd} Carl Gilliußon Tolet, medh detta Berghslaghs Eedhswurne Män sittande i Nembden! Widh samma tidh delade annat som der då ransakades och affdömbdes, Lät Rådhamnen i Stockholm och HammarPatronen här i Berghslaghen Ähr- Achtadh och Wälförståndigh Hanß Preus insinuera i Rätten ett trowärdigt och aff godhe herrar och Män såsom wittnen underskriffwet kiöpebreff daterat Stockholm den 7 Octob. 1676, innehållande dedh Ädle och Wälb^{ne} Fru Elisabeth Anrep till Oppebergh och Waßlanneholm, der medh tillstår och bekiänner dedh hon på sine K. barns wägnar, och deras respective förmijndares gottfinnande haffwer försåldt, som hon oss i krafft deraff försellier till Rådman i Stockholm Ährbar – Achtadt Hans Preus sin K. Barns frelsehammar som hon i arende här till hafft Järle be^d belägen i Nora-Berghslagh sochn, medh deß dam, Rum och ställe, iämppte Smedie Stugur och Kåhlhuus, sampt alt annat der till leghat haffwer, eller här effter tillwinnes kan, aff huadh hälst wara kan, intet undantaghandeß, och dedh alt för Femb tusende daler kopp^{mt}. Och såsom henne be^{te} 5000 d^o kopp den första penningh medh den sidsta fullkomblighen ähro betahlte, huarföre affhender hon sigh, sine barn och Arffwingar så födde som ofödde mehrbe^{te} hammar medh alle deß adpentinientier, som der till liggia, den och den tillägnandes Wälbem^{te} Herr Preus, hans K. Hustro, Barn och Arffwingar att nyttia, bruka och behålla för sin och deras wälfågne egendomb oqwald nu och i tillkommande tidher; Tillåtandes derhoos honom Hans Preus widh första lagha tingh medh upbudhe aff berörde egendomb att forhfahra och der effter i lagha tidh widh anfordran sökia deröff Tingsrättens Confirmation och Fasta! Så alldenstund Mehrbe^{te} Herr Rådman Preus sedhermehra sitt öff^{tz}berörde hammar giorde kiöp här å Tinget ifrån den 15 Februarij 1677 laghfahret hadhe, och till Dato igen medh någhot lagha klander der uthinnan inkommet, som bewisligit finnes aff detta Bergslaghz dombbrott, begierandes altdarföre der uppå domb och TingsSkiötninghs breff, dy öffwergaff iagh detta hans anhållande uthi Nembdens godhe betänkiande och swar häruthinnan, Huilke haffwandes i friskt minne så här medh wara passerat som förberördt ähr. Alt fördenskull och i krafft aff Sweriges beskreffnes Landzlagh och Jordeb. 1 Cap. dömbde iagh medh detta Bergslaghs

Nämnd mehrbe^{te} Hammarkiöp laghligen att stånda och icke olaghl. att återgånga. Förbiudandes här medh att giöra här å någhot olagha insprååk widhe 3 mark Smt mit och Häradh Dombrått som lagh förmåhr. Effterskreffne Ährlight och boofaste berghsmän såto medh migh i detta sinn i Rätten warandes åth tij leggho fasta, Nembl. Hans Jönßon på Elffhyttan, Oluff Gottskalkßon på Gl.hyttan, Pehr Erichßon på Kåfallet, Erich Hanßon på Gl.hyttan, Johan Hanß i Sund, Frans Torbiörßon i Råskogh, Erich Hemmingßon på Waßlandh, Abraham Hinderßon i Skiärmarbodha, Pehr Oluffßon i Öskiewijk, Lars Hanßon på Grichsåhsarna och Nils Israelßon i Bondebijn! Deß till högre wißo och starkare förmaningh låter iagh hengia mitt adelighe Signete här nedhanföre iämpte det[ta *Berghs*] laghs wanlighe insegle, so[skymd text, min anm.] detta skedde Åhr, dagh och stadh föreskreffer.

1679 Febr. 20

[Baksidan]

*FasteBreff uppå Löflingenn
Hammar Jerle.*

N:o 32

Källa: Landsarkivet i Karlstad (Värmlandsarkiv); Värmlandsarkivs pergamentsamlingar 1383-1839; Handlingar från Hammarby-Yxe bruk, F 1 e: 88: 1679 20/2. Fastebrev på Järle hammar, Nora sn, för rådmannen i Stockholm och hammarpatronen i Bergslagen Hans Preuss. 2 sigillata.

Transkribering: Leif G:son Nygård.

Ort och datum: Örebro 2020-12-25.

(1)

1736 27/4 N:o 3. ~~27~~

**Byggmästare och
mjölnare Contract vid Jerle.**

På efter följande Conditioner hafa undertecknade med hwarandra
ingått och slutit Contract, Neml:n

N:o 1.

1:mo/ Upp låter Jag, Carl Arendt Jerlström till Eric Nyberg Jerle Tull Miölqwarn,
bestående af två par stenar, at nästkommande Michaelij /: will Gud :/ få
tillträda och där uppå alla kommande Mälde och Spanmåhl mala,
hwarföre han i Arende mig skall betala och i Qwarnen lefwerera Träton
Tunnor ren, af god och qwarntåreråg rågat måhl, och det på
3:ne terminer, börandes han första terminen som blif:er nästkommande
Nyåhr 1737 lefwerera Fyra Tunnor, Andra terminen till påföljande
Pingest Fyra Tunnor, och sista Terminen till Michaelij tid samma åhr
Femb Tunnor, som blifwer tillsammans förenämde Trätton Tunnor.

Bet. Cr. Sigt. afg. med Åtta öre
Silfrnd. wid Lindes Härads Ting
d. 25 Maji 1736. / Jonas Hagelberg.

2:do/ Skall han bestå och betala hela qwarnskatten till Kongl. Maj:tt och Cronan
tillika med några andra Onera och Cronoutskylder Qwarnen härrörande skulle
komma at påläggas, hwilket alt iag dock för honom ärlägger, men i räkning
honom sedan påförer, och han mig ersätter och betalar.

3:o/ Qwarnen med alla des tillhörigheter, då han den anträder, skall honom tillsynt
och till Inv-

(2)

Inventerad blifa, hwar efter honom åligger hafwa att noga inseende, at eij något
förkomma eller af wanskiötzel och owulighet fördärfas och skiämmas, utan alt i
godt skick och stånd wid macht hålla, samt i tid bota, laga och förbättra,
börandes han i widrig händelse, all derigenom tagen skada mig ersättia och
tillfullo nöja betala.

4:o/ Skulle någon storbyggnad i Qwarnen /är/fordras, Så skall han i slik händelse
den sielf förfärdiga och insättia, hwaremot iag honom betalar hwad skiäligt kan
pröfwas wara förtiänt: men alla små byggnade af hwad namn de wara må
jämte nödig smöria som till Qwarnen behöfas, kommer han utom någon
wedergiäldning, allena at bestå och wid macht hålla.

5:o/ För utan hwad här ofan före omrört är, skall och bör han, utan betalning wid
makt hålla och förfärdiga uti Hammarsmedian all den Små byggnad, som derest
kan betarfas, och smederna sielfa eij böra består och fullgiöra, samt des utan
emot skiälig och billig betalning bygga, insättia och förfärdiga all Storbyggnad,
då behöfas, med hwad mera som till Hammarens och Brukets drift,
Conservation och nytta lända kan, och alt i tid tillkiänna gifa, laga och förbättra,
kommandes han elljest

(3)

elliest at ersättia all den skada som igenom des wårdslöshet tillskyndande och försummelse tagas kan.

- 6:o/ Och som /till/ de i föregående Punct omrörde Småbyggnader i smedian dem han äger hålla, förutan annat, äfen Kihlwärke ärfordras; Så har han lof och tillstånd sådant på Bruksskougén utom hägnaderna att hugga, det han i tid med mina Qreatur hemförskaffar, så ställandes och lagandes at han tårr och förswarlig upphuggen kihl i beredskap alltid hafer, och ej den då upptälger wid det tillfället han kan behöfas, och smidning derigenom komma på hans answar, jämte hindrets och skadans fulla ersättiande.
- 7:o/ På Hammardammen och des kistor med hammar och Qwarnrännan skall han noga inseende hafa, särdeles då wattufloden äro, och på alt giörligit sätt söka at förekomma den skada som igenom wattnets skiärande eliest skie kunde, och om något wore at förut reparera, sådant då hoos mig påminna och tillkiänna gifa, så kiärt honom är skadans betalande at undwika.
- 8:o/ Skall han ej Sielf, minder tillåta andra, bära någon bar eld i Qwarnen, utan den

(4)

fram för alt noga, wäl och granneligen wakta, och derest han el:r des folk antingen Sielfwa el:r Qwarnfolket der med beträdes, skall han för utan skadans ersättiande om någon skie skule, den Gud dock nådeligen afwända, utan inwändning el:r förebärande af någon ursäkt, wore förfallen till En Tunna rågs afgift, som till de Nödträngde och Brukets fattige straxt skall utdelas, börandes han des utan hafa att noga inseende och wakande öga i Hammarsmedia särdeles Sön- och Hälgedagars nätter då smidningen är upphörd, at elden är wäll utsläckt, så at derigenom ej någon skada må förorsakas, hwarföre han och i sitt förwahr skall de Smedian tillhöriga wattusprutår hafa, och dem städze till hands och wid macht hålla.

- 9:o/ All den Säd som iag till eget behof kan låta mahla, skall han ej taga någon Tull utaf, utan så laga, at den blifer wäl och förswarligen malen, och riktigt och orubbad till wikten till bakas lefererad, i anor händelse, bör han mig bristen betala; Samma förmohn skola mina wid bruket boende Smeder och dagzwärksfolk wid deras sädesmalande, äfen hafa att åtniuta.

(5)

- 10/ Om brist på waten någon gång blifa skule så at hammaren och Qwarnen i mangel af tillräckligit waten, ej tillika gå kunna, skall då Qwarnen aldeles wara tillsluten, och han ej understå sig något det ringaste mala, utan mitt särdeles lof och illstånd, till des åter wattnet tillräckligit blifer.
- 11/ När iag låter hugga och hemföra några trän till storbyggnad, skall då han emot betalning wara förplichtad, fara till skoug, sådane trän at utsyna, och

behjelpelig dem at fälla, barka och hugga, samt hielpa hemföra, så tillseendes at goda, mogna och fullkomliga trän utsökas och fällas, och iag således ej behöfer göra någon fåfäng omkostnad, hwilket i sådan händelse på deß answar komer.

- 12/ Det till Qwarnen anländande Mälderfolk, bör han med all tro och willig höflighet bemöta och till handa gå, wäl och redeligen deras Säd mala, och sig så skicka, at de ej på något sätt må hafa at klaga.
- 13/ Detta Contract tager sin begynnelse nästkommande Michalelij Expirerar samma til 1737, så framt wij skule willja det i medlertid prolongera.

(6)

- 14/ Alla deßa förskrefne Puncter, försäkrar och utlofar iag Erik Nyberg ej allenast till alla delar at fullgöra och efterlefa, utan och min Patron och husbonde med all lydna, tro och flitighet tillhandagå, samt i möjligaste måtto, på alt sätt söka des gangn och nytta, så at iag mitt Embete inför Gud och hwar ärlig menniskia förswara kan; Men derset iag i någon måtto emot detta Contract bryter, och ej fullgör hwad där utinnan förmält är, och iag nu förbundit mig till, skall min Patron äga macht och tillstånd, at mig då straxt Qwarnen afhända, den iag då förlustig blif, samt af min befinteliga Egendom, så långt den förstår, sig betalt göra för alt hwad iag honom kan skyldig blifa, och den skada han igenom mitt wällande lida kunnat, fullleligen honom ersättia.

Och at nu som förbemält är, wara emellan oß slutit, faststält och afhandlat, äro till Säkerhet 2:ne lika lydande Exemplar här af upprättade, och att hwardera till oß tagne, samt med wåre namns underskrift, i nedan skrefne wittnens närwaru, bekräftade och stadsfästade. Yxe Gård d:st 27 April 1736.

Carl Arendt Jerlström
Erich Nyberg

(7)

Såsom wittnen underskrefe
Sim Bergh Anders (bomärke, R) Nilsson
i Järle.

Detta Contract blifwer till alla delar ännu på att åhr protongerat, dock med En Tunna rågh afslag på sista Terminen af Arrendets erläggande hwilket och Mölnaren Nyberg för detta åhr äfen till godo niutit. Yxe Gård d. 30 Sept. 1737.

Carl Arendt Jerlström
Erich Nyberg

Såsom witne
And: Bergstedt
Hans (bomärke, H) Hane

Ännu förlänges detta Contract på 1 åhr på ofwanskrefne hwilkor, warandes honom ännu till öferflöd den förmåhn förund, uthan för tillk:de åhr som är prolongerad under Arrende, niuter Tull af Smederna och Bruksfolket, för den Säd de kunna mahla.

Yxe gård d. 17 Decembris 1738.

Carl Arendt Jerlström

Eric Nyberg

Till wittne

Hans (bomärke, H) Hane

Lars (bomärke, X) Lönbohm

i Östanbergshyttan

(8)

På samma sätt föregående sidsta prolingation inneholler, har iag för åhr 1739 och 1740 låtit belöpa, ehuruwål Arrendet för detta senare åhret ännu ej är fullgiordt, utan till Datum der uppå Restar 6 öre T:n, hwilka han dock lofwar riktigt ärlägga antingen med Säd eller låta innan nästk:de Juhl alder sidst, och som han nu intygar tillika med bruksfolket, at qwarnen i brist af watn mycket i åhr, skolat stå; Så efttergifes honom ändeligen af detta åhrs Arrende Twå T:r, men för tilk:de åhr 1741 bör han på de Terminer som detta Contract dicterar med Tolf T:r i Arrende ärläggia. Yxe Gård d. 5 Octobr. 1740.

Carl Arendt Jerlström

Erich Nyberg

Såßom witne här till

And: Bergstedt

Hans (bomärke, HH) Hane

Anm. av undertecknad: På s. 9 är infogat några uträkningar; kvitton som inte direkt har samband med ovanstående kontrakt.

Källa: *Värmlandsarkiv, Hammarby-Yxe bruk -1889, Dossierer; F 1:11, 1736-1861; Kontrakt m m: 1736-40, Kontrakt mellan brukspatron Carl Arendt Jerlström och byggmästaren & mjölnaren Erik Nyberg om Järle tullmjölkvarn.*

https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/A0074890_00011#?c=&m=&s=&cv=10&xywh=1384%2C-83%2C4325%2C2754

Avskrift: Leif G:son Nygård.

Ort och datum: Örebro 2020-05-19.

(1)

**Utdrag af Protocollet, Hållit wid Laga Winter Tinget med
Nora Bergslag, i Nora Stad, den 20 Martii 1760.**

S: D: Blef följande skrift till Härads Rätten ingifwit: Åhr 1757 the 22 October, blef, i biträde af Nämndemännen Olof Eriksson wid Fogdhyttan och Anders Olofsson uti Pershyttan besigtning hållen uppå then upbygde Gärlebroen. Närwarande å ena /sidan, Bruks Patron Ädle och Högadlad/ Herr Carl Heijke och the öfrige Broo Interessenterne, samt å then andra Bruks Inspectoren Herr Eric Almgren, som sig byggnaden åtagit, emot en wiß betingad Summa.

Landtfasterna å båda sidor fants man wara fullkomligen murade af skuten sten, samt nu pelare af samma slags sten mitt uti Elfwen uppdragen, jemwål Jerle Bruks Dam i thenne Brobyggnad intagen och sammanbunden; warandes thet södra Landfästet upbygdt i Elfwen 20½, samt thet Norra 11¼ aln, och bestod öfwer byggnaden emellan

(2)

bägge theße fästen af 35¾ Alnar, hwarför utan Herr Inspectoren har ifrån sidstnämnde Norra Landfäste wid Östra sidan åt Wägen låtit bygga en arm om 11¼ aln, som Conserwerar wäggkanten från stalp. Sielfwa Brotaket fants wara bygdt på thet sättet, at sedan thet blifwit uplagdt af stadigt wärke, har man förwaradt thet samma med näfwer och ther uppå lagdt Plankor, som sluta af sidorna af Broen, samt ther ofwanpå en fullkomlig stensättning, som just nu under besigtningen blef färdig. Och som Herr Inspectoren Almgren låtit giöra thetta senare arbete, äfwen som then förra beskrefne armen upför wäggen utom accord, och utan särskilt betalning; Så förklarade wäl samtel. Deltagarna sitt Nöje öfwer sielfwa brobyggnaden, men tyckte likwål Sexmannen Anders

(3)

Larßon i Pershyttan och the öfrige Bergsmännen som uti Broen participera, att någon byggnad af wärke borde göras öfwer then sten, som blifwit framförd och lagd i botten af Elfwen under wattnfallet, wid Slußen, på thet thenna grund ej må komma at skadas wid tillstötande wattufloder, så fallet öfwer Slussen blifwer nog starkt. Wid thenna påminnelse yttrade sig Herr Inspectoren Almgren, at så /stor/ sten blifwit lagd ned uti grunden under Wattufallet, att then icke synes kunna skiära samma grund, hwarföre han ock åtog sig att swara för all then skada, som wattufallet till nästkommande Sommar, emot förmodan,

skulle komma at giöra; Hwadan Broo Interessenterne förklarade sig wilja hafwa anstånd, med thenna öfwerbyggnad

(4)

till Sommaren tå the komma at efterse, huruwida then må wara nödig, och i fall samma byggnad tå eller (senare) förbättra skulle anställas, skola i en slik händelse, samt. Deltagarne uti Broen, efter nu träffad öfwerenskommelse, framföra thet thertill ärforderliga werke, och bestå kostnaden efter hemmantalet, med sedan nu sådan byggnad blifwit giord, kommer Herr Bruks Patron Heijke efter begifwande, at framgent hålla then samma wid magt, utan at the öfrige Bro-Interessenterne taga del therutinnan.

Sidst blef så beslutit, at Herr Bruks Patronen med thet gamla wärket, som warit i Broen, betäcker then nys skiedde stensättningen till theß then kommer till then stadga, at resande kunna kiöra

(5)

på then samma, tå Herr Bruks Patronen får låta bortföra och för kostnaden, som till betäckningen göras, behålla alt thet wärke, som warit uti gamla Broen.

Således wara besigtigat och öfwerenskommit, betygar ut supra. P: Mozelius med sielfwa originalet enlig och lika lydande betyga Johan Christian Mosberg, Pet. Lindstedt, /som/ på begiäran intecknades. Åhr och dag, som föreskrifwit står.

På Härads Rättens wägnar.

Carl Ture Möller

Källa: *Värmlandsarkiv, Hammarby-Yxe Bruk -1889, Dossierer, F 1:26 (1711-1806); Bro- och dammbyggnad vid Jerle: 1760 20/3, Häradssyn och besiktning av ny brobyggnad vid Järle.*
https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/A0074905_00055#?c=&m=&s=&cv=54&xywh=-160%2C-22%2C4285%2C2728

Avskrift: Leif G:son Nygård.

Ort & datum: Örebro 2020-05-22.

**Kongl Maj:ts och Rikets Bergs Collegii Utslag, angående
ett Jern Manufactur werks anläggande vid Jerle Bruk i
Örebro län, Nora Sochn och Bergslag beläget; Gifwit
Stockholm d. 27 Maji 1800.**

Sedan hos Kongl. Collegium Capitainen wälborne Christian Heijkenskjöld uti en den 10 Nov. 1796 ingifwen skrift anhållit, at uti Jerle Åen å egna egor få inrätta ett Jern Manufactur werk på kohltilgång från deß uti Ervalla Sochn egande Hults hemman Ett mantal Säterier samt Ett halft mantal skatte af samma namn och Bergmestaren i Orten Ädel samt Bergs- och lagfarne Sam. Troilius uppå Kongl. Collegii förordnande den 10 October 1797 och den 9 Januar. 1798 besigtigat och uppskattat skogen samt å stället hållit behörig undersökning til utrönande

huruwida Sökanden, utan andra förfördelande wara försedd med nödige erforderligheter och Capitainen der wid förklarat sin tanke wara, at såsom Egare af både Jerle och Hagby Stångjerns Bruk i anseende till deras om hwar annan blandade koltegter, dem för alltid sammanlägga, och at af deßas gemensamma smide afflytta någon wiß del, samt i det stället utwidga det wid Hagby redan warande Plåtsmide och äfwen på Hults hemmans nya kohltilgång, anlägga ett Manufactur werk å egna egor; Så har sedan Bergmästarens undersöknings Protocoll och betänkande inkommit, i anseende til de under fördragningen af detta mål upkomne betänkligheter så wäl wid de förenämnde bägge Brukens sammanläggande, som wid den

begärte ändring uti Hagby Bruks Smide och Inrättningar, då det ej ännu är fridt från Holländska köpmännens Inteckning, Capitainen Heijkensköld, uti en til Kongl. Collegium den 20 Maji 1799 ingifwen skrift förklarat sig för det närwarande blott wilja sträcka sin ansökning derhän: **Att** emot det han från Jerle bruk til annan ort afflyttar 300 skeppund af det derwarande Stångjerns smidet jemte en hård, honom måtte tillåtas wid Jerle Bruksdam, såsom af undersökningsmännen tjentligare ansedd än det först upgifne Ringholmsfallet på Hults Säteriers ägor, få inrätta ett Manufactur werk till 600 skeppunds förädling af eget eller köpejern, uti Knipp, Band och Bultjern samt spik och

allehanda swartsmide jemte något stål, hwartil såsom kolfång skulle tjena så wäl förenämnde Hults hemmans uppskattade koltilgång, som det besparde kolfånget

för 100 Sktt:d af det stångjerns smide, som från Jerle skulle bortflyttas; men kolfånet för de öfrige från Jerle til bortflyttning ämnade 200 skeppund Stångjerns Smide, har han förbehållit, måtte blifwa odisponerat, såsom en tilgång för framdeles wid Jerle, med wederbörligt tilstånd skerade Inrättningar.

Utaf undersökningen har Kongl. Collegium funnit att de såsom nytt kolfång uppgifne Hults hemmans skogar äro belägna i Ervalla Sochn utom Bergslag, samt at sedan däraf til hustarf, gårdfång och gändsle blifwit afsatt nödigt utrymme

328

är den öfrige skogmarken ansedd att med bestånd i längden kunna tåla en årlig kolning af 117 storstigar.

I anseende til deße skogar har Bruks Patronen wälborne Jac. Niclas Tersmeden wid början af undersökningen gjort hemställan, huruwida icke de samma förut woro Hagby Bruk underlagde; eller om icke i annat fall Wedevågs Manufactur werk skulle äga rättighet til kohlen från nämnde skogar, äfwen som ägaren af Wedevåg, Bruks Partron wälborne Lars Gust. Hallencreutz gjort förbehåll om kohlfång för Wedevåg ifrån Hults skogarne, i händelse han skulle med handlingarna kunna styrka, at Wedevåg förr haft rättighet til kohlhandel derifrån.

Beträffande åter byggnads

platsen, så finnes af undersökningen, att det af Capitainen först uppgifne Ringholms fallet å Hults ägor wara utom Bergslag beläget; men att förrättningsmännen funnit samma fall ej kunna til byggnadsplats för Manufacturverket begagnas, utan at genom uppdämning dels förorsaka bakwatten för Jerle Hammaren wissa årstider, dels skada de nära belägna så wäl Capitainens egne, som andras odlade ägor, hwarföre såsom byggnadsställe blifwit föreslagit den plats wid Jerle Bruks, blott några famnar innom Nora Rågång samt wid paß 500 famnar ifrån det först ingifne stället, belägne store och i fullgodt stånd warande Smedjedam, där Sågen nu står, hwaraf tilräckeligt driftwatten och utrymme för werkstäderna skall finnas: Och har

329

äfwen Capitaine Heijkenskjöld, för de af Syningemännen uppgifne swårigheter med Ringholms fallets begagnande, förklarat sig nögd, at Manufacturverket å det föreslagne stället wid Jerle Bruksdam upföra.

Emot sistnämnde ställes begagnande til byggnadsplats för det tiltänkte Manufacturverket hafwa inga Protester blifwit anförde; utan hafwa blott Anders Nilsson och Eric Andersson i Jerle By förbehållit, at Jerle Damen ej måtte til skada för deras ofwan belägne ägor, på minsta sätt blifwa förhögd, eller wattnet, i sitt

lopp mera hädanefter än hitintils hindradt, icke eller Jerle Bys, med fleres wanlige wattenställe för kreaturen på något sätt dem betagas eller blifwa igenstängdt, samt

att, emedan Landsvägs Bron öfwer Jerle Åen och gamle Hammarsmedje Dammen äro sammanbyggde och af wiße hemman i Nora Härad tillika med Jerle Bruksägare i stadgad Proportion underhållas, Bro och Dambyggnaden icke måtte på wasar eller annat tilfogas någon skada til Hemmanens kostnad; Men sedan Capitainen utfäste sig, att icke på något sätt wilja höja Bruksdammen, samt så mycket mindre på annat än förr wanligt wis dämman wattnet, som sjelf näst intil ofwanföre egde mycken odlad jord, och icke eller igenstängt watten vägen för kreaturen eller på något wis til Brohållarnas skada och kostnad tilbygga och nyttja det påtänkte nya werket, så hafwa Jerle

330

Boerne förklarat sig emot detsamma icke hafwa något at påminna.

Detta med det mera handlingarna innehålla, har Kongl. Collegium i behörigt öfwerwägende tagit. Och ehuru Bruks Patron Tersmeden wid undersökningens början hemstält om icke Hults Hemmanens skogar redan woro Hagby Bruk underlagde har han likwäl detta yttrande, hwarken på något wis sökt styrka eller detsamma sedermera yrkat; hwarföre utan uti de här i Kongl. Collegio befinteliga Privilegier och Resolutioner för Hagby, Hults hemmanen icke finnes wara detta Bruk underlagde, samt undersökningen och Bergmästarens Betänkande innehålla, att deße hemman, hwarken

til Hagby eller något annat werk äro anslagne.

Således och då äfwen Bruks Patron Hallencreutz uti en til Bergmästaren ingifwen och jemte undersökningen hit insänd skrift, återkallat deß wid undersökningen gjorde förbehåll om rättigheten til kolfång från Hults skogarne för Wedevåg eftersom ingen anledning dertil finnes af Privilegierne, at Wedevåg någonsin haft rättighet til, eller blifwit betjent med kohl från deße skogar, finner Kongl. Collegium Capitainen Heijkensköld icke kunna förmanas, at Hults hemmans upskattade ny kohltägt, såsom förut ej annorstädes anslagen fritt använda til hwad behof han åstundar.

Enär nu Capitaine Heijkensköld eger tjenlig byggnads-

331

plats för ett Manufacturwerk utan andras förfördelande, wid deß egande Jerle Bruks Dam, och til kohlfång derföre, utom 100 storstigar såsom swarande emot

100 Sktt:d af det från Jerle til bortflyttning ämnade stångjernssmide, eger en ny förut anslagen koltilgång af 117 storstigar från deß utom Bergslag, men nära intil Jerle Bruk belägne Hults hemmans skogar; Fördenskull pröfwar Kongl. Collegium skäligt, at medelst detta deß öpne Utslag, ***som eger Privilegii kraft, tillåta Capitainen Heijkensköld at på det utsedda stället wid Jerle bruks Dam, där Sågen nu står, upbygga ett Manufactur werk, bestående af 2^{ne} stockar och 2^{ne} äskjor med 2^{ne} Knipp och 4 Spikhamrar samt en Flamugn, til förädlande af 500 skeppund egit***

eller köpestångjern uti Knipp, Band och Bultjern samt Spik och allehanda slags swartsmide, jemte något bränstål, samt at å tilwerkningen nyttja hvidstående stämpel,

C H Æ

Åliggandes ädel Capitainen, wid byggnadens verkställande, noga upfylla det af Jerle boerne gjorda och af Capitainen samtyckte förbehåll.

Och så framt den tiltänkte stångjernssmidens afflyttningen från Jerle ej hunnit wederbörligen verkställas innan Manufactur werket blifwit upbygdt, från Capitainen af den nu Priviligerade Jernförädlingen sig icke begagna med mindre af Jerle Bruks nu egande stångjerns smide nedläggas Ett hundra skeppund, för hwilka likwäl Capitainen kommer at erlägga Hammaskatt och öfrige Kronoutskylder

332

der til Kongl. Maj^t, och Kronan, intil deß det stångjernssmide Capitainen är sinnad från Jerle afflytta, warder, med Kongl. Collegii tilstånd å annat ställe insatt.

För öfrigt erindras Brukegaren, at, likmätigt 1747 års Kongl. Förordning om Öfversmidets Hämmande, årligen emällan den 1 November och sidsta December i närmaste Stads Metallwåg sannfärdigen upgifwa, huru mycket stångjern och af hwad stämpel til förädlande det året blifwit upköpt, wid bot af jernets värde första gången och sedermera Åtta Dalers silfwermynt penninge pligt, jemte jernets Confiscation, hwarje gång häremot bryter; det wederbörande til efterrättelse länder.

Den härmed icke åtnöjes har likmätigt

Kongl. Förordningen af den 10de Januarii 1759 angående fatalier i Politie och Oeconomie mål, att hos Kongl. Maj^t i underdånighet sig beswära inom fyra månader ifrån den dag han härom kunskap får, hwarje månad räknad til Trettio dagar, den dag oräknad då en sådan kunskap erhålles; hwarwid han bör ställa

Borgen för kostnad och skada samt löftes skriften derom sina underdåniga Beswär bifoga; åliggande honom derjemte, likmätigt Kongl. Brefwet af den 1^{sta} Aprill 1790, at bifoga behörigen styrkt bewis, wid hwad til han af detta Ut-

slag det undfått. År och dag, som förr skrifwit står.

Jon Risell
at in Voto

G A Lejonmarck
at in Prot:

Carl Jac. Landström

J. E. Thunberg

Benj Sandels

/Elof Kumblin

Utslag om ett Manufactur werks anläggande wid Jerle Bruk.

Källa: Riksarkivet, Bergskollegium, Huvudarkivet; B3, Privilegier, domar, resolutioner och protokollsutdrag (i koncept eller avskrift), vol. 77, 1800.

Avskrift: Leif G.:son Nygård.

Ort & datum: Örebro 2020-06-22.

**Kong Majjts och Rikets BergsCollegii Utslag
oppå Kammarherren Wälborne Christian
Heijkenskölds ansökning om någon förändring
med Smidet och Werkstäderna vid honom
tillhörige Jerle och Hagby Järnbruken uti Örebro
Län, Nora Socken och Bergslag belägne, Gifvit i
Stockholm den 20 September 1803.**

Sedan Bergs: Collegium medelst Utslag af den 27 Maj 1800, tillåtit Kammarherren att ifrån Jerle bruk afflytta Tre Hundrade Skeppund Stångjärn smide jämte en härd, och att på det Kohlfång som svarade emot Ett Hundrade Skeppund af det bortflyttade Stångjärns smidet, tillika med Hults Säteries och skattehemman förut disponerade Skogar få vid Jerle anlägga ett JärnManufactur Werk till förädlande af Fem Hundrade Skeppund Stångjern uti allehanda Svartsmide; Men Kongl. Collegium då funnit betänkeligit bifall Brulsägarens

vid samma tillfälle gjorda anhållan, om Jerle och Hagby Brukens sammanläggning, samt om någon förändring med Smidet vid Hagby, efter som det Bruket ej ännu var fritt från Hollenske Köpmännens intecknande fordran, så har Kammarherren Heijkensköld uti en ingifven skrift, förmält, att denna skulden nu vore till fullo betald, samt at Hagby Bruk icke eller häfdade för någon annan intecknad skuld, hvarföre han förängat dess förra ansökning, att i anseende till Jerle och Hagby brukens belägenhet och sammanslutande samt om hvarannan blandade Kohltägter, få dem för alltid sammanlägga, till vinnande af annan redighet och iordning med Betalningar, folkets arbeten och foror för desse Brukens behof; hvarjämte han anhållit om följande förändringar med samma Bruks smiden och Werkstäder nemligen:

1) Att af Hagby Bruks omägande Tre Hundrade Skeppunds Stångjärns smide och Tvänne Härdar, få till Jerle afflytta

Två Hundrade Femtio Skeppund jämte En Härd, i stället för det smide och den Härd som den 23 November förlidit år från Jerle bortflyttades till Hellefors.

2) Att får förvandla de vid Hagby qvarblifvande Femtio Skeppund Stångjärns smide, till Ämnes smide för plåtars beredande vid den till Hagby berörande Fibbhytte Plåthammaren.

3) Att på det besparde Kohlfång, som upkommit genom de från desse Bruk till annan Ort bortflyttade Två Hundrade Skeppund Stångjärns smide, få vid Fibbhytte Plåthammare, utom nysnämnde Femtio Skeppund bereda Två Hundrade Femtio Skeppund plåtar, antingen utaf eget vid Jerle tillverkadt eller ock från andre Bruk köpt Stångjärn, samt att till den ändan fåuti plåtsmedjan uppsätta en Urvälshammare för plåttillverkningen, utan någon ändring eller förhöjning i Dambyggnaden, eller någon ny härd inrättning.

4) Att för Hagby och Jerle Stångjärns och Manufactur tillverkningar få nyttja

samma stämpel som Kongl. Collegium uti Resolution af den 27 Maj 1800 tillåtit att brukas å Jerle Manufactur tillverkningar.

Detta allt har Kongl. Collegium, sedan Advocatfiscalen härstädes deröfver hörd blifvit, i behörigt öfvervägande tagit. Och alldenstund KammarHerren Heijkensköld för at styrka det Hagby /Bruk/ nu mera icke är med någon inteckning besväradt, företedt framlidne Herr KammarRådet von Stockenströms och dess hus fans uthi Joh: De Geers Original Skuldsedel af den 30 Augusti 1784, till Hollenske Län Negonationen, hvarföre enligt påskrifvit bevis af HäradsRätten i Orten inteckning i Hagby Bruk blifvit beviljad, och hvilket SkuldeBref nu varande Directeuren för Hollenske Län Negonationen Hackman af Aschenberg genom derå tecknad bevis om der den sistlidne April förklarar för dödadt och kraftlöst såsom till fullo betaladt, jämte ett serskildt intygande af Notarien Publins wan Homrich i Amsterdam under samma dato, att bemälte

handlande inför honom erkänt skulden vara till fullo betaladt, och

således all deras rättighet till den föreskrefne panten förfallen, samt desutom Bevis utan Nora och Hjulsjö Härads Rätts Intecknings Protocoll, dat: den 27 sistlidne April, af innehåll att icke någon annan inteckning blifvit innom de Tio sist förflutne åren uti Hagby sökt eller beviljad;

Fördenskull och då Kongl. Collegium äfven utaf den af Bergmästaren i Orten år 1798 hållne undersökning inhämtat, att Hagby och Jerle Bruken, jemte det de äro belägne innom sama Socken och hafva makande Tackjärnsfång, tillika hafva gemensamt Kohlfång från visse Hemman och därjämte sammanslutande skogar, hvaraf somlige hvilka hittills betjent Hagby ligga öfver en mil derifrån, men blott omkring Tre Åttonde dels mil ifrån Jerle, äfven som en del af Jerle bruks skog ligger en mil och mera derifrån, men knappas en half

mil ifrån Hagby: Ty pröfvar kongl. Collegium skäligt medelst detta dess öppne Utslag som äger Privilegie Kraft bifalla, det måge meranämnde Hagby och Jerle Bruken med tillhörigheter till en gemensam Bruksägendom förenas, och de där Priviligerade Stångjärns och Manufactur tillverkningen ifrån och med nästkommande års början, märkas med den för Jerle Manufactur Werk förut tillåtne och här hos tecknade Stämpel, samt under gemensam räkning i Kongl. Collegii Advocat Fiscals Contoir uptagas. Äfven som Bruksägaren tillåtes:

1:o) Att ifrån Hagby, hvarest förut är Tre Hundrade Skeppund Stångjärns smide, jämte Ett Hundrade Femtio Skeppund Ämnes smide, för Plåt tillverkningen åt den till hagby hörande Fibbhytte plåthammaren, få till Jerle flytta Två Hundrade Femtio Skeppund Stångjærns smide tillika med den ena af de vid hagby varande Tvenne Härdars

362

hvaremot.

2:o) De vid Hagby qvarblifvande Femtio Skeppund Stångjärns smide komma att förvandlas till Ämnessmide för plåtars beredande, så att vid Hagby derefter endast blifver Två Hundrade Skeppund Ämnessmide, inberäknade de der förut varande Ett Hundrade Femtio Skeppund.

3:o) Att på det besparade Kohlfång, som tillkommit genom Två Hundrade Skeppund Stångjärns smides bortflyttande från desse Bruk till annan Ort, få vid Fibbhytte plåthammaren, utöfver det der förut varande plåtsmide af Ett Hundrade Femtio Skeppund, till plåtar bereda ännu Tre Hundrade Skeppund. Och att dertill utom nyssnämnde vid Hagby till ämnessmide förvandlade Femtioå Hundrade Skeppund Stångjärns smide, för de öfrige Två Hundrade Femtio Skeppund, få nyttja, antingen egit vid Jerle tillverkadt ämnesjärn, eller ock sådant af andra Bruks tillåtne

smiden inköpa. samt att till plåtberedningen få i förra Plåtsmedjan utom någon ändring eller förhöjning i Dambyggnaden uppsätta en Urvälls Hammare för plåttillverkningen; dock utan rättighet till någon ny hård inrättning.

Således blifver ifrån och med nästkommande års början vid Jerle Bruk Sju Hundrade Skeppund Stångjärns smide, utom Bevillnings Järnet för en Hammare och Två Härdar, förutom det vid samma bruk genom Resolution den 27 Maj 1800 privilegierade Manufactur Werk hvarutinnan /nu/ ingen ändring skedt, samt vid Hagby med den där tillhörande Fibbhytta Plåtsmedja Två Hundrade Skeppund Ämnessmide oberäknadt Bevillningsjärnet derföre, och Fyra Hundrade Femtio Skeppund plåtsmide, samt Werkstäderna Twänne Härdar och trenne Hamrar. Och må Bruksägaren icke vid Hagby smidanågot Stångjern till Salu vid det uti Kongl. Collegii resolution den 13 December utsatte vite, samt icke eller

363

idka Ämnes- eller plåtsmidet till högre belopp än här ofvan blifvit föreskrifvit, vid det bot som Författningaren för öfversmide utsätta; äfven som till undvikande af all oordning med tillverkningarne vid desse Bruk, enligt Bruksägarnes egit begifvande, icke amma slags manufactur tillverkningar nu eller framledes må idkas vid Jerle manufactur Werk, som vid hagby och Fibbhyttan.

För öfrigt vinnas Brukägaren, likmätit 1747 års Kongl. Förordning och Öfversmidets Hämmande, att årligen mellan den 1 November och sista December, i närmeste Stads Metall Våg, sanfärderligen upgifva huru mycket Stångjärn, och af hvad stämpel till det nu

priviligerade plåtsmidet till förädlande /det året/ blifvit inköpt vid bot af Järnets värde första gången samt sedermera 8 Dlr S:mts penninge pligt jämte Järnets Confiscation hvarje gång häremot bryter. Det vederbörande till efterrättelse lärer.

Den härmed icke åtnöjes har likmätigt Kongl. Förordningen af den 10 januarii 1759, angående fatalier i Politie Oeconomice mål, att hos Kongl. Majt i underdånighet sig beswära innom fyra månader ifrån den dag han härom Kunskap får, hvarje månad räknad till 30 dagar, den oräknad då en sådan Kunskap erhålles; hvarvid han bör ställa Borgen för kostnad och skada, samt löftesskriften därom sine underdånige Besvär bifoga; Åliggande honom derjämte likmätigt Kongl. Brefvit af den 1 April 1790, att bifoga behörigen styrkt bevis vid hvad til han af detta Utslag det undfått. År och dag som föreskrifvit står.

G. A. Lejonmarck

J: E. Norberg

C: Samuel Willow

B. Sandels

Annodt./ J. P. Almgren

/Dan: Ant: Hedenblad.

Utslag ang: de någon förändring med Smidet och Werkstäderna vid Jerle och Hagby Järn Werk i Örebro Län.

Källa: Riksarkivet, Bergskollegium, Huvudarkivet; B3, Vol 80, s 259r-363v: 1803-09-23, Utslag ang. förändring med smidet och verkstäderna vid Järle och Hagby järnverk i Örebro län.

Transkribering: Leif G:son Nygård.

Ort & datum: Örebro 2020-12-13.

**Utdrag af Domboken, hållen vid Laga Höste Tinget med Nora och Hjulsjö
Bergslagers Härad å Tingshusen uti Nora Stad, den 17 november 1806.**

S: D: Sedan uti Konungens befallningshafvande i Länet, ingifven Skrift Bruks Inspektoren Pehr Stockhus å Hammarby bruks Ägares vägnar, anmält, huru som Wåren 1804 ett ovanligt högt vattn förordsakat vid Jerle Bruk mycken skada, genom en del af Landsvägen bortskärande till ej mindre än Trettiofyra alnars Längd emot den vid Jerle varande Allmänna Bro, öfver hvilken så olyckligt tilkomne nya Vatten Ledning, Hammarby bruk, såsom Wåglotts Ägare för ½ Hemman i Bondebyn låtit på egen försorg och kostnad, upföra nödig Bro likväl icke kunnat omäلتas fullgod; Och emedan wåglotts Ägaren icke tilltrott sig vara skyldig, all Broen enskilt upsätta eller underhålla, är yrkadt att samtelige Häradsboerne måtte uti Brobyggnaden deltaga och den redan omnämnde kostnad efter räkning erätta; så har Domhafvanden till hvars åtgärd denne ansökning utaf Konungens Befallningshafvande blifvit remitterad genom i Häradets Kyrkor upläst Kundgiörelser, sammankallat Häradsboerne, att denna dag vid HäradsRätten sig infinna för att öfver berörde ansökning sig förklara.

Enär nu detta ärende uti den församlade Meninghetens närvaro företogs, anmälte då ifrån Hjulsjö varande hemmans Ägare det denne Församling, som ifrån öfrige Häradet sig skilgdt, i anseende till vägar och Bro-,

(2)

ars byggande, icke ville uti någon kostnad deltaga, i och för den omförmälte Broen, hvilket och öfrige HäradsBoerne medgåfvo; Härefter Inspektoren Stockhus ingaf följande Räkning:

1804 Juni

		Riksgälds		
6	Contant till Dahlekarlar af Jerle manskap för verkes telgning, samt den del af Brotakets nedläggning med 15 St. Grofva Åsars utbär- och nedhuggning _____	6	16	
11	Contant till 5 Man för Brotakets vidare påläggning 30½ Al:r á 8 DI	5	4	
13	Contant för 12 Dagsverken _____ á 7 DI _____	4	32	
12	Contant för 3 Dito _____	1		

13	Contant för Ledspångars upptelgning med Stålpår dertill, med Ribbons påspikning till Brotakets sammanhållande _____	3		
15	Contant till Hufvudmän som för Broarbetet voro ansvarige_____	16		
	133½ Dagsverken till denne Bro Byggnad _____ á 20 DI _____	33	30	
	14 Al. Stångjern á 32 DI _____	9	16	
	13 St. Grofva Åsar à 1 Rdl:r _____	15		
	42 St. Mindre Timmer till Brotaket á 32 DI:r med Huggare och Torförd från Hammarby Skog _____	28		
	9 St. Större Stockar till Backar och Skräfvor á 40 DI _____	7	24	
	För Werket til Ledspånger och Stållpar _____	2		
	30 Lass Spängd Sten à 20 DI _____	12	34	
	Contant till Jerle Bruk för använd kostnad vis sista Wåhre flod ____	4		
	SUMMA R DI:r ____ 170 2			

(3)

Hammarby bruk den 13:de November 1806

Pehr Stockhus

Efter upläsande häraf inlämnade Herr Kammar Herren Wälborne Christian Hejkensköld ett skrifteligt andragande som Han sjelf upläste så lydande: Till Nora Lofl. HäradsRätt vördsammeligen – *"Enär våldsamma tilfälligheter i Naturen åstadkommer förstörelsen som röra allmänna bekvämligheter, lärer utan fråga vara billigt att den ort, hvarest en sådan förstörelse inträffat, bör samfällt bidraga att förbättra den skedde skadan, ock att den därtill nödige kostnad, ensam drabbar den enskilte, som är Innehafvare af Älfven där skadan timat, (om den nämligen är så betydande, att den förthenar allmänt deltagande Af dennes grund anser jag) Hammarby Bruks Respective Ägare berättigade att begäre Nora Härads biträde så väl till ersättning för redan använd kostnad, som och framrida underhållande af den Bro, om genom skärningen vid Wårfloden År 1804 vid Jerle må antagas i stället för det då af floden bortagna Wägstycke. Men innan Härads Boerne til detta Ämne i öfvervägande, eller något däröfver beluter, får jag leda deras upmärksamhet på ett annat som därmed hafver fullkomligaste gemenskap och därför bör gemensamt skärskådas; Det är ej nog att bota en timad skada, nödig omtanke och försighet ålägga att söka förekomma äfven för framtiden af dylika händelser. Hvem hade väl ansedt möjeligit at några 30 Al:r urgammal Wäg skulle kunna af vattnet bortföras, Att en ny gren av Strömmen deröfver skulle*

taga sitt lopp och sedan genomskä-

(4)

ra en 17 Al:r djup backe å det nu ifrågavarande stället? Hvem kunde väl ens påtenka den vid Guldsmidshyttans timade så totala förstöring af lika ordsak? Emedlertid äro sådane händelser, många mindre betydande att förtiga, inträffade. Starke eller hetsigt påkommande floder kunna förnya den, och enligt min tanke bör möjligheten och faran därför så vidt möjligt är, förebyggas. Ehuru trångt Wattudraget är vid Jerle, hade efter alla anledningar skärningen ej ägt rum, om ej vattnets fria lopp varit hindrat af den updämning, hvilken genom Stora Stenar och Sandbankar åstadkommes ett stycke längre neder i Åen, vid den så kallade Ringholmforsen, så länge denne ej är upränsad och lämnar den påkommande vattenmassan obehindrat fritt och lätt aflopp, är ej fullkomlig säkerhet att vid någon infattande stark flod, vattnets stockning uti den trängre påslagen vid Jerle ju kan åstadkomma ytteligare skada. – Jag underställer därför om icke Häradsboerne i sammanhang med den del de vilja taga i Byggnaden och underhållande af den tillkomne Broen, skulle låta anställa rensning i Åen vid och omkring den så kallade Ringholms Forsen, hvarigenom, så vidt man kan föreställa sig, någon vattenstockning vid infallande Floder, och faran för skada däraf vid Jerle synes blifva förekommen; til stor säkerhet, för så väl det äldre som nyare Brolaget, samt för alla dem hvilka vid ett sådant tilfälle kunna blifva lidande. Jag vet ganska väl att härvid förefaller den tanken att Jerle Bruks Ägaren förestår denna Stand–

(5)

rensning för att freda dess Wärk från hinder och svårighet af öfverflöds vatten, samt anser mig därför genast och i förhand böra besvara detta inkast! Om denna Strömränsning varit af absolut nödvändighet för verkets bestånd eller om Bruket varit försatt uti ett årligt lidande af Bakflod, som därigenom kunnat förekommas, hade sådant visserligen ägt i mer eller mindre mohn, åtminstone varit påtänkt under de 270 År som vattenverk af flera slag varit vid Jerle, helst i de senare åren, men då förhållandet ej är sådant, utan Brukets gång endast lider vid ovanlige flodtider, hafva hvarken förre eller nuvarande Ägaren funnit sig wid att ensamme ingå uti denna nämnde läsnings kostnad. För att ännu freda mig ytterligare från all tanke att min afsigt är, vilja draga ensidig nytta af allmen kostnad, erbiuder jag ett i afseende på den nytta som däraf kan tillflyta Jerle Bruk, med 50 Rdl:r Sh:r bidraga till kostnadens underlättande för Ränsningen uti Ringholms forsen, så vida HäradsBoerne stadna i det beslut, att den gemensamt företaga, om dertill lägg, att jag dess utom för 11 Heman däruti deltager, torde finnas att jag får vid

kännas den drygaste delen, helst när tillika efterfinnas, hvad anseelige utgifter redan drabbat Bruket genom den timade skärningen, för ögonen synes en ny Dam, vidsträckt pålningar för att hämma vattnets vidare skärning, igen fyllning af en annan för att skaffa ell ledigare aflopp; Ännu återstår att Bygga Bro till Qwarnen och tillskapa en Såg-backe, hvilka floden antingen gjordt

(6)

nödigt eller förstördt; hvad som ej synes, men är allment känt, vore att skärningen där träffade stor Samling av timmer och sten voro uplagde för Qwarn Byggnaden – de förre måste uphämtas på $\frac{1}{8}$ mil neder i Åen – den senare uptages ur den Skuerne Canalen på hvars botten den nedföll – En Äng är därjemte för alltid, vist för lång tid förlorad, genom dels gräsvallens bortförande, dels öfverhöljande med sand, så att om någon förmon ypnandet af den nya Canalen kan anses vara vunnen för Bruket är det åtminstone dyrköpt med minst 2000 Rdl:r.

Utom ofvan nemde anledningar för Nora Härad's Boer, att låta upränsa Ringholms forsen, är tillika en annan, som synes ganska gällande, nemligen den öfversvämning, som vid Högås Broen på Stora vägen år Wedevåg inträffar så snart någon betydligare flod äger rum – denna Bros höining, samt vägen påfyllning, äro af Bolaget och vägägarna besluten; men detta kan ej göras tillräckligt för att lindra vattnets upstigande öfver vägen (hvilken öfvergår hvad den som ej sedt och följdt desse tillfälligheter kan sig föreställa), innan ordsaken är undanrögd.

Wattnet som ej slipper fram för de omnemnde hindren uti Ringholms forsen drifver tillbaka upåt den dal hvari Högås Bäckens framlöper och stiger där så högt, att hvarken Bro eller väg kunna tillräckligen höijas till förekommande af öfversvämning, åtminstone aldrig göras säker från skada

(7)

och förstöring däraf. Om denna olägenhet får fortfara uprepas hvad som flere gånger händt, att Communicationen emellan Nora orten, Arboga och nedre Landet är afbruten flere veckor om våtver åtminstone förlängd, samt tillika farligt för den omvägens beskaffenhet på detta ställe okunnoge formannen och Wägfaran den, så att det är både öfverenstämmande med allmen nytta och Häradets värdighet att den samma afhjelpa – Att denna Bro och Wägbacke kan vara öfversvämnadt utan att sådan värkan på Jerle Bruks kan mångfaldige personer intyga.

Under sommarfloden år 1804 var denna väg och Bro flere dagar höljd af vatten, förstörd och ofarbar, utan att varken någon stund var hindradt af Bakflod, ehuru då ej ennu ombyggt; ordsaken är ganska enkel, nemligen Åens sluttning emellan

Bruket och Bäckens utlopp som på denne distance ge är flere alnar horizontele höid, till hvilken vattnet först måste upstiga innan bruket kan lida ehuru bron och vägen äro därmed öfversvemmade.

Jag hafver understäldt Häradsboerne mine tankar under önskan att de måtte gillas, samt med den fulla öfvertygelse att det förslag jag upgifvit, är lika nyttigt som nödigt för det allmenna; Att de är en skyldighet af hvarje Ledamot i ett samhälle, att bidraga till allmän bekvämlighet och ordning, ehuru man ej drager

(8)

förmon deraf directe på det stället man bör, utan niuter ersättningen af andras lika omsorg å annan ort, samt förklarar tillika, att om ej Häradet finner skäl att gilla mitt förslag om ofvan nämnde Ränsning i Ringsholms forsen, ingen enda Skilling af de erbudne 50 Rdl Sh:r dertill af mig enskilt användas, utan att den får blifva som den är och medföra samma Lägenheter som förut, intilldess en slika oväntad händelse, som den hvilken gifvit anledning till detta mitt förnyade andragande med någon ytterligare förödelse bevisadt, att min omtanke ej varit fåfäng eller illa grundad hvilket efven synes i förhand bestyrkt då jag vid Hrd Ransakningen År 1797, sökte väcka upmärksamheten på Ringholms forsens uprensning, som stanadt utan verkställighet hvari genom den sedermera timade skadan vid Jerle kunnat vara förekommen.

Yxe Gård d. 17 Nov. 1806

Christian Hejkenskiöld"

Öfrige HäradsEgarne utom på sätt som nämt äro, Hiulsjö Bya män, förklarade att, ehuru tryckte de är för det närvarande äro, utaf obehörigste Wägars underhållande och hvaruti de sökt, samt vidare emna att söka rättelse, kunde de dock icke bestrida, att gemensamt godtgöra hvad Hammarby Bruks Ägare uti ofvanberörde måtte fordrat, Äfvensom de icke eller vilja

(9)

underdraga sig att bygga och reparera den genom olyckshändelsen tillkomne Nya Broen öfver Landsvägen vid Jerle, likväl med förbehåll, att det hemman i Bondbyn, som härigenom blifver fritt från största delen af dess fordna Wäglott, måtte på annat ställe indelas. Hvad åter vidkommer Herr Kammarherre Hejkenskiölds andragande jemte sättet att nya Bron upföra ansåge Häradsboerne sig däröfver icke kunna utlåta förrän vid blifvande Syn å stället.

Efter vidare samtal härom, och sedan herr Inspektoren Stockhus medgifvit, att den upsatte Hielpbroen underhålla intill dess berörde syn kan för sig gå, samt, att han i afseende på andre omständigheter icke ville utfordra den åtgångne

kostnaden före än ett år härefter; åtog sig Häradsboerne, utom Hjulsjö Socken, att efter hvars och ens Hemmantal utgifva de fordrade 170 Rdl. 2 Sh. R:gds Sedlar att år härefter; och hvad beträffar Broens ombyggande och Strömmens rensande, kommer nästa vår af Domhavanden med Nämndens underökning att hållas och hvartill Häradsboerne skola ordenteligen kallas och

(10)

och som HäradsRätten jemwäl för sin del häruti instemde, altså skulle Protocollet häröfver utskrifvas, för att till Konungens befallningshafvandes åtgärd öfverlemnas.

År och dag som förr skrifvit står. På Härads Rättens vägnar.

J. Welin J:r

Källa: *Värmlandsarkiv, Hammarby-Yxe Bruk -1889, Dossierer, F 1:26 (1711-1806); Bro- och dammbyggnad vid Jerle, Nr. 12, 1806 17/11: Häradsting m a a Järle bro som av kraftig vårflod blivit förstörd och beslut om syn på platsen.*

https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/A0074905_00061#?c=&m=&s=&cv=60&xywh=469%2C157%2C4285%2C2728

Avskrift: *Leif G:son Nygård.*

Ort & datum: *Örebro 2020-05-21.*

(1)

Ingifv. d. 25 Julii 1803.

Högwälborne Herr Landshöfdinge och Hofmarskalk samt Riddare af Kong. Maj:ts Nordstjerne Orden.

Resol.

Sedan Konungens BefallningsHafwande genom särskilt denna dag meddels utslag gillat Nora och Jernboås Sokneboers öfwerenskommelse att erätta sökanden den till Jerlebroens upförande åtgången kostnad samt berörde Bro ombygga och reparera sedens omfraktat dertill wed Bondbyn på stället blifwit öfverlagdt och förendradt, återstår ej annat än att pröfwa verkan af den afsägende från ansvar för nämnda Hjelpbros vidare underhållande af Hammarby Bruksägare, som

#

Sedan til följe af Edre Nåds d. 15 October förledit år utfärdade Remiss på den af mig å mina Principalers, Hammarby Bruks resp. Herrar Ägares wägnar gjorda anmälan, om ersättning för Brukets kostnad till uprättande af en Bro öfver den, genom wattnets skärning Wår–

(2)

Wårtiden 1804, tilkomne nye Ström wid Jerle, samt befrielse för denna Broens framdeles underhållande annorlunda, än annan samt efter Hemmantalet med hela Häradet eller Nora Socken, Domhawande i orten Herr Häradshöfdingen Welin, wid Högste Tinget förledit år i detta ämne låtit anställa laga undersökning; Hfwarwid, enligt Nora Häradshöfdingens härjämte bifogade Protocolls utdrag af den 17 November sistnämnde år, Nora Sockens samtliga Inbyggare åtagit sig, icke allenast at gemensamt godtgöra Hammarbys Bruksägares då til 1704 Dlr 2 öres upgifne Kostnad å den skedde Brobyggnaden, samt at betalningen derföre ett år efter nämnda tid erlägga, utan och at bygga och reparera den genom ofwanberörde olyckshändelse tilkomna nya Bro; Hwaremot det hemman i Bondbyen som förlorat en del af sitt wägstycke, borde å annat ställe indelas hwar uti Häradshöfdingens för sin del tyckt och instämt; samt låtit expeditionen deröfwer tillika med den remitterade nu här hos bilagde ansökningen til mig extradera; Så har, af sådan anledning, och då den för Bruket gjorda ansökning blifwit af Nora Sockneboer til alla delar bifallen och medgifwen, samt af lof:r Häradshöfdingen medelst deß instämmande betänkande tilstyrkt; jag tredning åligga, at detta ärende til Eder Nåds sluteliga pröfning och fastställelse i ödmjukhet anmäla.

Och ehuruwäl, wid detta ärendes förehafwande inför HäradsRätten, den händelse inträffat, at Herr KammarHerren Wälborne Christ: Heijkensköld, hwilken närwarande medgifwit så wäl den af Hammarby Bruks-Ägare fordrade erättningen, som

(3)

och den nya broens framtida underhållande och Byggnad af Nora Sockneboer, genom skriftelig Inlaga wäckt frågan om de så kallade Ringhollms forsens uppränsning i Jerle Åen, hwilket särskilt ärende blifwit af Lof:r HäradsRätten utstält til Laga Syn, som nästförledne Wår worde för sig gå, då ock om sättet til berörde tilkomne Bro-byggnads anställande undersökes och öfwerläggas skulle; Dock som berörde Syneförrättning ta nyßnämnde utsatte tid icke blifwit wärkställd eller torde ännu på längre tid finnas nödig, förmodeligen af den ordsak, at Broen är i det skick, at den i flera år kan äga bestånd; och den ifråga satte strömränsning för innewarande swåra trytande år och instundande Höst wid kortare dagar blifwit funnen olämplig; men Hammarby Bruks Ägares omsorg om mera nämnda bro, ehuru den, enligt HäradsRättens Protocoll, finnes wara utwidgad til deß Synen warit den innewarande år blifwit wärkställd, icke kan med billighet sträckas längre än til berörde redan förfluten tid; Altså anhåller, å Bruksägarnes wägnar, undertecknad ödmiukast, det Eder Nåd, jemte det förberörde af Nora Sockne Boer bewiljade ersättning fastställas och til wärställighet wid förfallo tiden, beordnas, samt deßas åtagande at Bron bygga och underhålla warder stadsfästadt, tillika tåktes förklara Bruksägarne från närwarande tid från omsorgen om denna Bro fria, enär de med de öfriga Sockneboerne efter deras Hemmantal bidraga til deß underhållande wiljandes

(4)

wiljandes ofwannämnde Bruks-Iteressenter, såsom ägare af det halfwa Hemman i Bondebyen hwars wägstycke til en del blifwit af floden bortskurit, för at icke åstadkomma rubbning uti ute warande, med dryg kostnad af Landtmätaren wärkstälte och af Konungens Befallningshafwande gillade och stadsfästade Wägedelning, i händelse Eder Nåd så för godt pröfwar; nu eller framdelses åtaga sig et serskilt i stället för wäg till en åttonde del bygga och underhålla merberörde nya bro.

Framhårdar med wärderad
Eders Nåds

Aldra Ödmiukaste Tjenare
Pehr Stockhus

(5)

#

Sökanden uti denna skrift gjort; och som af Häradsrättens Protocoll inhämtas, det bemälte rätt sig yttrat att Syn skulle af Domhafwanden och Nemnd wid Jerle hållas angående ifrågaställd brobyggnad wårtiden detta år, medn samma Syn likwäl als hitintills icke blifwit anställd, Altså och enär Inspectoren Stiochus endast antagit sig att widmakthålla bron till deß synen kunne för sig gå, finner Konungens Befallningshafwande, sedan den till slik förrättnings hållande utsedda tid redan förflutit, att verkan af Inspectoren Stockhus:s åtagna förbindelse nu wara förfallit. Men på det under owißhet om underhållningsskyldigheten, något åfwanlige icke må på ett eller /annat/ sätt upkomma, åligger det sökanden att försedd med detta utslag genast anmäla sig hos Domhafwanden, som icke lär underlåta att nu, medan årstiden är dertill tjenlig och sedan werdebörande blifwit kallade, /ofördrögligen/ anställa underökningen på stället samt wid ärendet lägga den hand

(6)

som wederbör. Örebro Slott å LandtCantsliet den 14 Augusti 1807.

Sam. Öhrnskiöld

Claes Beijer

Häraf emottagit en afskrift den 9:de September 1807.

J. Welin J:r

1807

Sept. 9 lemnat Herr Häradshöfdingens afskrift häraf

1811 Sept. 18 Länsm. med 2:ne Sexmen påse N. Broen.

Källa:

Avskrift: *Leif G:son Nygård.*

Ort & datum: *Örebro 2020-05-21.*

(1)

Ingifv. d. 25 Julii 1807.

Högwälborne Herr Landshöfdinge och Hofmarskalk samt Riddare af Kong. Maj:ts Nordstjerne Orden.

Resol.

Sedan Konungens BefallningsHafwande genom särskilt denna dag meddels utslag gillat Nora och Jernboås Sokneboers öfwerenskommelse att ersätta sökanden den till Jerlebroens upförande åtgången kostnad samt berörde Bro ombygga och reparera, seden omfraktat dertill wed Bondbyn på stället blifwit öfverlagdt och förendradt, återstår ej annat än att pröfwa verkan af den afsägelse från ansvar för nämnda Hjelpbros vidare underhållande af Hammarby Bruksägare, som #

Sedan til följe af Eder Nåds d. 15 October förledit år utfärdade Remiss på den af mig å mina Principalers, Hammarby Bruks resp. Herrar Ägares wägnar gjorda anmälan, om ersättning för Brukets kostnad till uprättande af en Bro öfver den, genom wattnets skärning Wår–

(2)

Wårtiden 1804, tilkomne nye Ström wid Jerle, samt befrielse för denna Broens framdeles underhållande annorlunda, än annan samt efter Hemmantalet med hela Häradet eller Nora Socken, Domhawande i orten Herr Häradshöfdingen Welin, wid Högste Tinget förledit år i detta ämne låtit anställa laga undersökning; Hwarwid, enligt Nora Häradshöfdingens härjämte bifogade Protocolls utdrag af den 17 November sistnämnde år, Nora Sockens samtliga Inbyggare åtagit sig, icke allenast at gemensamt godtgöra Hammarbys Bruksägarers då til 1704 Dlr 2 öres upgifne Kostnad å den skedde Brobyggnaden, samt at betalningen derföre ett år efter nämnda tid erlägga, utan och at bygga och reparera den genom ofwanberörde olyckshändelse tilkomna nya Bro; Hwaremot det hemman i Bondbyen som förlorat en del af sitt wägstycke, borde å annat ställe indelas hwar uti Häradshöfdingens för sin del helt och hållit instämt; samt låtit expeditionen deröfwer tillika med den remitterade nu här hos bilagde ansökningen til mig extradera; Så har, af sådan anledning, och då den för Bruket gjorda ansökning blifwit af Nora Sockneboer til alla delar bifallen och medgifwen, samt af lof:r Häradshöfdingen medelst deß instämmande betänkande tilstyrkt; jag trodning åligga, at detta ärende til Eder Nåds sluteliga pröfning och fastställelse i ödmjukhet anmäla.

Och ehuruwäl, wid detta ärendes förehafwande inför HäradsRätten, den händelse inträffat, at Herr KammarHerren Wälborne Christ: Heijkensköld, hwilken närwarande medgifwit så wäl den af Hammarby Bruks-Ägare fordrade erättningen, som

(3)

och den nya broens framtida underhållande och Byggnad af Nora Sockneboer, genom skriftelig Inlaga wäckt frågan om de så kallade Ringhollms forsens uppränsning i Jerle Åen, hwilket särskilt ärende blifwit af Lof:r HäradsRätten utstält til Laga Syn, som nästförledne Wår worde för sig gå, då ock om sättet til berörde tilkomne Bro-byggnads anställande undersökes och öfwerläggas skulle; Dock som berörde Syneförrättning ta nyßnämnde utsatte tid icke blifwit wärkställd eller torde ännu på längre tid finnas nödig, förmodeligen af den ordsak, at Broen är i det skick, at den i flera år kan äga bestånd; och den ifråga satte strömränsning för innewarande swåra trytande år och instundande Höst wid kortare dagar blifwit funnen olämplig; men Hammarby Bruks Ägares omsorg om mera nämnda bro, ehuru den, enligt HäradsRättens Protocoll, finnes wara utwidgad til deß Synen warit den innewarande år blifwit wärkställd, icke kan med billighet sträckas längre än til berörde redan förfluten tid; Altså anhåller, å Bruksägarnes wägnar, undertecknad ödmiukast, det Eder Nåd, jemte det förberörde af Nora Sockne Boer bewiljade ersättning fastställas och til wärställighet wid förfallo tiden, beordras, samt deßas åtagande at Bron bygga och underhålla warder stadsfästadt, tillika tåktes förklara Bruksägarne från närwarande tid från omsorgen om denna Bro fria, enär de med de öfriga Sockneboerne efter deras Hemmantal bidraga til deß underhållande wiljandes

(4)

wiljandes ofwannämnde Bruks-Iteressenter, såsom ägare af det halfwa Hemman i Bondebyen hwars wägstycke til en del blifwit af floden bortskurit, för at icke åstadkomma rubbning uti ute warande, med dryg kostnad af Landtmätaren wärkstälte och af Konungens Befallningshafwande gillade och stadfästade Wägedelning, i händelse Eder Nåd så för godt pröfwar; nu eller framdeles åtaga sig et serskilt i stället för wäg till en åttonde del bygga och underhålla merberörde nya bro.

Framhårdar med wärderad
Eders Nåds

Aldra Ödmiukaste Tjenare
Pehr Stockhus

(5)

#

Sökanden uti denna skrift gjort; och som af Häradsrättens Protocoll inhämtas, det bemälte rätt sig yttrat att Syn skulle af Domhafwanden och Nemnd wid Jerle hållas angående ifrågaställd brobyggnad wårtiden detta år, medn samma Syn likwäl als hitintills icke blifwit anställd. Altså och enär Inspectoren Stochus endast antagit sig att widmakthålla bron till deß synen kunne för sig gå, finner Konungens Befallningshafwande, sedan den till slik förrättnings hållande utsedda tid redan förflutit, att verkan af Inspectoren Stockhus:s åtagna förbindelse nu wara förfallit. Men på det under owißhet om underhållningsskyldigheten, något åfwanlige icke må på ett eller /annat/ sätt upkomma, åligger det sökanden att försedd med detta utslag genast anmäla sig hos Domhafwanden, som icke lär underlåta att nu, medan årstiden är dertill tjenlig och sedan werdebörande blifwit kallade, /ofördrögligen/ anställa undersökningen på stället samt wid ärendet lägga den hand

(6)

som wederbör. Örebro Slott å LandtCantsliet den 14 Augusti 1807.

Sam. Öhrnskiöld

Claes Beijer

Häraf emottagit en afskrift den 9:de September 1807.

J. Welin J:r

1807

Sept. 9 lemnat Herr Häradshöfdingens afskrift häraf

1811 Sept. 18 Länsm. med 2:ne Sexmen påse N. Broen.

Källa: *Värmlandsarkiv, Hammarby-Yxe Bruk -1889, Dossierer, F 1:26 (1711-1806); Bro- och dammbyggnad vid Jerle: 1807 25/7, Ny brobyggnad och underhåll vid Järle efter kraftig vårflod som förstört bro och delvis bortsköljt vägen till Bondbyn.*

https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/A0074905_00067#?c=&m=&s=&cv=66&xywh=644%2C256%2C4285%2C2728

Avskrift: *Leif G:son Nygård.*

Ort & datum: *Örebro 2020-05-21.*

(1)
Tillståndsbref för Jerle Husbehofssåg

1811 16/9

N:o 69.

**Kongl. Majjts och Rikets BergsCollegii Utslag,
angående bibehållande af en husbehofs Sågqwarns
inrättning wid Jerle bruk i Nora Sochn och Bergslag af
Örebro Län; Gifwit Stockholm den 16 Septemb: 1811.**

Hos Kongl. Collegium hafwer Bergmästaren i Nora och Lindes bergmästardöme, BergsRådet Ädel och Högaktad Herr Sam. Trolilius anmält Jerle bruks innehafwares ansökning, att nu å Brukets Grund i Äldre tider uppförd HusbehofsSågqwarn måtte med behörigt tillståndsbref

(2)
warde försedd, samt derwid, på sätt hittills skedt, få sågas timmer för brukets samt Yxe och Hults Säteris med underlydande hemmans wanliga Byggnads behof.

Af Bergmästarens der jemte insände Berättelse om denne Sågqwarns anläggning, har Kongl. Collegium inhämtat, att den i Äldre tider skedt, och i 1743 års Jordebok finnes upptagen, uppförd å Brukets ägares grund wid samma dam med Stångjerns och Manufactur Smedjan samt Tullmjölqwarnen hwadan Sågen endast flodtiden kan hållas i gång, och att årligen derföre erläggas 13 Ltt:d Tackjern till Kongl. Majjt och Kronan utom Bewillning.

(3)
Detta med hwad mera handlingarna innehålla har Kongl. Collegium i öfwerwägende tagit, och som enligt hwad af Bergmästaren deß utom anmält blifwit, det för Bruksägaren skulle medföra kostnad och olägenhet, att till någon annan Såg låta framföra timmer till Sågning, samt genom ifrågawarande SågQwarnens begagnande, ingen på något sätt warder förfördelad, ej eller någon deremot protesterat.

Altså will Kongl. Collegium härmedelst hafwa tillåtit det må berörde HusbehofsSågqwarn till nyttjande bibehållas; doch med förbud för Bruksägaren

(4)
att derwid såga till afsalu wid Tjugu Riksdaler banco wite och warans confiscation. Åläggande honom derjemte att årligen wid Bergstinget under Eds plikt uppgifwa huru stort qwantum Stockar det förflutna året blifwit sågadt; Och bör bergsfogden i Orten noga tillse, att intet mißbruk föröfwes, eller något Bergwerksträd till sågning användes; det wederbörande till efterrättelse länder.

Den härmed icke årnöjes, har, likmätigt Kongl. Förordningen af den 10 Januarii 1759, angående Fatalier i Politi och Oeconomie mål att hos Kongl. Majjt i underdånighet sig beswära, inom fyra månader ifrån den dag han härom

(5)

kunskap får, hwarje månad räknad till Trettio dagar, den oräknad då en sådan kunskap erhålles; hwarwid han bör ställa Borgen för kostnad och skada, samt löftesskriften derom som underdånige Beswär bifoga; åliggande honom derjemte likmätigt Kongl. Brefwet af den 1 April 1790, att bifoga behörigen styrkt Bewis, wid hwad til han af detta Utslag det undfått. År och dag som förr skrifwit står. På dragande kall och embetes wägnar.

G. A. Leyonmarck

C. Sandelhielm

Jacob Kusel

C. N. Arfvidsson

LS

Lars Gus. Jacobsson

Utslag, om bibehållande af en Husbehofs Sågqwarns inrättning wid Jerle Bruk i Nora Sochn och Örebro Län.

Källa: *Värmlandsarkiv, Hammarby-Yxe bruk -1889, Dossierer, F 1:21, 1636-1811; Yxe och Jerle; Bro- och dammbyggnad vid Jerle: 1811 16/9, Tillståndsbrev för Järle husbehovssåg.*
https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/A0074900_00205#?c=&m=&s=&cv=204&xywh=-702%2C-212%2C6545%2C4167

Avskrift: Leif G:son Nygård.

Ort & datum: Örebro 2020-05-17.

År 1855 den 5 November sammanträdde undertecknade Skattläggningsmän wid Jerle Bruks Tullquarn i Nora Socken och Härad af Örebro Län, för att, till följd af derom från Konungens Befallningshafwande i Länet erhållen föreskrift med årlig ränta belägga ett tredje i nämnde Qwarn befintligt stenpar, som nämnde Befallningshafwande, på grund af ingifwen ansökning och derefter förordnad, samt af Domare med nämnds biträde hållen undersökning, medelst Utslag den 16 juni detta år, tillåtit till begagnande för så kallad stålsigtmäld åt dem af ortens kringboende innevånare, som inrättningen med sådan mäld, mot tull, kunna eller wilja anlita.

Till förrättningen, som wäl en gång tillförene warit utsatt att hållas, och för hwilket ändamål jemwäl sammantråde wid Qwarnen ägt rum, ehuru ett uppskof då ansågs oundvikligt, och så mycket heldre förklaras böra ske, som hela Qwarnverket wid tillfället fanns alldeles utrefvet, för ombyggnads verkställande, men på anmälan, det Qwarnen åter wore färdigbyggd och alla tre stenparen förut i gångbart skick, nu ånyo blifwit beramad att för sig gå, infann sig Qwarnegaren her /Bruks/ Patorn G. v. Hofstén på Yxe, samt till förrättningsmännen aflemnade ofwannämnde tillstånd Utslag, som uppsätes, hwarefter förrättningen börjades, och befanns, dels med ledning af det referat ifrån undersöknings Protocollet, som i Utslaget stod intaget, dels af hwad nu, på stället, genom oculer besigtning och anställde mätningar, inhemtades.

Läget af Qwarnen /wara/ på det $1\frac{3}{4}$ hemmans mark af Skattenatur, som hör till Bondby Gästgifwaregård, lydande under Yxe godset, som äges af bemälde Herr Bruks Patron Hofstén.

Damfästena på ömse sidor å det Yxe egendom äfwen underlydande fjerdedels Hemmans Jerle mark af Skattenatur.

Dammen af sprängd Gråstensmur, innehållande i Längd 45 alnar samt i höjd 6

alnar, med en bredd i bröstet af 8 alnar, inrättad jemwäl för den intill samma Strömdrag anlagde Stånjerns Smedjan, samt den nedanföre Qwarnen uppförde Sågen.

I stället för Wattenhjul drifwes Qwarnen af de från en sednare tids uppfinning sig förskrifwande så kallad Turbiner med utwexling, hållande hwardera Turbinen i diameter 3, 93 fot, och i stället för waliga lönngångar flyter wattnet från Dammen i en apterad större gemensam Sprängtrumma, 18 fot lång, 6 fot bred och 3 fot hög, hwarifrån samma watten åter till Turbinernas drifwande ledes genom trenne mindre dylika Sprängtrummor, som hwardera hålla i längd 6 fot, i bredd $2\frac{3}{4}$ fot, samt i höjd 17 tum utwändigt och 12 tum inwändigt.

Qwarnstenare till det ifrågawarande Sigtmäldstenparet 4,5 fot i diameter, och till hwardera af de andra twänne redan skattlagde hemmanmäldsstenparen 5 fot. Qwarnhuset till undre wåningen af gråstensmur och till den öfre af vanligt Murtegel, $41\frac{1}{2}$ fot långt, $36\frac{1}{2}$ fot brett och hwardera wåningen 9 fot i höjden, eller tillsammans 18 fot högt till takfoten täkt med tegel på takten.

Wattudräkten, som utgöres af den förbiflytande Jerle-ån, jemn och fullt tillräcklig för alla tre Stenparens obehindrade gång året om, der tillförseln af ständig mäld sådant skulle erfordra, men som alls icke, här hwarken kan bli ifråga, eller en komma att påräknas, då detta Qwarnställe på alla sidor omgafs af Qwarnar med rätt förmonliga sågen, såsom Hammarby på mindre än en Half, Wedewåg på $\frac{3}{4}$ och Dahlkarlshytte på 1 Mil, samt Dylta och Axbergs hammars på högst $1\frac{1}{2}$ mils afstånd, wid hwilka stålsigtsinrättningar funnos.

(3)

Som Mäldelag hade wid underökningstillfället blifwit uppgifne och jemwäl nu ansågs böra beräknas följande närbelägne hemman, nemligen: Yxe Gård 4 Mantal, Skrymtarboda $\frac{1}{2}$, Måhle $\frac{1}{4}$, Jerle 1, Holmen $\frac{1}{2}$, Östanbergshyttan $2\frac{1}{2}$, Bondbyn – utom Långforsen, som wore mindre wälbelägit hit och hade närmare till Hammarby – $2\frac{7}{8}$, Östanberg $\frac{1}{4}$, Bredahl 1, Bäcketorp $\frac{1}{2}$, Lysfalla $\frac{1}{2}$, Klysna 5, Grindtorp $\frac{1}{4}$, Westtorp $\frac{1}{4}$, Mossen $\frac{1}{4}$, Röstorp $\frac{1}{4}$, Nyttorp $\frac{1}{2}$, Norrberga $\frac{1}{4}$ och Hult $1\frac{1}{2}$, från hwilka $22\frac{1}{8}$ Mantal.

Tillförseln af Siktmäld här wid Qwarnen, efter Skattläggningsmännens noga ompröfwande, på så sätt skattades inalles högst kunna bestiga sig til $82\frac{1}{2}$ Tunnor, att Tio Tunnor räknades för Yxe Gårds hushåll, och 4 Tunnor öfwer hufwud för hwardera af de öfriga $18\frac{1}{8}$ Hemmanen; Och ehuru Härads Syne Rätten i sitt betänkande förklarar Hwete endast utgöra den Spannmåls sort, som till finsigtning skulle ifrågakomma att afwerkas, trodde dock Skattläggningsmännen med sin närmare kännedom om verkligt rätta förhållandet inom orten /att/, äfwen Råg dertill i icke obetydlig Qwantitet från hushållen blefwe använd, sig för sin del,

både böra antaga och för Skatteberäkningen kunna bestämma.

Sädesslaget till $\frac{1}{3}$ Hwete med $27\frac{1}{2}$ Tunnor, samt $\frac{2}{3}$ Råg med 55 Tunnor, hwaraf Tulltägten, stadgad att utgå med 3 kappar på Tunnan, således belöper sig till Twå Tunnor $18\frac{1}{2}$ kappar af den förra och Fem Tunnor 5 kappar af den sednare sorten; Och emedan

Årliga Räntan till Kongl. Maj:t och kronan skall erläggas med fjerdedelen deraf; Ty skattlägges allt därför ifrågawarande Stålsigtsstenpar i Jerle Bruks

Wattentullmjölqwarn att i årlig afrad widkännas 21 Kappar Hwete och En Tunna 9 kappar Råg; kommandes dock i afseende på verkställigheten af 7 § i Kongl.

Kungörelsen den 11 maj detta år, denna uträknade Ränta, att, såsom följd af föreskriften i KammarCollegii Kungörelse den 1:sta

(4)

påföljde Juni, förweandla sig till En Tunna 10 kappar råg och Twå Tunnor 3 kappar Hafre, samt sålunda, Författningarne likmätigt, från och med denna dag utgöras, efter årligen bestämmande Medelmarkegångspris. Ut Supra.

A. Letzell
Kronofogde

J. S. W. Österberg
Häradsskrivare

Frans Berckius

Anders Andersson

Nämndemän

Källa:

Avskrift: *Leif G:son Nygård.*

Ort & datum: *Örebro 2020-05-17.*

År 1855 den 5 November sammanträdde undertecknade Skattläggningsmän wid Jerle Bruks Tullquarn i Nora Socken och Härad af Örebro Län, för att, till följd af derom från Konungens Befallningshafwande i Länet erhållen föreskrift med årlig ränta belägga ett tredje i nämnde Qwarn befintligt stenpar, som nämnde Befallningshafwande, på grund af ingifwen ansökning och derefter förordnad, samt af Domare med nämnds biträde hållen undersökning, medelst Utslag den 16 juni detta år, tillåtit till begagnande för så kallad stålsigtmäld åt dem af ortens kringboende innevånare, som inrättningen med sådan mäld, mot tull, kunna eller wilja anlita.

Till förrättningen, som wäl en gång tillförene warit utsatt att hållas, och för hwilket ändamål jemwäl sammantråde wid Qwarnen ägt rum, ehuru ett uppskof då ansågs oundvikligt, och så mycket heldre förklaras böra ske, som hela Qwarnverket wid tillfället fanns alldeles utrefvet, för ombyggnads verkställande, men på anmälan, det Qwarnen åter wore färdigbyggd och alla tre stenparen försutte i gångbart skick, nu ånyo blifwit beramad att för sig gå, infann sig Qwarnegaren her /Bruks/ Patorn G. v. Hofstén på Yxe, samt till förrättningsmännen aflemnade ofwannämnde tillstånd Utslag, som upplästes, hwarefter förrättningen börjades, och befanns, dels med ledning af det referat ifrån undersöknings Protocollet, som i Utslaget stod intaget, dels af hwad nu, på stället, genom oculer besigtning och anställde mätningar, inhemtades.

Läget af Qwarnen /wara/ på det $1\frac{3}{4}$ hemmans mark af Skattenatur, som hör till Bondby Gästgifwaregård, lydande under Yxe godset, som äges af bemälde Herr Bruks Patron Hofstén.

Damfästena på ömse sidor å det Yxe egendom äfwen underlydande fjerdedels Hemmans Jerle mark af Skattenatur.

Dammen af sprängd Gråstensmur, innehållande i Längd 45 alnar samt i höjd 6

alnar, med en bredd i bröstet af 8 alnar, inrättad jemwäl för den intill samma Strömdrag anlagde Stångjerns Smedjan, samt den nedanföre Qwarnen uppförde Sågen.

I stället för Wattenhjul drifwes Qwarnen af de från en sednare tids uppfinning sig förskrifwande så kallad Turbiner med utwexling, hållande hwardera Turbinen i diameter 3, 93 fot, och i stället för wanliga lönngångar flyter wattnet från Dammen i en apterad större gemensam Sprängtrumma, 18 fot lång, 6 fot bred och 3 fot hög, hwarifrån samma watten åter till Turbinernas drifwande ledes genom trenne mindre dylika Sprängtrummor, som hwardera hålla i längd 6 fot, i bredd $2\frac{3}{4}$ fot, samt i höjd 17 tum utwändigt och 12 tum inwändigt.

Qwarnstenare till det ifrågawarande Sigtmäldstenparet 4,5 fot i diameter, och till hwardera af de andra twänne redan skattlagde hemmanmäldsstenparen 5 fot. Qwarnhuset till undre wåningen af gråstensmur och till den öfre af vanligt Murtegel, $41\frac{1}{2}$ fot långt, $36\frac{1}{2}$ fot brett och hwardera wåningen 9 fot i höjden, eller tillsammans 18 fot högt till takfoten täkt med tegel på takten.

Wattudräkten, som utgöres af den förbiflytande Jerle-ån, jemn och fullt tillräcklig för alla tre Stenparens obehindrade gång året om, der tillförseln af ständig mäld sådant skulle erfordra, men som alls icke, här hwarken kan bli ifråga, eller en komma att påräknas, då detta Qwarnställe på alla sidor omgafs af Qwarnar med rätt förmonliga sågen, såsom Hammarby på mindre än en Half, Wedewåg på $\frac{3}{4}$ och Dahlkarlshytte på 1 Mil, samt Dylta och Axbergs hammars på högst $1\frac{1}{2}$ mils afstånd, wid hwilka stålsigtsinrättningar funnos.

(3)

Som Mäldelag hade wid underökningstillfället blifwit uppgifne och jemwäl nu ansågs böra beräknas följande närbelägne hemman, nemligen: Yxe Gård 4 Mantal, Skrymtarboda $\frac{1}{2}$, Måhle $\frac{1}{4}$, Jerle 1, Holmen $\frac{1}{2}$, Östanbergshyttan $2\frac{1}{2}$, Bondbyn – utom Långforsen, som wore mindre wälbelägit hit och hade närmare till Hammarby – $2\frac{7}{8}$, Östanberg $\frac{1}{4}$, Bredahl 1, Bäcketorp $\frac{1}{2}$, Lysfalla $\frac{1}{2}$, Klysna 5, Grindtorp $\frac{1}{4}$, Westtorp $\frac{1}{4}$, Mossen $\frac{1}{4}$, Röstorp $\frac{1}{4}$, Nyttorp $\frac{1}{2}$, Norrberga $\frac{1}{4}$ och Hult $1\frac{1}{2}$, från hwilka $22\frac{1}{8}$ Mantal.

Tillförseln af Siktmäld här wid Qwarnen, efter Skattläggningsmännens noga ompröfwande, på så sätt skattades inalles högst kunna bestiga sig til $82\frac{1}{2}$ Tunnor, att Tio Tunnor räknades för Yxe Gårds hushåll, och 4 Tunnor öfwer hufwud för hwardera af de öfriga $18\frac{1}{8}$ Hemmanen; Och ehuru Härads Syne Rätten i sitt betänkande förklarar Hwete endast utgöra den Spannmåls sort, som till finsigtning skulle ifrågakomma att afwerkas, trodde dock Skattläggningsmännen med sin närmare kännedom om verkligt rätta förhållandet inom orten /att/, äfwen Råg dertill i icke obetydlig Qwantitet från hushållen blefwe använd, sig för sin del,

både böra antaga och för Skatteberäkningen kunna bestämma.

Sädesslaget till $\frac{1}{3}$ Hwete med $27\frac{1}{2}$ Tunnor, samt $\frac{2}{3}$ Råg med 55 Tunnor, hwaraf Tulltägten, stadgad att utgå med 3 kappar på Tunnan, således belöper sig till Twå Tunnor $18\frac{1}{2}$ kappar af den förra och Fem Tunnor 5 kappar af den sednare sorten; Och emedan

Årliga Räntan till Kongl. Maj:t och kronan skall erläggas med fjerdedelen deraf; Ty skattlägges allt därför ifrågawarande Stålsigtsstenpar i Jerle Bruks Wattentullmjölqwarn att i årlig afrad widkännas 21 kappar Hwete och En Tunna 9 kappar Råg; kommandes dock i afseende på verkställigheten af 7 § i Kongl. Kungörelsen den 11 maj detta år, denna uträknade Ränta, att, såsom följd af föreskriften i KammarCollegii Kungörelse den 1:sta

(4)

påföljde Juni, förwandla sig till En Tunna 10 kappar Råg och Twå Tunnor 3 kappar Hafre, samt sålunda, Författningarne likmätigt, från och med denna dag utgöras, efter årligen bestämmande Medelmarkegångspris. Ut Supra.

C. A. Letzell
Kronofogde

J. V. Wästerberg
Häradsskrivare

Frans Berckius

Anders Andersson

Nämndemän

Källa: *Värmlandsarkiv, Hammarby-Yxe bruk -1889, Dossierer, F 1:22. 1812-1862; Yxe och Jerle: 1855 5/11, Häradssyn och undersökning av Järle tullmjölkvarn.*

https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/A0074901_00326#c=&m=&s=&cv=325&xywh=1978%2C112%2C4084%2C2547&r=

Avskrift: *Leif G:son Nygård.*

Ort & datum: *Örebro 2020-05-17.*

Jerle qwarn

Konungens Befallningshafvandes i Örebro Län Utslag i anledning deraf att sedan Konungens Befallningshafwande genom Utslag den 21 Augusti 1846, uppå yrkande af Kongl. KammarCollegii Adwokatfiscals Embete, förordnat, att, enär uti Jerle skattlagda tullmjölqwarn om två par stenar äfwen funnes inlagdt ett par husbehofsqwarnstenar för sigtmäld, det sednare borde utrifwas samt, intill dess sådant, i följd af laga kraftwunnet Utslag, kunde för–

(2)

siggå under försegling ställas, samt KronoLänsmannen A. E. Widén, som af Herr Kronofogden Letzell fått sig updraget att Utslaget verkställa, med anledning deraf den 1 sistlidne Mars förseglat ifrågawarande husbehofs stenar, Herr brukspatronen G. Von Hofsten, uti en den 2 Maj hit ingifwen skrift, anhållit att berörde försegling å ett par sigtmäldtstenar måtte få brytas, så att förmalning mot tull derå kunde få äga

(3)

rum, intilldes hos Konungens befallningshafwande numera sökt skattläggning å samma stenpar kommit till stånd, mot förbindelse dock att erlägga skatt för den tid, som stenparen sålunda före skattläggning finge begagnas; Gifwet Örebro Slott i Landskansliet den 16 Juni 1855.

Konungens Befallningshafwande har ärendet till pröfning förehaft; Och som Konungens Befallningshafwande genom särskildt Utslag denna dag, med bifall till Brukspatronen Hofstens derom den 28 nästlidne April gjorde ansökning,

(4)

tillåtit att ett i Jerle qwarn utom två der förut skattlagde par stenar, yterligare inrättadt stenpar finge till sigtmäld mot tull använda, så snart skatt till Kongl. Majjt och Kronan blifwit derå lagd, finner Konungens Befallningshafwandes, att, i fall herr Brukspatronen önskar att i aftiden på skattläggning, till andras betjenande mot tull begagna det förseglade stenparet, under wilkor att skatt därför, på sätt Herr Brukspatron åtagit sig, erlägges, Länsmannen äger att bryta förseglingen för hwilket ändamål han bör på anmodan och mot wederbörlig ersättning, sig på stället infinna och

(5)

lemna qwarnägaren Protokoll öfwer förrättningen, hwilket sedermera skall, jemte

detta Utslag wid skattläggningen företes.

Den, som med detta Utslag icke nöjes, äger att det uti hos Kongl. Majt:s och Rikets Swea Hofrätt söka ändring genom besvär, som före klockan tolf å tretionde dagen efter hållen del af Utslaget, den dag, å hwilken delgifwandet sker, oräknad, eller, om bestämda dagen inträffar å helgedag, nästa söknedag derefter skola till Kongl. Hofrätten ingifwas; wid hwilka besvär, i fall den klagande dem icke egenhändigt undertecknat, bör fo-

(6)

ga behörig fullmakt till deras ingifwande, wid påföljd att, om något af hwad sålunda föreskrifwet är uraktlåtes, pröfning af målet icke äger rum. Tid och ort som ofwan.

E. J. Bergenschöld

/M. E. Bäckström

Källa: *Värmlandsarkiv, Hammarby-Yxe bruk -1889, Dossierer, F 1:22. 1812-1862; Yxe och Jerle: 1855 16/6, Kungl. befallningshavande utslag ang. Järle tullmjölkvarn.*

https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/A0074901_00323#?c=&m=&s=&cv=322&xywh=679%2C180%2C5879%2C3667&r=

Avskrift: *Leif G:son Nygård.*

Ort & datum: *Örebro 2020-05-17.*

Kongl. Maj:t:s och Rikets KammarCollegii Utslag angående en den 5 November 1855 förättad Skattläggning å ett uti Jerle Bruks tullmjölqvarn med förut varande tvänne par hemäldsstenar i Nora Socken och Härad af Örebro Län, jemlikt Konungens Befallningshafvandes Utslag den 16 Juni samma år inlagdt stenpar för stålsiktsmæld; warande efter granskning i Landskontoret, instrumentet öfver denna skattläggning af LandshöfdingeEmbetet uti Skrifvelse den 20 December sistlidne år insändt; Gifvet i Stockholm den 22 Augusti 1856.

Kongl. KammarCollegium har låtit handlingarne sig föredragas; Och varder räntan af Kongl. Collegium fastställd till Tjuguen kappar Hvete och En tunna Nio kappar Råg att, jemlikt Kongl. Kungörelsen den 11 Maj 1855, förvandlad till Fem tunnor Åtta kappar Hafre från och med Skattläggningsdagen till Kongl. Maj:t och Kronan årligen utgöras, på sätt författningarne förmå; Hvilket till efterrättelse lärer.

Den missnöjde äger, till följd af Kongl. Förordningen den 10 januari 1759, inom Fyra månader efter häraf erhållen del, hvarje månad till Tretio (30) dagar räknad, klockan före Tolf (12) på dagen till Kongl.

(2)

Maj:t uti dess Finans Departements Expedition ingifva underdånige besvär, hvarvid bör bifogas behörigt bevis om tiden då klaganden af detta Utslag det undfått; Äfvensom enskild part årligen ställa borgen för kostnad och skada samt löftesskriften derom bilägga, undertecknad af två vederhäftige män, som borga en för bägge och bägge för en. Försummas något af hvad sålunda blifvit föreskrifvet, har den klagade förlorat sin talan och besvären komma ej under nådig pröfning. År och dag, som förr skrifvet står.

På dragande kall och Embetets wägnar.

J. Falkman

Tönnes H..[Wra]ngel

Rudolf Cederschiöld

/C. R. Ulf sax

/ J. P. Carlmark

Annot:/

Utslag ang. Skattläggning å ett siktmäldsstenpar i Jerle mjölqvarn i Örebro Län.

Källa: *Värmlandsarkiv, Hammarby-Yxe bruk -1889, Dossierer, F 1:22. 1812-1862; Yxe och Jerle: 1856 22/8, Utslag ang. skattläggning av ett stenpar i Järle mjölkvarn.*

[https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/A0074901_00330#?](https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/A0074901_00330#?c=&m=&s=&cv=329&xywh=2068%2C102%2C4084%2C2547&r=)

[c=&m=&s=&cv=329&xywh=2068%2C102%2C4084%2C2547&r=](https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/A0074901_00330#?c=&m=&s=&cv=329&xywh=2068%2C102%2C4084%2C2547&r=)

Avskrift: *Leif G:son Nygård.*

Ort & datum: *Örebro 2020-05-17.*

År 1857 den 2 November blef af undertecknade laga syn hållen vid Jerle Qvarn och Såg, hvarvid närvaro i Bruks Egarens vägnar af Inspektoren J. E. Schmidt, samt såsom tillträdare af Qvarn och Såg arrendatorn Mjölaren Björklund.

	Riksmünt	
	Rdr	Öre
<u>Qvarnverket</u>: Stålsikten av siden är mycket söndrig; då den är afsliten och användbar bör den nuvarande samsikten, som är lika stor, insättas; Samsikten äfven af siden á 4 hål pånötte af slagarna som böra förkortas; För- och eftermjöls-rullsikt af Messingstråd är söndrig och alldeles för tät, således oduglig. Qvarnegaren får derföre förskaffa duk till för- och eftermjöls-slagsikt och till samsikt. Infällningen och omendringen verkställes. Stämbolsdubben vid nedre Turbin stålas af ägaren. Långjernsdubbar och Tärningar vid alla Turbinerna stålas af ägaren Kuggarne i 2 Trillor halfnötte; i en godt skick competteras för ----- En reservtrilla nykuggad. Draglinorne af Tömtåt i brukbart skick. <u>Sågverket</u>: med 2 vertikala Turbiner; 4 metallager i godt skick finnes inlagde, och Bakdragarkedjan är något sliten; några kuggar i matarhjulet utnötte; i Banken. I vänster marginal, under ”Qvarnverket”, text som tillkommit senare: Slitning för 5 öre? bör duga i ett år till- Samsikt och förmj. duk tillhör Mjöl. ställning med smide till rullduk samsikt finnes der. Under ”Sågverket”, vertikal text: 18 sågblad 1 kanttrisse med tromma i godt skick	6	50

(2) <u>Öfverfördt</u>		
<u>Qvarnbyggnaden</u> : af sten med Tegelstak.		
Golfvet i nedra botten lagas med 1 Plank- spik.arb. -----		50
5 Fensterrutor i öfra huset sönder – lagas för -----	1	25
Alla fenstren äro hopsatte af glasbitar.		
2 Rundfenster med 1 karm insättes för-----	5	
I Qvarnkammaren finnes 2 Contor af Bräder, samt 1 Jernkakelugn utan lucka och håll. Taket omlagas genom rappning för -----	5	
Sålunda synat och befunnet, försäkra:		
<i>G. Rambäck</i>		
Ny Silkes Sikduk lemnade ägaren d. 7 maj 1858 så att Mjölaren skall vid afträdet ersätta derfor.		

Källa: Värmlandsarkiv, Hammarby-Yxe bruk -1889, Dossierer, F 1:22, 1812-1862; Yxe och Jerle: 1857 2/11, Syn vid Järle kvarn och såg.

https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/A0074901_00331#?c=&m=&s=&cv=330&xywh=2068%2C103%2C4084%2C2547&r=

Avskrift: Leif G:son Nygård.

Ort & datum: Örebro 2020-05-17.

(s. 1)

År 1885 den 4 och 17 September förrättades af undertecknad kronofogde med biträde af Nämndemännen, bruksförvaltaren C. G. Söderström i Wickersvik och Lars Eric Eriksson i Alntorp samt Byggmästaren Ek, brandsyn och i sammanhang dermed uppskattning för förhöjd eller ny försäkring i Allmänna Brandförsäkringsverket för byggnader å landet å nedannämnde byggnader vid Yxe gård och Jerle bruk inom Lindes och Nora Socknar samt härader uti Örebro län, varande vid förrättningen närvarande ägaren Herr Bruksägaren och Riddaren C. H. Wedberg på Hammarby.

[...]

(s. 5)

Wid Jerle

Brandför försäkrings husets, Nummer	Husets Brandförsäkrings summa, Kronor		
N:o 9	1,211;-	Ett Kolhus vid Jerle bruk 92 fot långt, 52 fot brett och 7½ fot högt, af resvirke ock bräder	

(s. 6)

		under tegeltak befanns i godt stånd.	
N:o 10	114:75	Ett Kolhus på södra sidan af det förutnämnda af resvirke ock bräder under tegeltak 39 fot långt, 21 fot bredt och 18 fot högt var oföräntradt ock ½ godt skick.	
N:o 11	324;-	En jernbod af famntimmer 38 fot lång, 22 fot bred ock 9 fot hög under tak af bräder ock tegel i godt skick.	

(s. 10)

Wid Jerle Bruk.

N:o 8	7,074:6	En stångjerns ock manufakturverksbyggnad af gråsten ock resvirke, 139 fot lång, 43½ fot bred ock 20 fot hög som befanns oförändrad sedan förra besigtningen och i godt stånd såväl i afseende till byggnad som verk ock lemnades nu utan anmärkning.	
N:o 9	1,204:84	Ett Kolhus, upptaget under N:o 8 i värderingsinstrumentet af den 23 juli 1836 försäkradt under N:o 16753, befanns i fullt försvarligt skick ock ansågs ännu värdt försäkringssumman.	

N:o 10	4,404:63	En Smedhusbyggnad af okänt murtegel, 76 fot lång, 46 fot bred ock 19 fot hög, har sedan förra besigtningen icke undergått några förändring ock befanns nu värde fullt motsvarande föräkringssumman.	
(s. 11)			
N:o 11	2,583:75	En mjölqvarnsbyggnad af tegel, 42 fot lång, 37 fot bred ock 10 fot hög var oförändrad sedan förra besigtningen ock lemnades /nu/ utan anmärkning.	
N:o 12	529:50	Sågen har under år 1878 blifvit ombygd på samma plats af stolpvirke ock bräder med tak af spån, 91 fot lång, 16½ fot bred ok 17 fot hög, å hvilken byggnad ägaren begärde uppskattning för försäkring i följd hvaraf följande beräkning uppgjordes. Grundsummns uppläggning ----- 200;-	
<u>till stommen:</u> 17 st. stolpar á 16 fot --- 272 2 " ofverslag á 91 " ---- 182 9 " " " 16½ "---- 148½ 9 " sträfvor " 16 " ---- 134 3 " syltar " 91 " ---- 273 21 " golfspik " 16½ "--- 346½ 54 " stolpar " 6 " ----- <u>324;</u> 1680 á 15 -- 252;- till ytterbeklädnad 25 tolfter bräder á 7,60 ----- 190;- 13 st sågluckor ock 2 dörrar á 3 kr ----- <u>45;</u> --- 487;- <u>till tak:</u> 20 st. takstolar á 40 fot --- 800 á 15 -----9,200;- 15 tolft läkt á 2 kr. ----- 30;- 64 rakalnar spån á 1,75 ----- 112;- för takets påläggning ----- <u>50;</u> --- 288;- <u>Innanverk:</u> till golf 12 tolfter plank á 15,20 ----- 182,40 4 stativstolpar 50 fot á 50 öre ----- 25;- 19 st rotknän till sträfvor á 3 kr ----- 57;- till kantbänken: 84 fot timmer á 15 öre ----- 12,60 60 fot plank á 12 " ----- <u>7,20</u> ----- <u>19,80</u> --- 284,20 skrufvar, spik och smide ----- 800;- arbetskostnad ----- 1,000;- byggnadshus rödfärgning ----- 35;-			
(s. 12)			
Till gångande verket hörande: 1 Turbin ----- 1,000 1 stativ med balanshjul ----- 1,500 Kantverket med ketting ----- 1,000 2 spändstolar af jern ----- 25 5 remskivor ----- 35			Transport - 3084,20

	af jern 4 linskefvor, 3 axlar, 3 lager ----- 100 15 sågblad, 5 kantklingor ----- 200 1 läderrem 49 fot lång 6½ tum bred á 2,80 - 137,20 1 " 33 " " 4 " " " 1,25 - 41,25 1 " 25 " " 3 " " " 1 - <u>25;-</u> , <u>4,063;45</u>	7,147:65
	Byggnaden i godt skick ock utan anmärkning. Några byggnader, förutan /de/ här ofvan uptagne, hafva icke sedan senaste besigtningarne blifvit uppförde. I afseende på byggnadernas läge i förhållande till hvarandra åberopas den härvid följaktliga plankarta. Brandredskapen som vid Yxe består af två slangsprutor, 2 kopparhandspruta 4 embar, 2 svabbar, 4 brandstegar och 3 brandhakar samt vid Jerle af en slangspruta, 2 handsprutor, 2 stegar och 3 brandhakar befanns i godt skick ock lätt tillgänglig ock ändamålsenligt förvarad. Såsom ofvan blifvit anmärkt finnes uti stall ock ladugårdsbyggnaden vattenledning medelst tryckpump uti ån vid tröskverksbyggnaden, hvarigenom vatten ständigt finnes uti den å ladugårdsvinden befintliga reservrör. Werdet af, till förhöjd brandförsäkring här ofvan anmäld beskrefne ock uppskattad byggnad är efter nogaste undersökning ock bästa förstårn i dess nu befintliga skick på grund af werkan utaf ock	
	(s. 13)	
	sistförflutne fem årens priskurant ock markegångstaxor på byggnadämnen, dagsverken ock arbetslöner i orten ansedt till ofvan angifne belopp, hvilka ni ansvara vara mera för lågt än för högt åsatte, hvilket betygas. Som ofvan.	
	A. Göthlin	
Källa: Landsarkivet i Uppsala, Kronofogdens i Nora fögderi arkiv, vol. 110, 1842-1889; Handlingar rörande syner och besiktningar; 1885.09.04/17: Brandsyn vid Yxe gård och Järle bruk och i samband därmed uppskattning ang. förhöjd eller ny försäkring i Allmänna Brandförsäkringsverket. Avskrift: Leif G:son Nygård. Ort & datum: Örebro 2021-01-10.		

(s. 1)

År 1885 den 4 och 17 September förrättades af undertecknad kronofogde med biträde af Nämndemännen, bruksförvaltaren C. G. Söderström i Wickersvik och Lars Eric Eriksson i Alntorp samt Byggmästaren Ek, brandsyn och i sammanhang dermed uppskattning för förhöjd eller ny försäkring i Allmänna Brandförsäkringsverket för byggnader å landet å nedannämnde byggnader vid Yxe gård och Jerle bruk inom Lindes och Nora Socknar samt härader uti Örebro län, varande vid förrättningen närvarande ägaren Herr Bruksägaren och Riddaren C. H. Wedberg på Hammarby.

[...]

(s. 5)

Wid Jerle

Brandför försäkrings husets, Nummer	Husets Brandför säkrings summa, Kronor		
N:o 9	1,211;-	Ett Kolhus vid Jerle bruk 92 fot långt, 52 fot brett och 7½ fot högt, af resvirke ock bräder	

(s. 6)

		under tegeltak befanns i godt stånd.	
N:o 10	114:75	Ett Kolhus på södra sidan af det förutnämnda af resvirke ock bräder under tegeltak 39 fot långt, 21 fot bredt och 18 fot högt var oföräntradt ock ½ godt skick.	
N:o 11	324;-	En jernbod af famntimmer 38 fot lång, 22 fot bred ock 9 fot hög under tak af bräder ock tegel i godt skick.	

(s. 10)

Wid Jerle Bruk.

N:o 8	7,074:6	En stångjerns ock manufakturverksbyggnad af gråsten ock resvirke, 139 fot lång, 43½ fot bred ock 20 fot hög som befanns oförändrad sedan förra besigtningen och i godt stånd såväl i afseende till byggnad som verk ock lemnades nu utan anmärkning.	
N:o 9	1,204:84	Ett Kolhus, upptaget under N:o 8 i värderingsinstrumentet af den 23 juli 1836 försäkradt under N:o 16753, befanns i fullt försvarligt skick ock ansågs ännu värdt försäkringssumman.	
N:o 10	4,404:63	En Smedhusbyggnad af okänt murtegel, 76 fot lång, 46 fot bred	

		ock 19 fot hög, har sedan förra besigtningen icke undergått några förändring ock befanns nu värde fullt motsvarande föräkringssumman.	
(s. 11)			
N:o 11	2,583:75	En mjölkvarnsbyggnad af tegel, 42 fot lång, 37 fot bred ock 10 fot hög var oförändrad sedan förra besigtningen ock lemnades /nu/ utan anmärkning.	
N:o 12	529:50	Sågen har under år 1878 blifvit ombygd på samma plats af stolpvirke ock bräder med tak af spån, 91 fot lång, 16½ fot bred ok 17 fot hög, å hvilken byggnad ägaren begärde uppskattning för försäkring i följd hvaraf följande beräkning uppgjordes. Grundsumms uppläggning ----- 200;-	
<u>till stommen:</u> 17 st. stolpar á 16 fot --- 272 2 " ofverslag á 91 " ---- 182 9 " " " 16½ "---- 148½ 9 " sträfvor " 16 " ---- 134 3 " syltar " 91 " ---- 273 21 " golfspik " 16½ "--- 346½ 54 " stolpar " 6 " ----- <u>324</u> ; 1680 á 15 -- 252;- till ytterbeklädnad 25 tolfter bräder á 7,60 ----- 190;- 13 st sågluckor ock 2 dörrar á 3 kr ----- <u>45</u> ; --- 487;- <u>till tak:</u> 20 st. takstolar á 40 fot --- 800 á 15 -----9,200;- 15 tolft läkt á 2 kr. ----- 30;- 64 rakalnar spån á 1,75 ----- 112;- för takets påläggning ----- <u>50</u> ; --- 288;- <u>Innanwerk:</u> till golf 12 tolfter plank á 15,20 ----- 182,40 4 stativstolpar 50 fot á 50 öre ----- 25;- 19 st rotknän till sträfvor á 3 kr ----- 57;- till kantbänken: 84 fot timmer á 15 öre ----- 12,60 60 fot plank á 12 " ----- <u>7,20</u> ----- <u>19,80</u> --- 284,20 skrufvar, spik och smide ----- 800;- arbetskostnad ----- 1,000;- byggnadshus rödfärgning ----- 35;-			
(s. 12)			
Till gångande verket hörande: 1 Turbin ----- 1,000 1 stativ med balanshjul ----- 1,500 Kantverket med ketting ----- 1,000 2 spändstolar af jern ----- 25 5 remskivor ----- 35 af jern 4 linskefvor, 3 axlar,			Transport - 3084,20

	3 lager ----- 100 15 sågblad, 5 kantklingor ----- 200 1 läderrem 49 fot lång 6½ tum bred á 2,80 - 137,20 1 " 33 " " 4 " " " 1,25 - 41,25 1 " 25 " " 3 " " " 1 - <u>25,-</u> , <u>4,063;45</u>	7,147:65
	Byggnaden i godt skick ock utan anmärkning. Några byggnader, förutan /de/ här ofvan uptagne, hafva icke sedan senaste besigtningarne blifvit uppförde. I afseende på byggnadernas läge i förhållande till hvarandra åberopas den härvid följaktliga plankarta. Brandredskapen som vid Yxe består af två slangsprutor, 2 kopparhandspruta 4 embar, 2 svabbar, 4 brandstegar och 3 brandhakar samt vid Jerle af en slangspruta, 2 handsprutor, 2 stegar ock 3 brandhakar befanns i godt skick ock lätt tillgänglig ock ändamålsenligt förvarad. Såsom ofvan blifvit anmärkt finnes uti stall ock ladugårdsbyggnaden vattenledning medelst tryckpump uti ån vid tröskverksbyggnaden, hvarigenom vatten ständigt finnes uti den å ladugårdsvinden befintliga reservrör. Werdet af, till förhöjd brandförsäkring här ofvan anmäld beskrefne ock uppskattad byggnad är efter nogaste undersökning ock bästa förstårn i dess nu befintliga skick på grund af werkan utaf ock	
	(s. 13)	
	sistförflutne fem årens priskurant ock markegångstaxor på byggnadämnen, dagsverken ock arbetslöner i orten ansedt till ofvan angifne belopp, hvilka ni ansvara vara mera för lågt än för högt åsatte, hvilket betygas. Som ofvan.	
	A. Göthlin	

Källa: Landsarkivet i Uppsala, Kronofogdens i Nora fögderi arkiv, vol. 110, 1842-1889; Handlingar rörande syner och besiktningar; 1885.09.04/17: Brandsyn vid Yxe gård och Järle bruk och i samband därmed uppskattning ang. förhöjd eller ny försäkring i Allmänna Brandförsäkringsverket.

Avskrift: Leif G:son Nygård.

Ort & datum: Örebro 2021-01-10.

**Protokoll, hållet den 3 Maj
1895 vid Jerlebron.**

Närvarande voro: Herrar Bruksegarne S. Cleophas och J. E. Haglund, som ock äro till Brofogdar utsedde, Bergsmannen P. O. Fransson i Sund samt undertecknad Kronolänsman å häradet.

§ 1.

Som Jerlebron, vid å densamma hållen besigtning vid 1894 års vägsyn, befunnits mycket bristfällig i synnerhet för tyngre transporter, i följd hvaraf dem tarfvade en grundligare reparation om ej ombyggnad, så hade brobyggnadsskyldige blifvit kallade till sammanträde dels vid nämnde bro den 28 Februari i år, då ingen mera af brobyggnadsskyldige tillstades kom än Brukseparen Cleophas, dels den derpåföljande Mars å häradets Länsmankontor, vid hvilket senare sammanträde beslut bland annat fattades derom, att ett nytt sammanträde skulle utsättas på våren att hållas vid berörde bro, som då noggrannare kunde undersökas, hvarefter auktion skulle anställas å arbetet, så hade till i dag kungörelse härom varit utfärdad dervid de brobyggnadsskyldige blifvit kallade att närvara; och sedan, efter det noggrann undersökning blifvit hållen och det utröntes att bron tarfvade ombyggnad, blef entreprenadauktion anställd, dervid Brukseparen S. Cleophas stannade för minst bjudna 726 kronor, hvilket belopp det upprättade kostnadsförslaget till brons ombyggnad äfven upptager.

§ 2.

Härefter beslöts att bron skulle från begagnande aflysas under tiden 10-22 nästa Juni månad, hvarom undertecknad Widén skulle ombestyras; skolande bron afsynas endera efter arbetets fullgörande eller senast vid årets syn å allmänna vägarne.

§ 3.

Detta protokoll skall justeras af de närvarande brobyggnadsskyldige.

Som ofvan:
Joh. Widén

Anm: I akten återfinns också ej renskrivna protokoll från sammanträdet den 9 mars resp. 3 maj (ovan), kostnadsförslag för ombyggnad av Kungshammars bron över Hammarby ån (vilket uppenbarligen användes som underlag även för ombyggnaden av Järle bro), förteckning av Järle bros underhållsskyldiga hemman. Det sista dokumentet återger jag nedan.

Jerlebron

Ö:a Sund -----	3	hemman
Gl. Pershyttan -----	7	"
N:a Pershyttan -----	4	"
Åshyttan -----	5	"
Skofttorp -----	2½	"
Skofthyttan -----	2	"
Elfshyttan -----	3½	"
Alntorp -----	1½	"
Östanbergshyttan nr 1 ---	½	"
Östanbergshyttan nr 3 ---	½	"
S:a		30 hemman

Tillsättes 1 brofogde

Källa: Landsarkivet i Uppsala; Länsmannen i Nora och Hjulsjö bergslags distrikt, vol. 38, 1769-1905; Handlingar rörande allmänna vägar. spridda år; Skrivelser rörande vägar, broar och grindar; 1895- 05-03: Protokoll från besiktning av och beslut om ombyggnad av Järle bro.

Transkribering: Leif G:son Nygård.

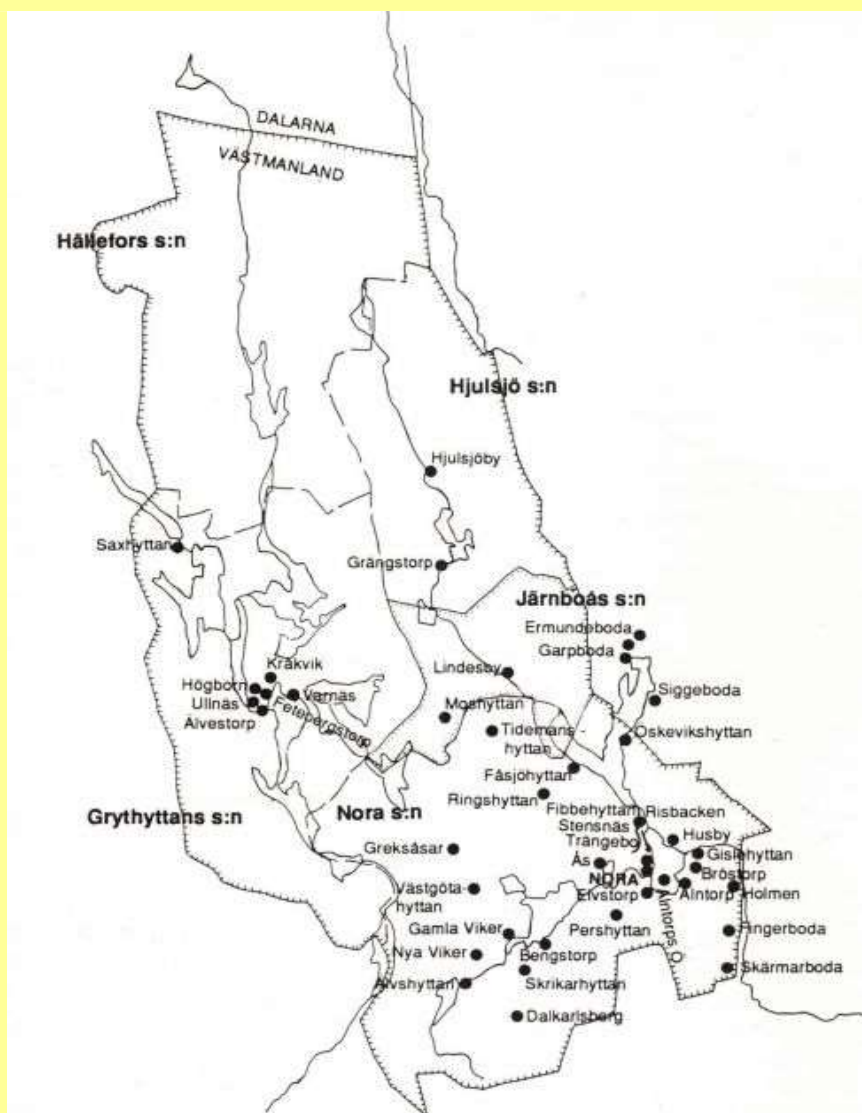
Ort och datum: Örebro 2020-12-31.

JÄRLE - en pärla i Bergslagen.

Historisk genomgång 1538-sekelskiftet 1900.

Noraskogs bergslag

Noraskogs bergslag omfattade Grythyttan, Hjulsjö, Järnboås, Nora och Viker i Örebro län. "Noraskog" är en äldre benämning på Nora socken men någon åtskillnad mellan socken och bergslag förelåg inte. Ny forskning visar att de äldsta privilegierna för bergslaget utfärdades senast 1360, men ingick möjligen tjugo år tidigare i kung Magnus Erikssons förordning 7/11 1340 för järnbergslagen Västra berget (Lekebergslagen).

Det medeltida Noraskog. [Ur *Från bergslags och bondebygd* 1993, s. 10].

De äldsta skriftliga beläggen för Noraskoga är "Noræskogh (1314-19) och "noroskog" (1336). Malmtillgången var rik, år 1550 fanns ca 90 hyttor. Bergshanteringen utvecklades starkt under 1500- och 1600-talet och Noraskog intog ställningen som Örebro läns största och viktigaste järnproducent. Och mellan 1637-1656 utgjorde Nora och Lindes bergslag tillsammans med Värmlandsberg och Lerbäcks sn (Närke) det femte bergmästardömet och det största järnmalmsområdet i Sverige.

Moshyttan

I Järnboås socken låg Moshyttan, i drift 1538-1721. Men den är betydligt äldre än så. Allan Wetterholms åldersbestämning enl. C14-metoden visar järnbearbetning redan på 1100-talet. Moshyttan utgör därmed - tillsammans med 4 hyttor runt Norasjön, Hälshyttan (Hidinge), Ånnabodahyttan (Tysslinge) och Lapphyttan (Norberg) - en av de äldsta kända järnframställningsplatserna inte bara i Sverige utan i Europa.

Moshyttan. Utsnitt av Geografisk karta 1704. © Lantmäteriet.

Anläggningar efter vattensystemet Viken-Norasjön-Väringen

Järle var en viktig kugge i Nora bergslags centrala vattensystemen som tog sin början i Gyttoorp vid sjön Viken (NV), gick vidare genom Hagbyån, Norasjön, Järle- och Dyltaån och utmynnade i sjön Väringen (SO). Uppdämningar ägde rum för järntillverkningen behov. Här följer förteckning av anläggningar, grundläggningsår och/eller verksamhetstid:

- Kungsgården Gyttoorp, nämnd 1539 ("Gyetoorp"). Kronobruk 1607-68, kopparhytta 1713-60. Såg före 1745;
- Fibbehyttan, nämnd 1509, Fibbehytte hamrar 1645-85 och Hagby hammare 1595 (Hagbyån, Nora). Såg före 1797;
- Gislehyttehammaren/Kungshammaren 1544 och Fogdhammaren (Järleån, Hammarby) 1621. Såg 1763. Fogdehammaren utbyggdes för övrigt från Fogdetorpet - köptes 30/5 1621 av Kristoffer Andersson, befälningssmannen i Nora o. Lindes fögderi 1619-23, bror till Sten Andersson, första bergmästaren i Nora o. Lindes järnbergslag, utnämnd 14/2 1637 - och låg på Järlehyttans ägor, inköptes 22/6 1632 av kronoarrendatorn Andreas Dress;
- Järle hytta, nämnd 1487 ("gerla hitto"), 1538 ("GerleH^{ita}"). Järle by, nämnd 1538 ("Gerleby"). Järle hammare 1577-1880. Djupedals västa hammare 1547-1702. Djupedals östra hammare 1620t-ca 1685 (Järleån). Såg före 1704. Vid ting i Nora 17/11 1806 framkommer att vattenverk har funnits vid Järle i 280 år, d v s sedan 1536, vilket stämmer bra med uppgifter ur primärkällor;
- Axbergshammar (Dyltaån, anlagd av Gustaf I) 1558-1858;
- Ervalla hammare (Dyltaån) 1579-1831.

Geografisk beskrivning 1704

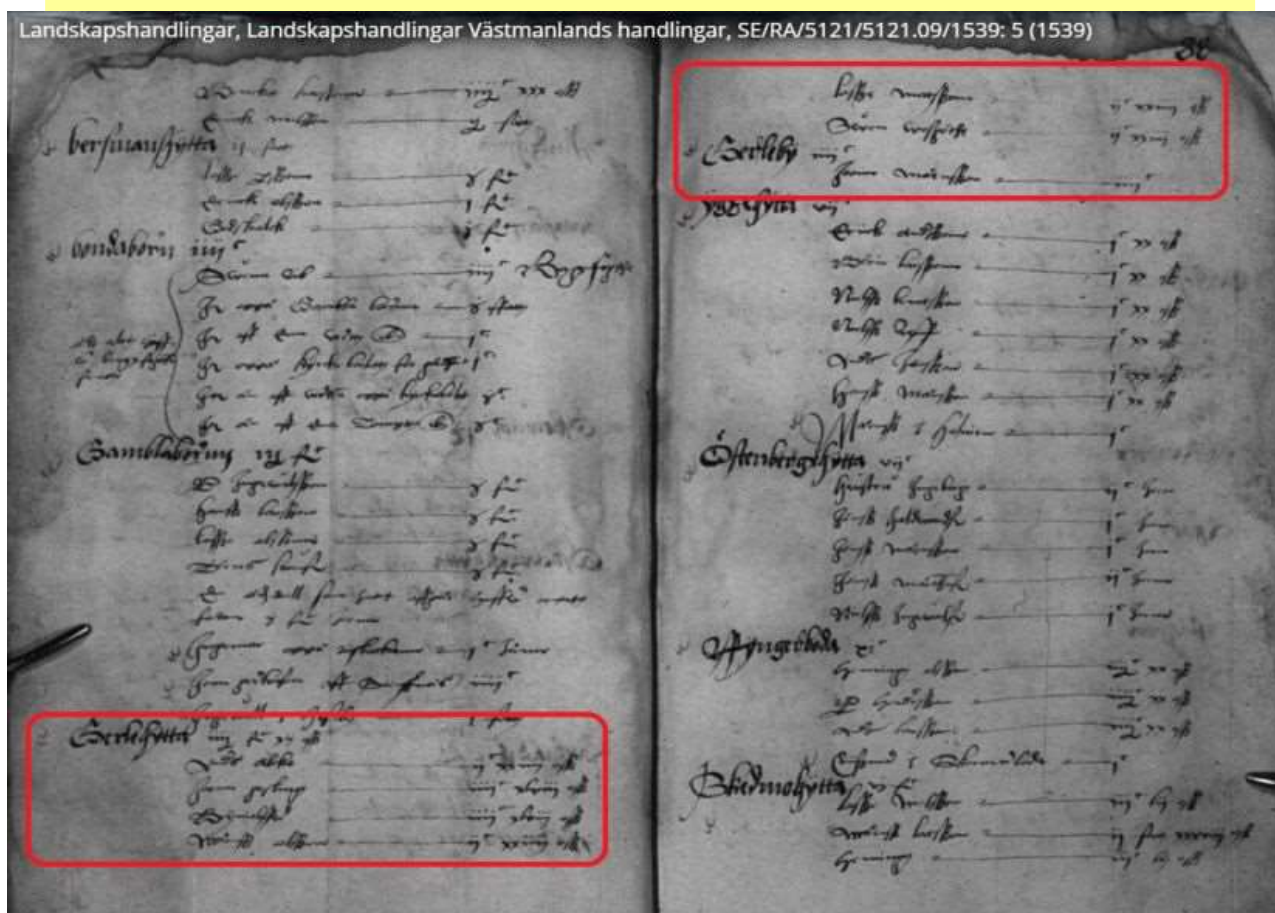
På landshövdingens order upprättar J. Bergius i maj och augusti 1704 en beskrivning av de bergsmanshemman och lägenheter som fanns på allmänningen i Nora bergslag. Början av ingressen lyder: "Geographisk Delineation och Beskrifning öf:r några BergmansH:n (och) under jembwähl den Allmenning som förmehnes kunna blifa emellan Öhrebro härad och Nohra Bergslag /.../". Den visar att både såg och en skattlagd kuggkvarn redan då fanns på platsen.

*"G. **Gjärle**. Ett helt Bergzmans Hem:n, bebohs af 3 Åboer, bruka sig mästadehls i åker och äng, på hwars ägor fins Diupdahl hwar wid är 2:ne hammarställe och En backestugu. **Gierle bruk** med 2:ne Stångj:ns Ham:r; En såg och En sk:d kuggeqvarn med 2 par stenar; hwilka lägenheter H:r brukspatron wed Yxe äger; bem:te Gierle Hem:n äger en lijten skog till giärdzlefång, hwilken Litt. H wisar.".*
[Källa: Lantmäteriet, Lantmäterimyndighetens arkiv, Örebro län, Nora härad; 18-NOH-5, Rågångsåtgärd.]

Första skriftliga källorna

De första skriftliga källorna om allmogens liv i Järle återfinns i landskapshandlingarna vilka redovisar hemmans- och hyttdelägare. Bergshanteringen i Noraskogs bergslag bedrevs så gott som helt av självägande bergsmän. I en hyttlängd 1538 - ett år tidigare än vad som anges i tryckta källor - upptecknas Järlehyttan och Järle by.

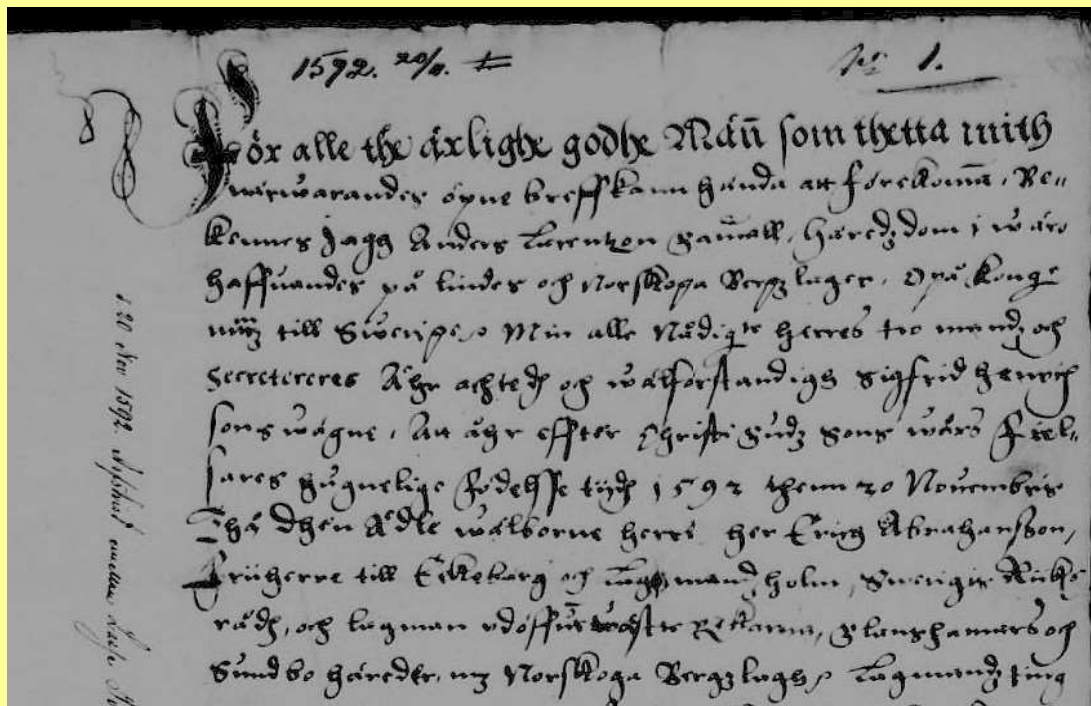
År 1539 namnges åborna: *Anders Alke, Joen Gesling, Brynolf Smed (Matsson), Måns Olsson, Lasse Matsson, Sven Wästgöte resp. Joen Månsson.*

Någon större förändring av ägarförhållandet i Järle sker inte under 1540-talet. Från 1546 dock: Istället för Jon Gesling skrivs *Torvald Jonsson* (son?), Lasse Matsson har avlidit varvid änkan *Sigfrid* registreras (*Nils Hansson* övertar hennes plats 1549), *Sven Västgöte* skrivs som *Sven Riddare* 1546.

Arvstvist 1592

Den tidigaste skriftliga källan jag funnit - landskapshandlingarna undantagna - är en arvstvist mellan hemmansägare i Järlehyttan 20/11 1592.

Den ger upplysningar av genealogisk art. Personerna som omtalas bör rimligen vara ättlingar till de första brukarna i Järle, i alla fall *Jöns Torvaldsson*. Han är sannolikt son till den *Torvald Jonsson* som skrivs vid Järlehyttan 1546, i sin tur trolig son till *Jon Gisling*. Jöns hustru *Helga* är omgift med *Lasse Svensson* vilken arvstvisten handlar om. Uttrycket "skomakare vid sin läst" gällde säkerligen i lika hög grad bergmännen och de bergsbrukande bönderna i bergslagets uppbyggnadsskede.

Bergskollegium 1637-1857

Bergskollegium inrättades för att övervaka kronans bergsbruk, ingenting fick brytas eller bearbetas utan ämbetsverkets tillstånd. Föregångare var Bergsamttet eller Generalbergsamtet som startade 1630. Bruksområdena indelades från början i tolv (12) bergmästardömen, styrda av en bergmästare. (Det första bergmästardömet var Sala silverbergslag, "*Riksens förnämsta Clenodium*" från 1630). Nora och Lindes bergslag utgjorde det femte bergmästardömet och bildades 1637. Vid mitten av 1700-talet omorganiserades verksamheten i bergmästardistrikt varvid Nora och Lindes bergslag separerades och utgjorde det elfte och tolfte bergmästardistriktet. När ämbetsverket Bergskollegium upphörde 1857, kom distrikten att sortera under Bergsstaten och minskade till nio. Från 1875 blev de sex varvid distrikten i Örebro län tillsammans med Skaraborgs län ingick i Mellersta bergmästardistrikt.

Bruks- och hemmansägare 1636-1856

Redovisning av ägarförhållandet sammanfaller med Bergskollegiums verksamhetstid. Bruksrörelsen under stormaktstiden var en del ett merkantilistiskt ekonomiskt system där välstånd skapades genom järnframställning, framför allt av ädlare metaller och ackumulation av ekonomiska tillgångar. På 1600- och 1700-talet utvecklades produktionen i stor utsträckning av privata intressenter och kronans utarrenderande av anläggningar. Bergsmännen i Noraskoga bergslag släppte dock sitt grepp om bergshanteringen mycket sent i

jämförelse med bergsmännen i många andra bergslagsområden. Järle kom att ägas av flera borgare från Stockholm. En storägare var kronoarrendatorn Andreas Dress. Han medverkade också till att utländsk arbetskraft - specialister - inkom från i första hand Belgien, Nederländerna och Tyskland för att lära svenska arbetare att producera och bearbeta järn, något kronan understödde.

Några andra viktiga ägarfamiljer under den här perioden var sedan *Stockenström*, *Preuss*, *Jerlström*, *Heijke*, *Heijkensköld*, *Geijer*, *Hofstén* och *Wedberg*.

Brukspatron Anders Wedberg, "Norakungen" (1795-1864).
Riksdagsman för borgarståndet 1834-58 och ägare av flera bruk i Sverige, bl a Järle och Hammarby. Han avled på julafton 1864.

I slutet av 1800-talet visar historien även bruksägarläkten *Cleopas* och *Haglund*. Men under hela den här tidsperioden hade staten genom Bergskollegium direkt inflytande över verksamheten i Järle. (Kommerskollegium övertog därefter ärenden gällande bergsbruk; 1857-1891 sorterades de under Bergsavdelningen, 1891-1919 under Bergs- och industribyrån).

Järle stadsprivilegier 29/10 1642

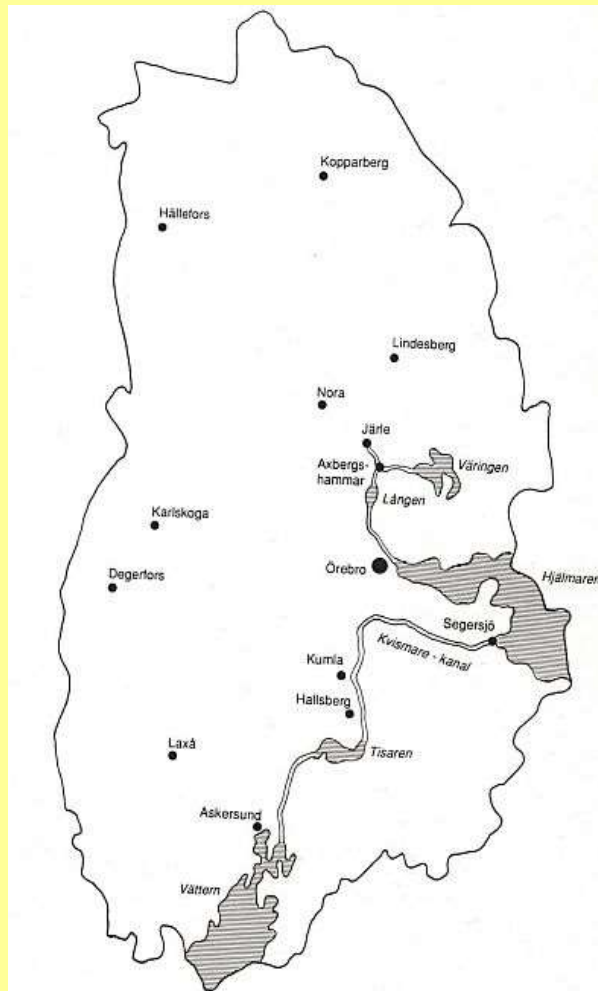
Järle stadsvapen

Motivet är ett eldsprutande berg i färgerna grönt och brunrött.

Järle blev stad 1642-10-29. Stadsprivilegier i 23 punkter utfärdades. Några av de allra mäktigaste i Sverige ansåg att Järle var en knutpunkt i Bergslagen och så betydelsefull, att de uppmanade nybyggarna i Nora och Linde att flytta dit och uppbygga staden. Del av ingressen lyder:

"...påbegannte städer wid Nora och Linde skola till Järle såsom en beqwämligare och bättre Situerad ort Transfereras, och våre undersåtar som uppå bemälte orter sig nedsatt, samt med andra de der till lust och wilja hafwa, måga sig där hän förfoga, byggia och huusligen nedsättia."

En av punkterna rör en hamn i Järle.

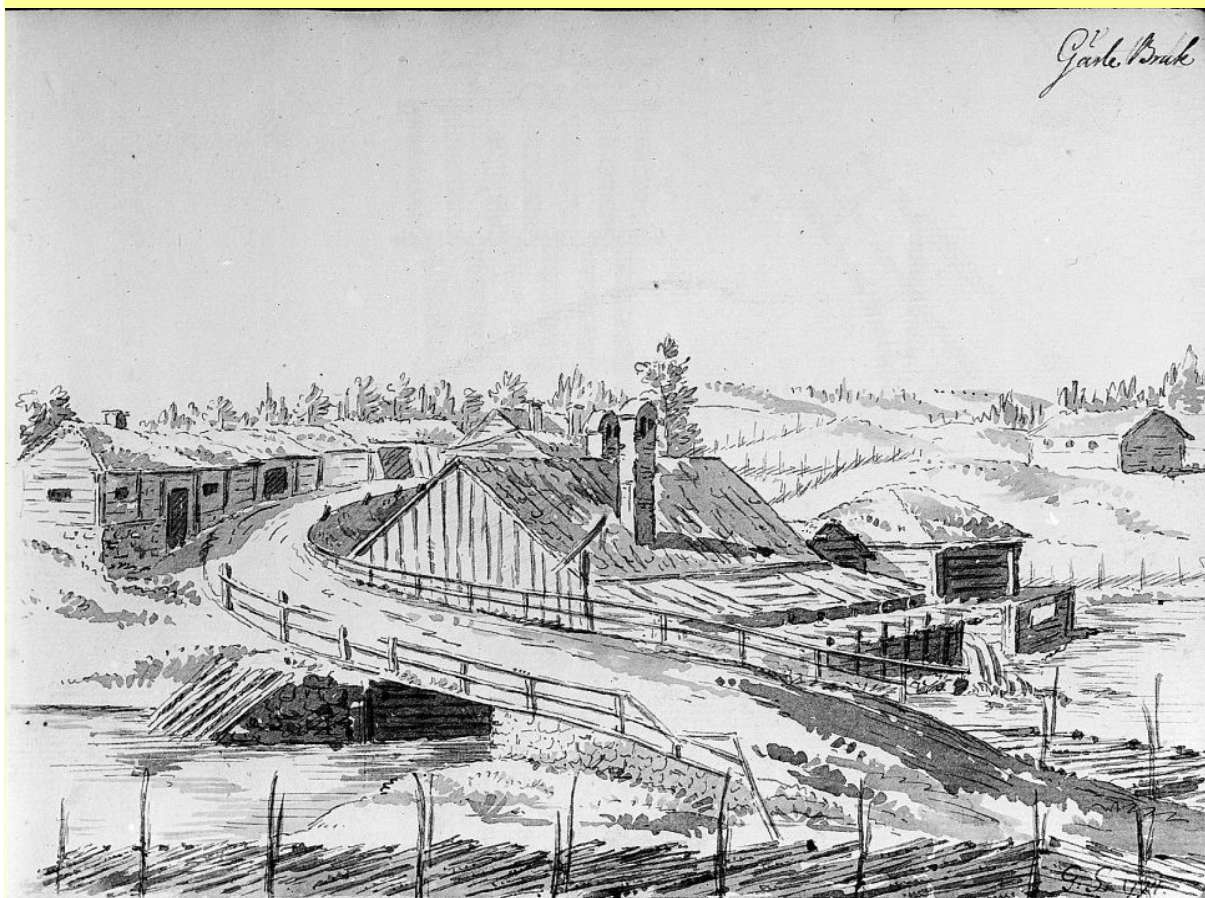

Schematisk skiss av Karl Bondes planerade kanal från Järle via Axbergshammar, Lången, Örebro, Hjälmaren, Segersjö, Telgeån, Kvismåresjöarna, Mosjön, Gålsjön, Tisaren, Tibon, Skiren, Fågelsjön, Åmmelången och Vätterns norra ände. [Ur Från bergslags och bondebygd 1993 - stadsgrundande och lokalthistoria i bergslagen, s. 57].

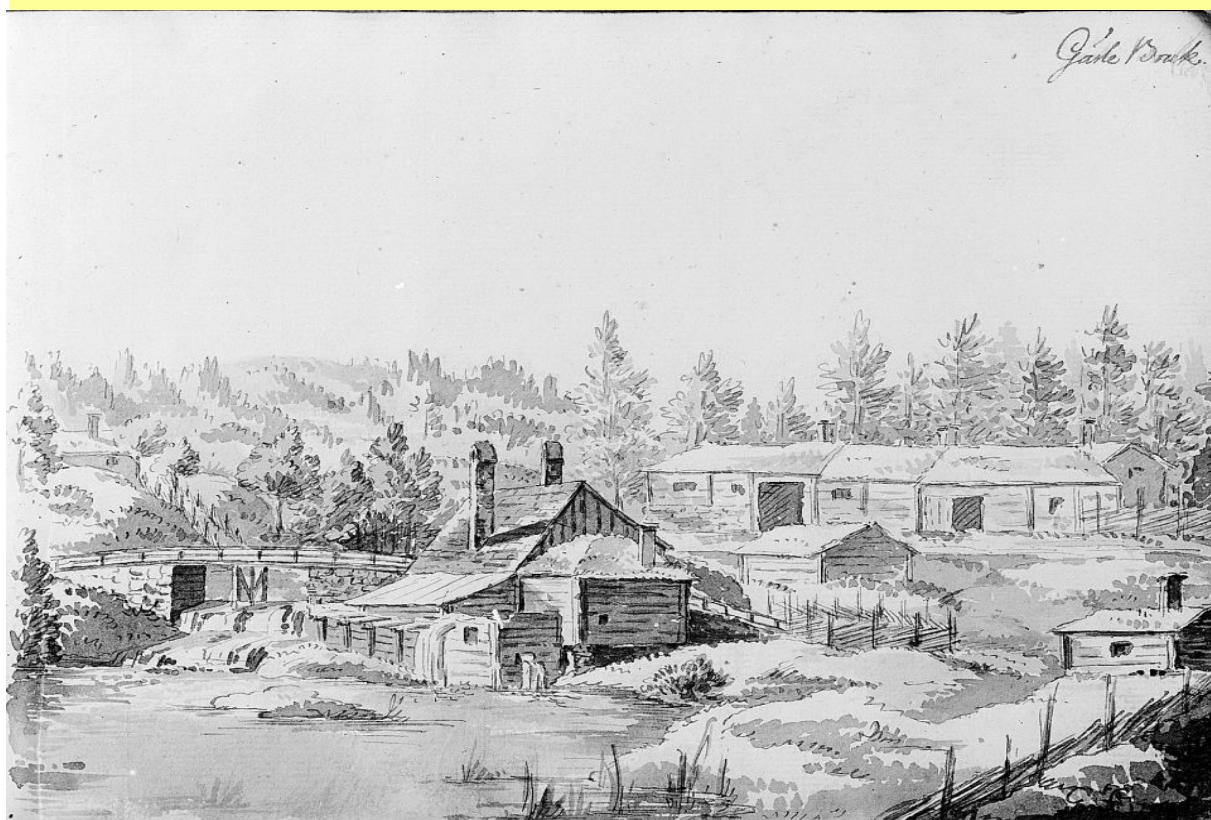
Järnfrakterna från Järle och Bergslagen skulle underlättas betydligt om det kunde ske med fartyg både till Stockholm och Västerhavet. Planer fanns att gräva en ny kanal, Järle kanal via Lången och Lillån till Örebro. Men planerna förverkligades aldrig då invånarna vägrade flytta, privilegier för Nora och Linde utfärdades 20/12 1643. Privilegierna för Järle har dock aldrig dragits tillbaka, stadsförvaltningen har alltså legitimitet.

Bro och bruksdamm nybyggs 1760

Det ansågs nödvändigt att träbron ombyggdes. Planerna initieras 1757, bron och bruksdammen sammanbyggdes. Besiktning av den nybyggda bron sker 20/3 1760. Det framgår av Gustaf Silversträhles laving från 1774 att landfästena var av sten.

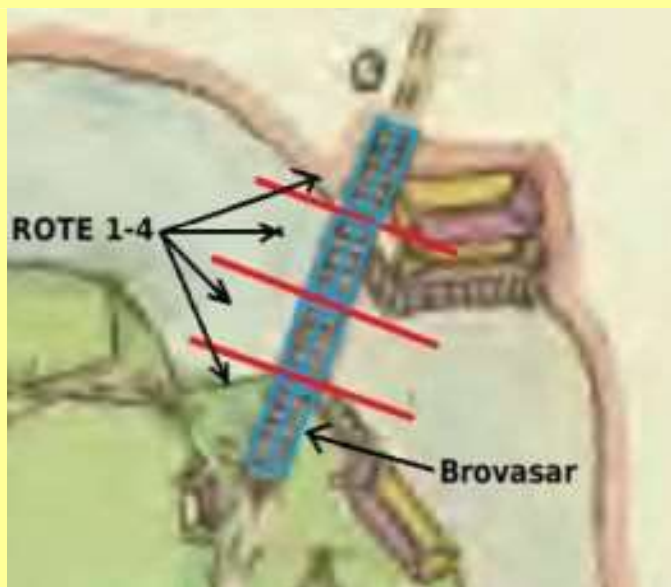
Ån med hammaren (1). Laving Gustaf Silfversträhle, 1774. © Jernkontoret.

Ån med hammaren (2). Laving Gustaf Silfversträhle, 1774. © Jernkontoret.

Bro- och väghållning

Järles centrala plats som stad avspeglar sig också i bro- och väghållningen. Vägen över Järleån var från början en kungsväg och den viktigaste transportleden mellan Lindesberg-Nora / Falun-Lindesberg-Örebro / Nora-Vedevåg-Arboga-Eriksgatan till Stockholm. Den blev senare allmän landsväg. Vid nybyggnaden av bron 1760 etablerades också ett system med brodelning (som såg dagens ljus redan under 1720-talet): 34 hemman indelades i 4 rotar med $8\frac{1}{2}$ hemman i varje rote som innebar en rättvis fördelning av underhållsskyldighet och kostnad samt säkerställde brons hållfasthet.

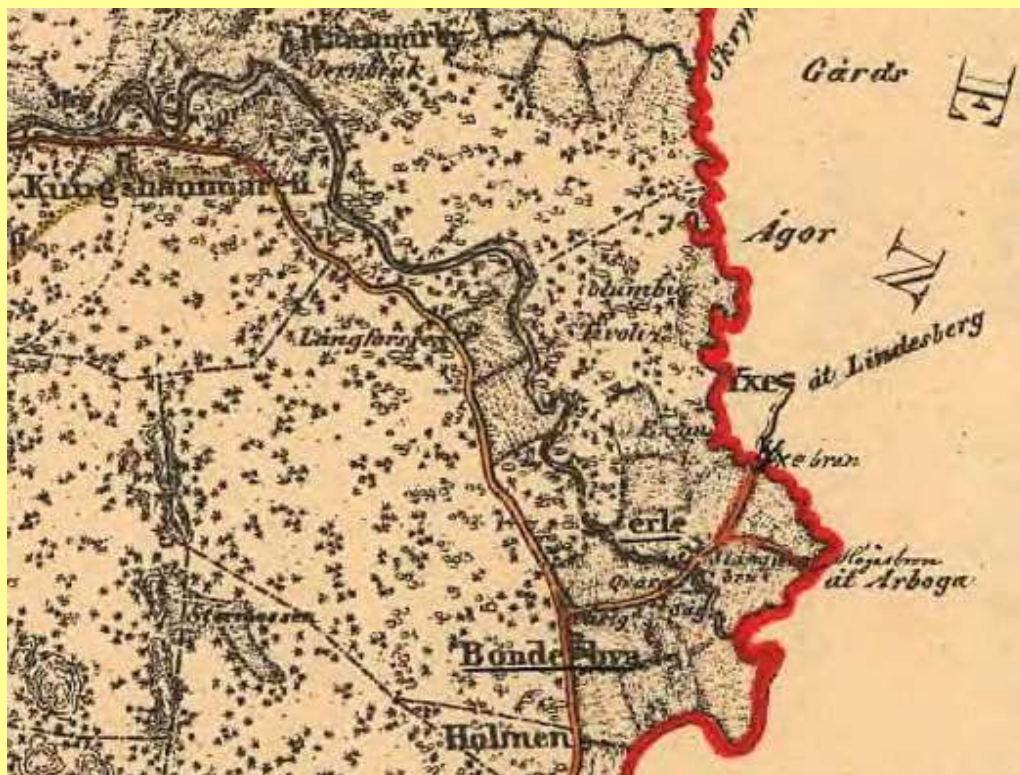

Järle bro 1760

Kartutsnitt
Bondbyn
nr 1-3, 1790;
S52-11-2.
©
Lantmäteriet.

År 1803 hade underhållsskyldiga hemmanen utökats till 63 och en brokassa infördes. Bron var då den största i Nora härad: 75 alnar eller 45 meter lång.

Utveckling av väghållning och ny indelning för underhållet av de allmänna vägarna inom

Vägdelening 1898. © Lantmäteriet.

Nora väghållningsdistrikt sker 1894-1898. Det bestämdes vilka vägar som skulle ingå i distriktet, egenskap av lands- eller bygdevägar och vilka broar som skulle undantas från vägdelen (vägtrummor) och underhållas genom vägkassan. Enl. *Lagen ang. väghållningsbesvärets utgörande på landet* (23/10 1891) skulle landsvägarna inte på något ställe understiga 4,75 m. Och förteckning sker över vilka broar som skulle underhållas genom vägkassan eller andra.

För Övre och Nedre Järlebroarna samt Jerle bruksbro (efter landsvägen: Lilla Mon-Bondebyn-Yxebron och Jerle Högsåbron) bestämdes att *dammluckorna och räcken å Nedra Jerlebron underhållas af Hammarby-Yxe AB*. Underhållet av körbana sköts idag av samfälligheten i Järle och har alltså sitt ursprung i brodelningen från 1720-talet. [Källa: *Lantmäteriet, Lantmäterimyndighetens arkiv, Örebro län, Nora härad, 18-NOH-8; Vägdelen 1898*].

Stenbroar byggs 1804/1829

Stenbroar byggs i två etapper. Den första efter vårfloden 1804 som spolade bort ca 15 meter av vägen som anslöt på södra sidan av Järleån och skapar en ny kanal. Men redan i juni s.å. var en ny stenbro byggd på platsen.

Den andra som anslöt till norra sidan av Järleån stod klar 1829. Den norra bron ombyggdes sedan under juni månad 1895. Bron klassas som ett fornminne.

Utsikt över bruket (1). Lavering av Johan Gabriel Schultz, 1849. © Jernkontoret.

Utsikt över bruket (2). Lavering av Johan Gabriel Schultz, 1849. © Jernkontoret.

Husbehovssåg och tullmjölkvarn

Enligt jordebok 1743 var såg och tullmjölkvarn uppförd i samma damm som stångjärns- och manufaktursmedjan. Och både såg och skattlagd kuggkvarn fanns redan 1704 (ovan). På kartan s.å. är en byggnad markerad på södra sidan av Järleån som troligtvis symboliserar kvarnhus och såg. Laveringen av Silfversträhle 1774 (ovan) visar vare sig kvarnbyggnad eller sågverk vilket indikerar att anläggningarna var nedrivna vid tidpunkten. Tillstånd för husbehovssåg ges 16/9 1811. Den blir ombyggd på samma plats 1878.

Gjärle bruk. Kartutsnitt ur Geometrisk avmätning 1704. © Lantmäteriet.

Järle kvarnområde med bl a kvarn och stångjärnssmedja, 1903. © Nora Fotospecialisten, 2009.

Järle kvarn, sedd från sydöst, u.å. © Nora Fotospecialisten, 2009.

Järle kvarn skattläggs som tullmjölkvarn 5/11 1855. Kvarnen var, för bara för något år sedan, i drift och producerade 80-90 000 kWh elkraft. Planer fanns att insätta ytterligare en turbin vilket utökade produktionen till ca 300 000 kWh.

Naturreservat bildas 1976

Sträckan efter Järleåns dalgång, från Järle bruksdamm till Hammarby, ansågs av länsstyrelsen ur biologiskt, geologisk, kulturhistorisk, natur- och rekreativ synpunkt som mycket viktig att bevara och upprusta. Därför bildas Järleåns naturreservat 19/3 1976.

Sveriges äldsta järnvägsstation

Järle station, Sveriges äldsta järnvägsstation, byggd 1854. Renoverad i sekelskiftesstil och en sevärd "pärla" i sitt slag. Ägs av museistiftelsen NJOV (Nora Järnvägmuseum och Veteranjärnväg) och disponeras av Järle Byalag. På sommaren bedrivs veteranåtgång med ångtåg och rälsbuss mellan Nora och Järle. Ett mycket populärt utflyktsmål!

Örebro den 12 januari 2021

Leif G:son Nygård

Litteratur:

- Führl Per Olov: *Naturvårdsinventering av Järleområdet; Naturvårdsenheten Länsstyrelsen Örebro län*. 1976.
- Hildebrand, E.: *Några blad ur Hammarbyverkens historia; Med hammare och fackla XIV. (Sancte Örgens Gille, Sth)*. 1945.
- Jacobson Tomas: *Undersökning av Ervalla hammare, en hammarsmedja från 1500-talet; Från bergslags och bondebygd 1984. (Årsbok för Örebro läns hembygdsförbund och Stiftelsen Örebro läns museum)*, s. 73-81.
- Johansson Johan (red.): *Noraskogs arkiv I-VI. 1889-1928*.
- Jonasson Gustaf: *Stadsgrundning och bergshantering - Järle, Askersund, Nora och Lindesberg; Från bergslags och bondebygd 1993 - stadsgrundande och lokalhistoria i bergslagen. (Årsbok för Örebro läns hembygdsförbund och Stiftelsen Örebro läns museum)*, s. 55-58.
- Klingnéus, Sören: *Lekebergslagen och Västra berget i Närke; Bergslagshistoria, årgång 30:2018*, s. 5-27.
- Landerholm Sanna & Eriksson Linnéa: *Noraskogs bergslag, hft 1 och 2; Atlas till Sveriges bergslag. Jernkontorets Bergshistoriska utskott & Riksantikvarieämbetet. Serie H 112*. 2001.
- Larsson Anders (Avskrift: Mossberg Åke): *Nora socken förr och nu. Anteckningar från 1868-1882; Från bergslags och bondebygd 1982. (Årsbok för Örebro läns hembygdsförbund och Stiftelsen Örebro läns museum)*.
- Nelson Helge (under signaturen "Huck"): *Ett gammalt järnbruks historia; Våra bygder i ord och bild, hft XIII. (Bergslagsposten N:o 103 B)*, s. 23-30. 1907.
- Wetterholm Allan: *Moshyttan, Järnboås s:n. Beskrivning av hyttplatsen, datering av hyttan, produktionsbetingelser och innehavare; Från bergslags och bondebygd 1993 - stadsgrundande och lokalhistoria i bergslagen. (Årsbok för Örebro läns hembygdsförbund och Stiftelsen Örebro läns museum)*, s. 9-26.

Med anledning af Egarna till Jerle Werken, Herr Lagman m. m. Sal. Geijer hos mig g(j)orde skrifteliga anmälan, af /å/ dess BruksDam derstädes yppats betydelige bristfälligheter, hvilka fordra skyndsam reparation, så vida årliga Hammaskatten må kunna utsmidas, men till Damens förbättring vore oundgängeligt at Watnet blefno aftaget och Dammarna igenslagna vid ofvanliggande Bruk, Hammarby, tillhörigt Hammar Bruks Patronerna Anders och P. Gustaf Wedberg, och sådant snart få göras under det at Watnet ännu är lågt, och arbetstiden på Dagarna längre, än framdeles på hösten ingränsar, men vore ej Herr Lagmannen her nu försedd med Handlingar som kunde upplysa, huru förhollandet till älven tagas vore för sådane händelse tillförene regleradt, och nu kunde tjena till rättelse och ledning, hafvande Herrar Wedberg skolat vid munteligt Samtal i emnet vägrat at efterkoma Herr Lagmans begäran i denna del; Har jag uti Bergmestare Arkivet herstädes eftersökt, om och hvad upplysande finnes kunde; Samt då sådant icke påträffats emellan Jerle och Hammarby, sökt upplysning för Werken, som äro belägne nedanom

de så kallade Gyttorps Dam, och här som Sjö- och HållDam betjenar både desse, m. f. Werk och Inrätningar.

Handlingarna inneholla bland annat:

1:o/ Hammar Commissions Protocoll d. 16 Sept. 1687.

Hammarby Bruk vare uråldrigt: Serskildte Privilegier skola ej derå finnas, utan förmodas vara anlagt på så kallade General Privilegio, för at teka till Bruks Anläggningar – Å Fogdetorp, ½ tillhörigt hamman, har Fasta blifvit gifven redan d. 22 Juni 1632.

Nära vid den hithörande Brösttorps Hammaren lærer Guselhytte Bergzman Masugn stå, för samma Dam, som BruksEgaren sade sig ensamme bygga, utan biträde af Bergsmännen.

Jerle Hamrar med 4 Härdar, anlagde på Konung Johans Bref d. 21 Jan. 1577, bestyrkt med Bytes Bref d: 21 Julii 1566 m. f. Handlingar.

Fibbhytte Plåthammars Privilegium d. 14 Novebr. 1673 med Stadsfästelse derå d: 14 Maji 1764.

Hagby Hamrar anses vara tillkommen före 1638.

2:o/ 1717 Undersökning och Berättelse om Hammarwerken i Nora Berg

Mestardöme.

Bröstitorps Hammaren der tillförene varit 2 Härdar: Den ene deraf nedlagt, enligt BergsCollegii Resolution d. 1 Juni 1689 – Den andra inköpt och förenat med Hammarby 2:ne hamrar och 4 Härdar, enl. BergsCollegii Resolution d: 1 Juni 1689.

(3)

Watndrägten svår, i synnerhet under WåhrFloden, hvadan Kostosamma Dammar äro bygde och måste underhållas i anseende till en stor Ström och stora Sjön ofvan ifrån Nora, medförande stor Flod – Dammar m. m. i godt stånd.

Jerle har före detta bestått af 4 Härdar – WatnDraget vid denne Hammare lika svårt och af samma beskaffenhet såsom vid Hammarby.

3:o/ 1722 d. 13:de Juni Nora Bergs Ting, dit Hammarby Egare Br. Partron Ad. Jansson Leijel instämt Ervalla Egarna, Grefvinnan Horn, som sig ej infann, samt Axbergs Bruks /Egare/, till utbekommande af desses andel uti bekostnaden vid Gyttorps Dam/bygnad/, belöpande för Axberg, Åren 1713 och följande till /och/ med 1720 till 225 Dlr 11 öre Rsmt, som sluteligen i godo betaltes, med förbehöll at framdeles få utföra /vice versa/ instämd talan emot Hammarby, för obehörig uppförd ny Dambygnad vid så kallade HerrStaket, hvarigenom Axberg m. f. Bruk blefve lidande.

Å Hammarby sidan har ej Privilegium kunnat upvisas å Nye Dammen. – Axbergshammars Egare föregifvet sig varit den första, som betalt omkostnaderne till Gyttorps Dammen, att intill dess at Hammarby, utan de öfriges vetskap, upförde Dammen vid HerrStaket, hvarefter öfrige Bruks Egare ej fingo efter vanligheten commendera Watnet. Hammarby påstår at Nye Dammen vore till mycken nytta för Axberg med öfrige Werken, samt redan i 10 Års tid varet opåtalad.– Sluteligen förliktes så, at Axbergs betalte de för Gyttorps Dammen fordrade 285,22, samt skulle Syn hållas om

(4)

Heradets alla Dammar, men hvartill fordrades Förordnande från BergsCollegium. (NB: handlingarne visa ej någon verkställighet heraf).

4:o/ Jerle Bruks värdering d. 10 Oct. 1748 beskriver Watndrägten till denne Hammare vara god och tillräcklig, Kommer från Sjön Wikerna m. f. der ofvanföre varande Sjöar, gående sedan förbi Hagby, Hammarby, Jerle, Axbergs och Erwalla Werken ned uti Sjön Wäringen.

5:te/ 1761 d. 4:de Maji blef, i ändamål af Gyttorps dammen behöfliga ombyggnad, Kungörelse utfärdad /af BergzMästaren/ till de, nedanom Gyttorp Dam belägne Werks Egare, för at sammanträda d. 18 ejusdem under Nora Bergs Ting, till Öfwerläggning komma; handlingar något herom vidare tillgordt.

Till detta Sammanträde voro kallade Egarne af Gyttorps Såg- och Mjölqvarn: – Rödkärrens Interessenter för Gyttorps Koppar Hytta: – Hagby Öfre Qvarn: – Hagby Jern Werk och Nedre Qvarn: – Haga Öfre Qvarn: – Brösttorps och Hammarby Stång Jern werk: Jerle Bruk: – Axbergshammars Bruk; samt Ervalla Dito.

Hända kan at utgången heraf kan uplysas vid Hammarby och Jerle, om så tarfvas.

(5)

6:te/ Gyttorps dammens högst usla bygnad har föranlåtet framl. BergsRåd: Bergenskjöld at 1767 d. 23 Mars /likaledes/ påkalla Egarne af till de nedan om Gyttorps förfallne TrädDam varande Werk och Inrättningar, neml. Gytrops Qvarn och KopparWerk, Fibbhytte Plåthammare, Hagby Bruks och Qvarnar, Bröstorp och Hammarby hamrar, Jerle hammare och Qvarn, Axbergshamrar och Såg, Dylta Masugn och Qvarn, samt Ervalla Hammare, till Sammanträde och Öfverläggning om besagde Dambyggnad af Sten, skolande des underhåll af de nedanom belägne Werken allaredan d. 19:de Febr. 1769 vara genom Kong. Bergz Collegium beslutad, hvarom Orden upgifva /der/ så lyda, näml: –

Hvarföre icke är mer än billigt, at Kongl. Collegium pröfvar skäligt at alle Werk, som her liggandes äro, och nytta af bemälte Dam vidmagt hållande, och skada af dess utgång hafva kunna, skola vara pligtige, efter proportionen af deres tilverkning och Bruks lägenheter, dertill contribuera, at dammen ändteligen vid magt hålles, hvar till Kungs Hammaren och Svafvelbruket med Masugnen icke mindre än andre äro förpligtade; Och på det arbetet så mycket snarare och visare må gå för sig, måge de samtliga herom accordera om:

Protocoll öfver denne sammankomst är ej nu

(6)

anträfad, men vi har Tit: Bergenskjölds Skrifvelse till Kongl. Bergs Collegium d. 10:de Oct:r 1767, at Egarne el. Ombud för de nämnde Werken Sig den vid infunnet, då Auditor Molitor, såsom Egare af Axbergs hammar, samt Ombud för Jerle yrkat, det måtte Egarne till alla Werken ända ned till Arboga varda inkallade och hörde, om deltagning och verkställighet om Gyttorps Dambyggnad. Öfrige hafva instämt uti nödvändigheten och nyttan af Gyttorps Dammen säkra upförande.

Hermed synes all vidare åtgärd afstannadt, endast Bergenskjöld uti Kongl. Bergs Collegium yrkadt Dammen upförande af Sten, istället för den gamla TrädDammen, genom hvars befarade utkörning mycken skada skulle tillskyndas nedan om liggande Werk, äfvensom Nora Stad.

Huruvida någon påföljd blifvit efter desse anstalter upplysa ej Handlingarne herstades.

7:o/ Wid Hagby Bruks värdering d. 18:de Octob:r 1775.

Uppgifves at HållDammen vid Sjön Wikern underhollas af flere Werk, är bygd af Träd och sednare Åren förbättrad, men bör för säkerhetens skuld upföras af Sten,

(7)

hvaruti förmodas at de Hemman, som äro indelte till den närbelägne Ström Brons bygnad och underholl villa deltaga för lätnad uti ömse sider Bygnads Kostnad.

8:o/ 1788 d. 5:te Maji värderades Jerle bruk med uppgift at ingen Kotsam Dam der vore, utan utgöres den av Kistorne under bron, som underholles till ½:tn af Bruket och ½:tn af Brobygnads skyldige.

9:de/ Dito värdering d. 13 Aug. 1804. Ingen mer Dam, än den /in/vid SmedjeGafveln underhålls af Bruket, och utgör en del af Landsvägs Bron, hvaruti Nora Härad äfven deltagar, betjenande tillika Jerle Såg- och Mjölqvarn.

10:o/ 1805 d. 28 Febr. Dito å Jerle ManufacturWerk, då uppgiften om hithörande Dammen var den samme, såsom nest förestående.

Källa:

Avskrift: *Leif G:son Nygård.*

Ort & datum: *Örebro 2020-05-20.*

Med anledning af Egarna till Jerle Werken, Herr Lagman m. m. Sal. Geijer hos mig g(j)orde skrifteliga anmälan, af /å/ dess BruksDam derstädes yppats betydelsefulla bristfälligheter, hvilka fordra skyndsam reparation, så vida årliga Hammaskatten må kunna utsmidas, men till Damens förbättring vore oundgängeligt at Watnet blefno aftaget och Dammarna igenslagna vid ofvanliggande Bruk, Hammarby, tillhörigt Hammar Bruks Patronerna Anders och P. Gustaf Wedberg, och sådant snart få göras under det at Watnet ännu är lågt, och arbetstiden på Dagarna längre, än framdeles på hösten ingränsar, men vore ej Herr Lagmannen her nu försedd med Handlingar som kunde upplysa, huru förhållandet till älven tagas vore för sådane händelse tillförene regleradt, och nu kunde tjena till rättelse och ledning, hafvande Herrar Wedberg skolat vid munteligt Samtal i emnet vägrat at efterkoma Herr Lagmans begäran i denna del; Har jag uti Bergmestare Arkivet derstädes eftersökt, om och hvad upplysande finnes kunde; Samt då sådant icke påträffats emellan Jerle och Hammarby, sökt upplysning för Werken, som äro belägna nedanom

de så kallade Gyttorps Dam, och här som Sjö- och HållDam betjenar både desse, m. f. Werk och Inrättningar.

Handlingarna innehålla bland annat:

1:o/ Hammar Commissions Protocoll d. 16 Sept. 1687.

Hammarby Bruk vare uråldrigt: Serskildte Privilegier skola ej derå finnas, utan förmodas vara anlagt på så kallade General Privilegio, för at teka till Bruks Anläggningar – Å Fogdetorp, ½ tillhörigt hamman, har Fasta blifvit gifven redan d. 22 Juni 1632.

Nära vid den hithörande Brösttorps Hammaren lærer Guselhytte Bergzman Masugn stå, för samma Dam, som BruksEgaren sade sig ensamme bygga, utan biträde af Bergsmännen.

Jerle Hamrar med 4 Härdar, anlagde på Konung Johans Bref d. 21 Jan. 1577, bestyrkt med Bytes Bref d: 21 Julii 1566 m. f. Handlingar.

Fibbhytte Plåthammars Privilegium d. 14 Novebr. 1673 med Stadsfästelse derå d: 14 Maji 1764.

Hagby Hamrar anses vara tillkommen före 1638.

2:o/ 1717 Undersökning och Berättelse om Hammarwerken i Nora Berg

Mestardöme.

Brösttorps Hammaren der tillförene varit 2 Härdar: Den ene deraf nedlagt, enligt BergsCollegii Resolution d. 1 Juni 1689 – Den andra inköpt och förenat med Hammarby 2:ne hamrar och 4 Härdar, enl. BergsCollegii Resolution d: 1 Juni 1689.

(3)

Watndrägten svår, i synnerhet under WåhrFloden, hvadan Kostosamma Dammar äro bygde och måste underhållas i anseende till en stor Ström och stora Sjön ofvan ifrån Nora, medförande stor Flod – Dammar m. m. i godt stånd.

Jerle har före detta bestått af 4 Härdar – WatnDraget vid denne Hammare lika svårt och af samma beskaffenhet såsom vid Hammarby.

3:o/ 1722 d. 13:de Juni Nora Bergs Ting, dit Hammarby Egare Br. Partron Ad. Jansson Leijel instämt Ervalla Egarna, Grefvinnan Horn, som sig ej infann, samt Axbergs Bruks /Egare/, till utbekommande af desses andel uti bekostnaden vid Gyttorps Dam/bygnad/, belöpande för Axberg, Åren 1713 och följande till /och/ med 1720 till 225 Dlr 11 öre Rsmt, som sluteligen i godo betaltes, med förbehöll at framdeles få utföra /vice versa/ instämd talan emot Hammarby, för obehörig uppförd ny Dambygnad vid så kallade HerrStaket, hvarigenom Axberg m. f. Bruk blefve lidande.

Å Hammarby sidan har ej Privilegium kunnat upvisas å Nye Dammen. – Axbergshammars Egare föregifvet sig varit den första, som betalt omkostnaderne till Gyttorps Dammen, att intill dess at Hammarby, utan de öfriges vetskap, upförde Dammen vid HerrStaket, hvarefter öfrige Bruks Egare ej fingo efter vanligheten commendera Watnet. Hammarby påstår at Nye Dammen vore till mycken nytta för Axberg med öfrige Werken, samt redan i 10 Års tid varet opåtalad.– Sluteligen förliktes så, at Axbergs betalte de för Gyttorps Dammen fordrade 285,22, samt skulle Syn hållas om

(4)

Heradets alla Dammar, men hvartill fordrades Förordnande från BergsCollegium. (NB: handlingarne visa ej någon verkställighet heraf).

4:o/ Jerle Bruks värdering d. 10 Oct. 1748 beskriver Watndrägten till denne Hammare vara god och tillräcklig, Kommer från Sjön Wikerna m. f. der ofvanföre varande Sjöar, gående sedan förbi Hagby, Hammarby, Jerle, Axbergs och Erwalla Werken ned uti Sjön Wäringen.

5:te/ 1761 d. 4:de Maji blef, i ändamål af Gyttorps dammen behöfliga ombyggnad, Kungörelse utfärdad /af BergzMästaren/ till de, nedanom Gyttorp Dam belägne Werks Egare, för at sammanträda d. 18 ejusdem under Nora Bergs Ting, till Öfwerläggning komma; handlingar något herom vidare tillgordt.

Till detta Sammanträde voro kallade Egarne af Gyttorps Såg- och Mjölqvarn: – Rödkärrens Interessenter för Gyttorps Koppar Hytta: – Hagby Öfre Qvarn: – Hagby Jern Werk och Nedre Qvarn: – Haga Öfre Qvarn: – Brösttorps och Hammarby Stång Jern werk: Jerle Bruk: – Axbergshammars Bruk; samt Ervalla Dito.

Hända kan at utgången heraf kan uplysas vid Hammarby och Jerle, om så tarfvas.

(5)

6:te/ Gyttorps dammens högst usla bygnad har föranlåtet framl. BergsRåd: Bergenskjöld at 1767 d. 23 Mars /likaledes/ påkalla Egarne af till de nedan om Gyttorps förfallne TrädDam varande Werk och Inrättningar, neml. Gytrops Qvarn och KopparWerk, Fibbhytte Plåthammare, Hagby Bruks och Qvarnar, Bröstorp och Hammarby hamrar, Jerle hammare och Qvarn, Axbergshamrar och Såg, Dylta Masugn och Qvarn, samt Ervalla Hammare, till Sammanträde och Öfverläggning om besagde Dambyggnad af Sten, skolande des underhåll af de nedanom belägne Werken allaredan d. 19:de Febr. 1679 vara genom Kong. Bergz Collegium beslutad, hvarom Orden upgifva /der/ så lyda, näml: –

Hvarföre icke är mer än billigt, at Kongl. Collegium pröfvar skäligt at alle Werk, som her liggandes äro, och nytta af bemälte Dam vidmagt hållande, och skada af dess utgång hafva kunna, skola vara pligtige, efter proportionen af deres tilverkning och Bruks lägenheter, dertill contribuera, at dammen ändteligen vid magt hålles, hvar till Kungs Hammaren och Svafvelbruket med Masugnen icke mindre än andre äro förpligtade; Och på det arbetet så mycket snarare och visare må gå för sig, måge de samtliga herom accordera om:

Protocoll öfver denne sammankomst är ej nu

(6)

anträfad, men vi har Tit: Bergenskjölds Skrifvelse till Kongl. Bergs Collegium d. 10:de Oct:r 1767, at Egarne el. Ombud för de nämnde Werken Sig den vid infunnet, då Auditor Molitor, såsom Egare af Axbergs hammar, samt Ombud för Jerle yrkat, det måtte Egarne till alla Werken ända ned till Arboga varda inkallade och hörde, om deltagning och verkställighet om Gyttorps Dambyggnad. Öfrige hafva instämt uti nödvändigheten och nyttan af Gyttorps Dammen säkra upförande.

Hermed synes all vidare åtgärd afstannadt, endast Bergenskjöld uti Kongl. Bergs Collegium yrkadt Dammen upförande af Sten, istället för den gamla TrädDammen, genom hvars befarade utkörning mycken skada skulle tillskyndas nedan om liggande Werk, äfvensom Nora Stad.

Huruvida någon påföljd blifvit efter desse anstalter uplysa ej Handlingarne herstades.

7:o/ Wid Hagby Bruks värdering d. 18:de Octob:r 1775.

Uppgifves at HållDammen vid Sjön Wikern underhollas af flere Werk, är bygd af Träd och sednare Åren förbättrad, men bör för säkerhetens skuld upföras af Sten,

(7)

hvaruti förmodas at de Hemman, som äro indelte till den närbelägne Ström Brons bygnad och underholl villa deltaga för lätnad uti ömse sider Bygnads Kostnad.

8:o/ 1788 d. 5:te Maji värderades Jerle bruk med uppgift at ingen Kostsam Dam der vore, utan utgöres den av Kistorne under bron, som underholles till ½:tn af Bruket och ½:tn af Brobyggnads skyldige.

9:de/ Dito värdering d. 13 Aug. 1804. Ingen mer Dam, än den /in/vid SmedjeGafveln underhålles af Bruket, och utgör en del af Landsvägs Bron, hvaruti Nora Härad äfven deltager, betjenande tillika Jerle Såg- och Mjölqvarn.

10:o/ 1805 d. 28 Febr. Dito å Jerle ManufacturWerk, då uppgiften om hithörande Dammen var den samme, såsom nest förestående.

Källa: *Värmlandsarkiv, Hammarby-Yxe Bruk -1889, Dossierer, F 1:30 (1712-1838); Diverse handlingar, Nr 153: u.o.o.å (ca 1825), En undersökning av - sannolikt bergmästaren Samuel Troilius, som var bergmästare för Nora och Lindes bergmästardöme 1791-1841 - dammanläggningarna i vattensystemet mellan Viken och Väringen.*

https://sok.riksarkivet.se/bildvisning/A0074909_00206#?c=&m=&s=&cv=205&xywh=91%2C147%2C5603%2C3567

Avskrift: Leif G:son Nygård.

Ort & datum: Örebro 2020-05-20.

Då Länsman Desportes mig icke kunde neka min, hvarken å ena eller andra sidan, såsom boende innom Lindes Härad, skulle andra vägar sökas, ock om man anser en anställd brobyggnad vara en förträffelig utväg att åtkomma min, som aldrig kan förevitas brutit i något, som tillhör lydnad för Lagarne, actning för Embets och Tjienstemän, eller underdragande min allmänna eller enskilte skyldigheter af hvad beskaffenhet som helst.

1827 d. 8 Sept. utlystes en allmän sammankomst af de Hemmansägare, som ålåg skyldigheter at upföra Jerle Bro af sten, hvartill 219½ Hemman skulle contribuera.

Nyligen kommen till Orten skyldig att ansvara för beboeliga Egendomar, okunnen om Ortens bruk och sätt att verkställa publika arbete, som i min hemort Wermeland i brist af penningar, alltid skjer medelst prestations in natura, förklarade jag mig nöjd med alla vidtagne arrangementer, tryggad att alt skulle vinna ordentlighet och fasthet, då denna sammankomst hade till ordförande Befallningsman Sundell. Taxeringar beslöts, contracter upgjordes om Stensprängning dels å min dels andres ägor av 16 Daln för bård och skuten sten, samt stens framförande till Brofästet för 16 Dl Lasset; infordrade ej någon betalning för platsen hvarå sten uplades, förmodade en lika upoffring af andra, men då Jerle Bruk skulle deltaga för $\frac{1}{10}$ del i brobyggnaden, som ei var belägit å den sidan strömmen, och ei hade med brobyggnaden någon gemenskap, kunde jag ej dervid vara likgiltig, blef min protest för detta okända deltagande*, afväpnat med åberopande af ett TingsRättsProtocoll, som skall finnas, men aldrig för min eller någon annan kunnat opvisas, ehuru man sig ofta dertill förbundit.

Efter framskaffade materialier under året 1828, blef denna Bro opförd 1829 af Dahlkarlar, som derom contacterat, och då arbetet var afsynt lämnade min Bruks Inspector räkning stor 389 Rdl:r 8 Sh. R:gds:, på de effecter han efter anmodan af flere interessenter, biträda med under arbetet, under min frånvaro och vistande i Stockholm samt utan mitt medgifvande. I denna räkning, var intagen 40 Rdl:r för ~~begagnadet~~ /nöjandet/ af min nya Qvarnbro, som i flere månader begagnades af resande, till lättnad för brolaget, som derigenom undvek bygga särskild träbro eller hålla färja, som skulle kostat flere hundra Rdl:r och hvartill jag trodde min vara lika berättigad, som ägarne af Frötuna och Frövi Bruk, som bekommo 6000 Daler samma år för Qvarnborens begagnande under stenbroens upförande, men då min Inspector trodd för de prästationer han gjordt vid bron utan mitt medgifvande, trodde sig framvinna räkningens betalande, om han erhöill tilstånd utesluta Qvarnbro Summan, afstod jag ock derifrån i tanke att Brolaget skulle

med så mycken mera benägenhet villfara betalningen och icke slut vinnas.

Nu vidtog, förts de Ledsamheter man ville tillskynda mig, och som man länge burit i skjölden. Den 1:sta räkningen lämnades d. 30 Julii 1829 till Länsman Sundell på 389 Rdl 8 Sh, den 2:dra räkningen med utelutande af Qwarnbro kostnaden lämnades mars 1830, och då den icke var erkänd af Brolaget, som jag ej känner och äro i flera socknar boende, blef /en 3 del/ räkningen lämnad Sept. 1830, underskrifven och godkänd af flere agtningsvärde lärare i brolaget, som synes af närlagde vidimerade afskrift.

Ifrån nämnde dag, har jag alltid blifvit afspisad med mer och mindre förhoppningar /om/ löften

*/ grundat på 8§ 25 Cap. B.B.K:n

(2)

m. m. intill dess man nu på 4:de året bestämt ...

Anm: fortsättning av rättstvisten ang. betalningen har utelämnats då det inte ger mer information i sak om själva brobyggnaden. /Undertecknad.

Källa:

Avskrift: *Leif G:son Nygård.*

Ort & datum: *Örebro 2020-05-22.*